

สารนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ลายพระหัตถ์

สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

และ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

(ภาค ๕๑)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นายแสง เวชชาชีวะ

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๐๓

คำนำ

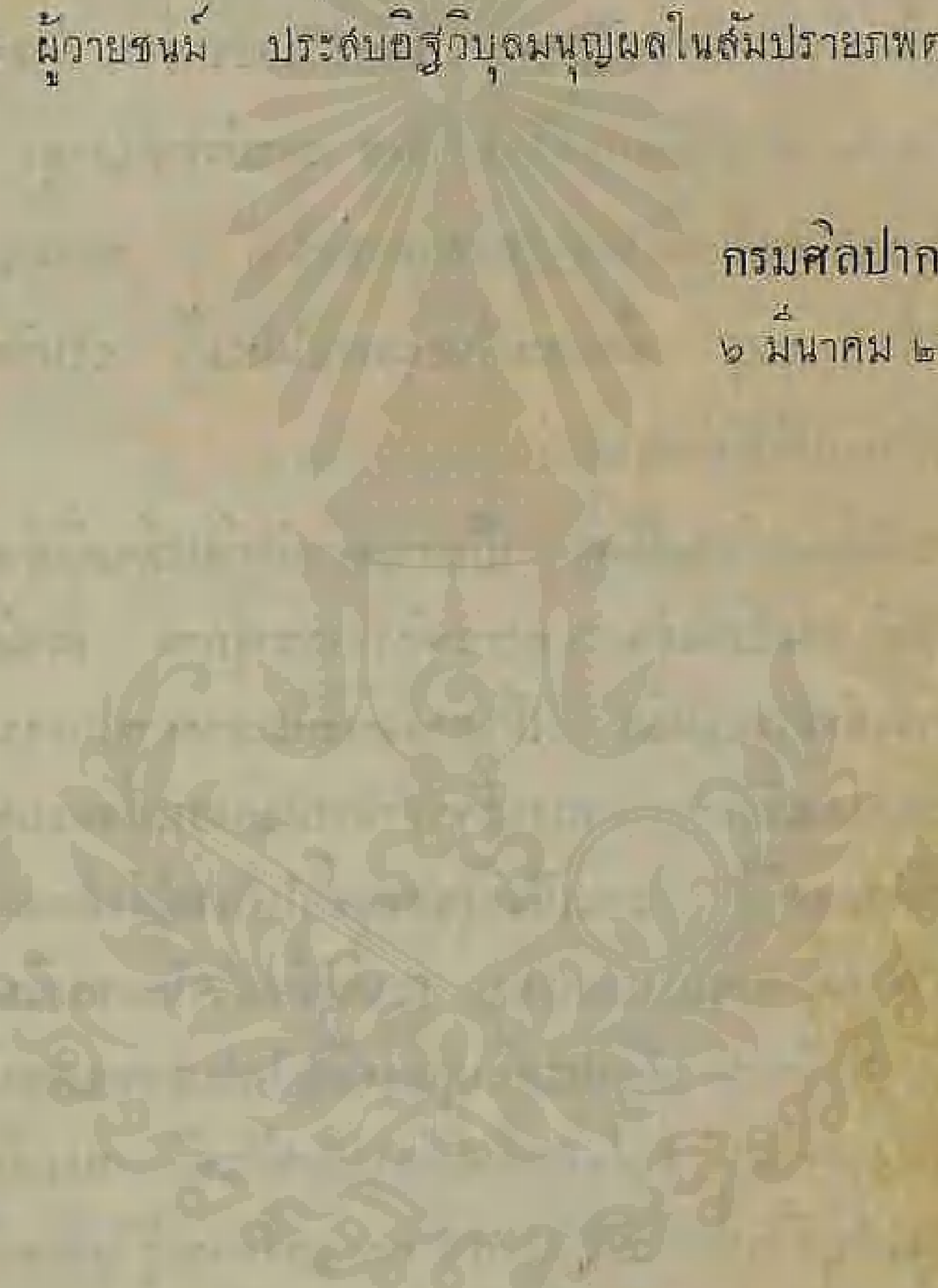
เนื่องในการอุปถัมภ์กิจการ นายแสง เวชชาชีวะ กำหนดวันที่ ๒๔
มีนาคม ๒๕๐๓ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส พระบาราศน์ราตุร ผู้เป็นบุตร
ได้แจ้งความประสงค์แก่เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ ขออนุญาตจัดพิมพ์
สำเนาฉบับเต็ม ภาค ๔๓ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานน กรมศิลปากรยัค
อนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ดังประสงค์

หนังสือสำเนาฉบับเต็ม เป็นลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าพวกรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยา
โสมนัสสวัสดิกุลแห่งพระชนมชีพ เมื่อทรงว่างราชการทางราชการงานเมืองและ
ทรงพักผ่อนอย่างเจียบ ๆ พระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
เธอทั้งสองพระองค์นี้ ย่อมเป็นที่ขุดยู่ทอไปในหมู่นักศึกษาโบราณคดี
ศิลป์ วรรณคดี และการปกครอง ฉะนั้นผู้ที่สนใจในแขนงวิชาเหล่านี้จึง
นับถือสำเนาฉบับเต็มว่าเป็นประหนึ่งกุญแจที่จะไขไปสู่ความสว่างในปัญหา
ต่าง ๆ ไม่น้อยทีเดียว สำเนาฉบับเต็มมีอยู่มากด้วยกน กรมศิลปากรเคย
นำลงในวารสารศิลปากร อันเป็นวารสารเผยแพร่ความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ
ซึ่งเป็นงานของกรมศิลปากร เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นต้นมา และเมื่อ
จัดพิมพ์ในหนังสือวารสารศิลปากรแล้ว ก็อนุญาตให้ผู้มาขอพิมพ์หนังสือ
จากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติ คัดลอกพิมพ์เป็นภาค ๆ ไป ในปัจจุบัน
นี้ได้พิมพ์ไปแล้ว ๔๐ ภาค สำหรับภาคนี้เป็นภาคที่ ๔๓

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลบุญราศี ทักษณานุประทาน ซึ่ง
เจ้าภาพได้บำเพ็ญเป็นบิณฑุ์ฐานธรรม และได้พิมพ์หนังสือแจกเป็นกุศล
จิตยาทาน ขออำนาจแห่งกุศลทรงจงเป็นปัจจัยลดบั่นดาลให้ นายแสง
เวชชาชีวะ ผู้ถวายชนม์ ประดับอัฐิบุญคุณุผลไพศาลปรายภพตามฐานะ
เทอญ.

กรมศิลปากร

๒ มีนาคม ๒๕๐๓

นายแสง เวชชาชีวะ

เกิด ๑๕ มิถุนายน ๒๔๐๘

ตาย ๒ พฤษภาคม ๒๕๐๐

ถ่ายภาพที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๔๘๐
ในการทำบุญอายุครบ ๗๒ ปีบริบูรณ์

ถ่ายภาพที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๙๒
ในการทำบุญอายุครบ ๔๔ ปีบริบูรณ์

ถ่ายภาพพร้อมลูกและหลานผู้สืบสกุล “เวชชาชีวะ”
เมื่อ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๙๒
ในการทำบุญอายุครบ ๘๔ ปีบริบูรณ์

ถ่ายพร้อมกับลูกและหลานผู้สืบทอด " เวชชาชีวะ "

เมื่อ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๘๒

ในกรรทำบุญอายุครบ ๘๔ ปีบริบูรณ์

แถวกลาง จากซ้าย

๑. นายเจตน์นันท เวชชาชีวะ เจ้าองค์หางไทยจำลองสถิตย์ ถนนสี่พระยา
๒. พระบำราศนราตร
๓. นายแสง เวชชาชีวะ
๔. นายโฆสิต เวชชาชีวะ
๕. นายชลิศ เวชชาชีวะ าส.บ. (จุฬา). B.S. in E.E., M.A. in Math.,
Cert. U.S. B.R. สหรัฐอเมริกา

แถวหน้า จากซ้าย

๖. นายประพันธ์พงศ์ เวชชาชีวะ กำลังศึกษาวิชา รัฐศาสตร์ ณ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
๗. นายวิทยา เวชชาชีวะ กำลังศึกษาวิชา เกษตรศาสตร์ ณ Cambridge
University โดยทุน ก.พ. (กระทรวงการ
ต่างประเทศ) ณ ประเทศอังกฤษ
๘. นายภาณุพงศ์ เวชชาชีวะ กำลังศึกษา ณ จักรวรรดิวิทยาลัย
๙. นายอรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ กำลังศึกษาวิชา แพทยศาสตร์ ณ London
University (Guy's Hospital) ประเทศอังกฤษ
๑๐. นายธีระ เวชชาชีวะ ศึกษา การธนาคาร จากประเทศอังกฤษ

แถวหลัง จากซ้าย

๑๑. นายประภัทรพงศ์ เวชชาชีวะ Cert. of Competency in Horticulture
ประเทศออสเตรเลีย
๑๒. นายพงศ์ศักดิ์ เวชชาชีวะ Dip. of Pittman's College, London,
ประเทศอังกฤษ
๑๓. นายเลวี เวชชาชีวะ อ.บ. (จุฬาฯ) Cert. in Pub. Admin., M.A.
สหรัฐอเมริกา
๑๔. นายนิลชัย เวชชาชีวะ B.A., M.A. สหรัฐอเมริกา
๑๕. นายวิวัฒน์ เวชชาชีวะ กำลังศึกษาวิชา พาณิชยศาสตร์ ณ Utah State
College สหรัฐอเมริกา

พุดถึงนายแสง เวชชาชีวะ

นายแสง เวชชาชีวะ เกิดวันที่ ๓๘ เดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๐๘ ตรงกับขัตติยวิเศษ โทศนทรศักราช ๘๕ ณ ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ครองชีพมาได้ ๘๒ ปี ถึงแก่กรรมเมื่อคืนวันที่ ๒ เดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐ เวลา ๑๒.๐๐ น. ณ บ้านถนนลำธาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นายแสง เวชชาชีวะ มีเอกภรรยาคนแรก ชื่อ เป้า สัจจิต แต่เอกภรรยาคนแรกถึงแก่กรรมเสียก่อน จึงได้เอกภรรยาคนที่ ๒ ชื่อ ชุมพร สัจจิต เป็นน้องเอกภรรยาคนแรก

นายแสง เวชชาชีวะ เป็นบุตรคนหัวปี ของนายเบ้ง นางเก็กช้อย เวชชาชีวะ นามสกุล "เวชชาชีวะ" น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้นายแสง เวชชาชีวะเมื่อเยาว์วัย เข้าเรียนหนังสือไทยที่วัดใหม่ใกล้บ้าน วิชาเรียนตามมารดาที่เด็กพอทำได้ เป็นการฝึกหัดงานไปในครัว เมื่ออายุครบพอ อุปสมบทเป็นภิกษุที่วัดใหม่ นน เข้าเรียนต่อที่วัดตามหน้าที่ของภิกษุ ปฏิบัติธรรมวินัยตามคำสั่งสอนของพระอุปัชฌายะอาจารย์ ยังบิดามารดาให้เกิดปีติ ได้มั่งนึ่งเป็นอย่างขง เป็นการดีของพระคุณของบิดามารดาทางจิตใจอย่างสูง ประพฤติพรตพรหมจรรย์อยู่ ๑ พรรษา นกถึงภาระของบิดามารดาที่ควรกระทำเพื่ออาชีพของงานและของน้อง ๆ จึงลาสิกขากลับบ้าน ช่วยประกอบอาชีพ แบ่งเบาภาระของบิดามารดา อาชีพเดิมคือค้าขายทางทะเล นายแสง เวชชาชีวะ คงยึดการค้าขายทางทะเลเป็นอาชีพต่อไป เดินเรือไปบรรทุกสินค้าไปมาตามแนวฝั่งทะเลตะวันออก ระหว่างจันทบุรี-กรุงเทพฯ

แนวฝั่งทะเลตะวันตก ระหองางประจวบคกรชนธิ-ชุมพร-ประทิว-หลังสวน
แนวฝั่งทะเลตะวันออกตะวันตก นายแสง เวชชาชวะ เดินเรือไปบรรทุก
สินค้าไปมาจนชำนาญ รุกกณฐานท่าเดทางชายฝั่งทะเล ภูเก็ตแกง
ร่องนาในทะเล รุดวงดาวบนท้องฟ้า ชงเบเนลิ่งทตั้งเกศทิศทางและเงต
รุกฤตกาตดินฟ้าอากาศระชะทาง เรียกว่าหัดบตาเดินเรือไปทะเลได้ ใน
ไคนาทะเลอนลก เตมไปดวยภยอนตราย บนผวนาทะเลอนกวางสุดสำยตา
มคตนใหญ่กว่าดำเรือหลายเท่า บนท้องฟ้าอนเงงวาง มตมร้ายแรงอาจ
เกิดชนเมื่อใดก็ได้ ลางคราอ ทงคตนทงตมทงฝนมดไปหมครอบตั้น ไม่
เห็นทิศทาง คองรักษาเรือ ไคกับคตนกับตมกับฝน ไม่ได้กินไม่ได้นอน
ผิดไปนิตเคยจ เรือคองอปปางทนท์ สินค้าคองหายไปนทะเลเดียนน
ชงคร่างกายคองลำบากไปนทะเล ไบราณท่านจ่า คยกับทะเล คอกก
ทะเล หมายคองจ่า ลงทะเลแดง เพียงคอกกหนึ่งคบหนึ่ง กอยาประมาณ
นายแสง เวชชาชวะ เป็นผู้กล้าหาญทรหคอดทน จคเจนทางทะเล จงค่า
ชายทางทะเลมาได้ คองแคอายุยังน้อย จนถึง ๖๐ ปี มีพดาคพดงครังทง
บรรทุกสินค้าลงเรือฉลอมขนาดกลางตามอัตรา ชักใบชนกปรอก แด่นออก
ทะเลนาเชยจ เข้าแดนจังหวัดตราด ห่างฝั่งหลายกิโลเมตร เกาะข้างผุด
ชนกตางทะเลตรงหน้าไกลจรงก เหลือกาลงทจระบงคบเรือให้อยู่ในแนวทาง
ได้ แลคองนัตตาให้ปรากฏแก่นายแสง เวชชาชวะ เรือพุ่งเกยโล้โครก
อย่างถนัด อปปางลงกลางทะเลทนท์ เรืออปปางครังนพ ชาวทะเลแต่ ๆ
ลงคองเห็นว่า ไม่รอด แต่ นายแสง เวชชาชวะ เอาตัวรอดได้ ทงกูเรือ
ชนได้ด้วย ประคบประคองเรือทชา รุดฝ่าคลื่นตมเดินทางไกล กตบจับทบุรี
ได้ แลระช่อมแซมเรือให้คนคองเตม ชาวทะเลทงหลายประหลาดใจ ต่าง

เห็นเป็นปาฏิหาริย์ ยกให้เป็นหนึ่งในทางทะเล อาชีพทางทะเล สำหรั้สำกรรค์
 มาก นายแสง เวชชาชวะ ส่งตำรวจหลาดาน ต้องการให้ลูกหลาดานประกอบ
 อาชีพทางอื่น ๆ จึงอาศัยนาพภษาแรงของคน ส่งลูกเขาเรียนหนังสือและ
 วิชาอย่างอื่น ส่งเข้ามาเรียนถึงในกรุงเทพ ฯ ต้องพราดจากกัน เพื่อความ
 เจริญของลูกในภายหน้า ส่วนตนเองประกอบอาชีพอย่างนั้นต่อไป จนทบรี
 กับกรุงเทพ ฯ สัมยันั้นไกลกันมาก ไกลยิ่งกว่ากรุงเทพ ฯ อเมริกาสัมยนั้น
 ไปมาทางอื่นไม่ได้ ไต่ทางเดียวคือทางทะเล ซึ่งประกอบไปด้วยภัรรอบด้าน
 ลูก ๆ ที่เข้ามาเรียนในกรุงเทพ ฯ ก็เห็นใจ ต่างออกดำหะเด้าเรียนจนสำเร็จ
 ประกอบอาชีพเป็นหลักฐานในกรุงเทพ ฯ เห็นความลำบากของบิดาพราภษา
 ละให้เลิกทำงาน รัับมาปรนนิบัติในกรุงเทพ ฯ นายแสง เวชชาชวะ
 เห็นว่ายังทำงานได้ และยังรักงานททาอยู่จน จึงคงเดินทะเลต่อไป จนอายุ
 เข้า ๖๐ ปีเศษ ลูก ๆ เห็นว่าชรามากแล้ว คงพักผ่อนได้ อยู่ไกลกัน เป็น
 ห่วงถึง จึงพากันจูงจอนให้เลิกทำงาน ขอรัับมาอยู่กรุงเทพ ฯ ด้วยกัน
 นายแสง เวชชาชวะ ยอมตามมาอยู่กับลูก ๆ ในกรุงเทพ ฯ พร้อมด้วยคุณ
 แม่ชมพร เวชชาชวะ เอกภรรยา ได้รับทนุถนอมจากลูก ๆ เป็นอย่างดียง
 เป็นเนอเนาบุญของลูก ๆ เป็นม่งขวัญของลูก ๆ นายแสง เวชชาชวะ
 สัมบุรณดี ไม่เคยเจ็บหนกถึงกับดมหมอนนอนเลื้อ เคยบอกกับลูก ๆ ว่า
 เห็นจะเป็นเพราะอยู่ในทะเลมาเป็นสิบ ๆ ปี ได้อากาศทะเล จึงไม่เจ็บใจ
 นายแสง เวชชาชวะ กับคุณแม่ชมพร เมื่ออยู่จนทบรี แม่มีการะทาง
 ครอบครวั ต้องการเลี้ยงลูก ต้องส่งเลี้ยงลูกในกรุงเทพ ฯ แต่ไม่เห็นห่าง
 จากศาสนา ปฏิบัติศาสนพหตามอาระ บาเพณูทานรักษาศัสดเจริญภาวณา
 ในเมื่อโอกาสอำนวย จึงมีใจเป็นธรรมอยู่เต็มอ เป็นทชนใจของลูก ๆ

ครั้นมาอยู่กับตู่ๆ ในกรุงเทพฯ ๑ หยุศถารงานแล้ว ตู่ๆ เคารพบูชาปรนนิบัติ
 ทุกสิ่งทุกอย่างหมดกังวลด้วยความเป็นอยู่ ก็เป็นโอกาสให้ปฏิบัติทาง
 ศาสนาได้เต็มที่ ปฏิบัติอยู่กับบ้านเป็นประจำ ถึงวันอาทิตย์ไปรักษาศีลฟัง
 ธรรมในพระอุโบสถวัดเทพศิรินทราวาส ถึงวันฆมมัสถ์จนะ ไปสวดมนต์
 รักษาอุโบสถฟังธรรม ในพระอุโบสถวัดเทพศิรินทราวาสเป็นประจำ ตาง
 โอกาส ไปวัดเบญจมบพิตรข้าง วัดธาตุทองบ้าง วัดหัวตาโพงบ้าง เพื่อ
 หาคำรู้ทางธรรมะ แม่เจ็บป่วยทุพพลภาพไปวัดใกล้ๆ ไม่ไหว ก็แข็งใจ
 ไปวัดใกล้ๆ ไม่ยอมขาดง่ายๆ ข้าพเจารูจักนายแดง เวชชาชวะ มา
 หลายนับ เมื่อไปวัดก่อนเข้าพระอุโบสถ จะแฉะจะถูกอุปัชฌาย์เจ้าเล่ห์มือ ข้าพเจ้า
 ยังไม่รู้ว่าเป็นบิดาของคุณพระบาราศ์นราดูล และไม่รู้ว่าเป็นผู้มีฐานะ
 กระจุกต้อยอย่างไร แต่ข้าพเจ้าเห็นเป็นผู้ใหญ่ เห็นมารยาทและฟังนาคำแต่
 ให้น่าสนใจนับถือ นายแดง เวชชาชวะ ชอบถามธรรมะ ชอบฟังธรรมะ
 ชอบพูดธรรมะ พูดเรื่องอื่นไปบ้าง แฉกหึงจนมาพูดธรรมะอีก พูดด้วย
 อากาการยิ้มแย้มแจ่มใส รู้สึกว่าธรรมะเป็นอาหารที่มรสจรงๆ เมื่อเดือน
 สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ อายุ ๘๖ บ่อยหนัก อากาการเพียบ แพทย์ไม่รับรอง
 แล้ว คุณพระบาราศ์นราดูล ให้รถมารับข้าพเจ้ากับพระอีก ๕ รูปไปที่บ้าน
 เจดามนอยู่ที่บ้านนาย โม่ดีค เวชชาชวะ นายแดง เวชชาชวะ นอนแบบอยู่
 เมื่อข้าพเจ้าเข้าไปใกล้ ก็เรียกหาพาพิภกาดราล์มอดคำ ยกชนจบแล้ว บริจาค
 แก่ข้าพเจ้า ได้ทราบว่าจะตั้งให้บริจาคคณาพกาเรือนนแก่ข้าพเจ้าเมื่อแรก
 บ่อยแล้ว แม่ร่างกายทุพพลภาพ ถึงขนาดจะแตกดับ ทงอย่างนั้น ใจยังดี
 มัสต์ เหมือนไม่เจ็บป่วยอะไร ข้าพเจ้าให้ส่งมาตามศีล ๘ กนอนประณม
 มือเปล่งวาจาว่าบ ชดเจนนุกตของคตองแฉฉฉ ครั้นแล้วให้พระทง ๕ รูป

สวด โพนมังกะให้ฟัง ก็ประณมมือฟังเจียบ ไม่นอะไรวิจารณ์ จบแล้วเรียก
 ไทยธรรมถวายพระ ด้วยมือของคน ตอนเช้าเจ้าแต่คงสวดปฏิฐานให้ฟัง
 เป็นท่านองอุปนิสัยนภถา นายแต่ง เวชชาชณะ พงรุเวอง พุดทพทวนได้
 ชดเจนนุกคอง ยิงถามธัมมะต่าง ๆ ได้ แสดงว่าตองการรูคองการปฏิบัติ
 จริง ๆ ไม่พะวงถึงร่างกายทกาดังถูกพยาชทุกขคูกคามอยู่อย่างหนัก คง
 เห็นตามความเป็นจริงว่า ความเจ็บป่วย เป็นทุกขของร่างกาย ไม่ใช่ทุกข
 ของใจ แยกกายกับใจออกจากกันได้ ทุกขของร่างกายไม่กระเทือนถึงใจ
 ใจก็สบาย นี่เป็นผลของการปฏิบัติธรรมทางศาสนา ถ้านายแต่ง เวชชาชณะ
 แดกคับในคราวนั้น ลูกหลานจะเป็นทุกขอย่างหนักยง เพราะคุณแม่ชมพร
 เวชชาชณะ ถึงแก่กรรมไปแล้ว ๕๐ วันหยก ๆ แต่เดชะบุญจากอนันนมา
 อาการคชน หายฉนหายคน จนเป็นปกติ ทำให้ลูกหลานชนออกชนใจ
 นายแต่ง เวชชาชณะ มีโอกาสได้ปฏิบัติธัมมะเพิ่มเติมต่อมาอีก ถึงวันที่ ๒๗
 เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๐๐ เวลา ๐.๒๐๐ น. อายุ ๘๒ มีอาการไม่สบาย
 คล้ายครังก่อน อาการหนักเพียบ คุณพระบาราคันราศูร ให้รถมารับ
 ขาพเจ้ากับพระ ๒ รูปไปทขาน ตอนน คุณพระบาราคันราศูร ปลุกบ้านค้ำ ๆ
 ให้อยู่ในบริเวณบ้านของคุณพระ ขาพเจ้าไปถึงยงรู้สึกดี ขาพเจ้าให้
 สมาทานศีล ๘ ให้พระสวดมนตให้ฟัง ฟังสวดมนตด้วยความรู้สึก เรียก
 หาไทยธรรมถวายพระสวดมนตด้วยมือของคน ครนแล้วขาพเจ้ากถาธัมมะ
 เรื่องไตรตักขณ คือ อนิจจตา ทุกขตา ชนิตตตา สังขปาพงรุเวอง พุดธัมมะ
 ได้ ขาพเจ้าเห็นว่าจะเหนื่อยเพราะพูด และเห็นธามธัมมะเป็นทนอยู่แล้ว
 ประสงค์จะใหพกเขาแรง จึงออกจากห้องมาอยู่ข้างนอก คอยฟังอาการอยู่
 นายแต่ง เวชชาชณะ ไม่มีวิปริตทางใจ คงพูดได้ชัดถ้อยชัดคำ ยิงสั่งให้เขา

เชื้อในคู้ให้แก่มุทเกาแกดวยกนมา แลตั้งว่า ไม้อาดยในลัมบัต แลตั้งว่า
รู้ตักควาตายแน่ แลจะไม่เดี่ยตายชวตร่างกาย ไมกถวมรณภย ทงๆท
กำลังตกอยู่ในปากของมัจจุราชแล้ว เพราะเดี่ยทพุด ด้อว่าไม้อาดยในชวต
ร่างกายเดี่ย ซาพเจาคอยพงอาการอยถึง ๒๔.๐๐ น.เศษ ยังปกค้อยู่ ถาม
หมอแลดจงกลบวด รุงเซาทรายว่าด้นใจเดี่ยแล้ว เมื่อ ๐๒.๐๐ น.คนพน

นายแล่ง เวชชาชวระ แลองหา โภคทรัพย์เดี่ยงครอบครวด ลั่งลูก
หลานเขาเดาเวียน จนตงควได้เป็นหลักฐาน แลบริจาศทรัพย์เพอการกุศล
ตามจรลยของค้ำด้นกชน เป็นลัมมาชกถัมมยุตลอคชวต แลเดี่ยมาชกถกคณค้กค
ของลัมภาภาษาตไทย ตงทน "เวชชาชวระ" ไว้ทางลัมภาภาษาตไทยลั่งจนหน่ง
ทางโรงพยาบาลลศรัราชลั่งจนหน่ง แลทางมหามกุฏราชวิทยาลัยลั่งจนหน่ง
เพอประโยชน์ เพอความลุ่มช เป็นลัมสาธารณะลุ่มค้อไป นายแล่ง เวชชาชวระ
แลองหาอริยทรัพย์ไว้ไค้มาก ซอว่า จาเวญทงทางโลกทางธรรม มีอายุ
ย่นนานถึง ๘๕ ปี ยากนถกจกหาไค้อยางน เมื่ออายุตั้งชารทนไม่ไหวแล้ว
ก็แตกค้บไปตามลัมภาพ แลแตกค้บไปตั้งยด

อนิจจา วัต สงขารา

ลั่งชารทงหลาย ไม่เที่ยหนอ

ลั่งชารทงหลายไม่เที่ย นายแล่ง เวชชาชวระ เป็นลั่งชารอนหน่ง
เพราะณะนน นายแล่ง เวชชาชวระ จงไม่เที่ย คองแตกค้บไปตามลัมภาพ
ขอให้ลุ่มบุญของซาพเจาทมอยู่บาง จงเป็นไปเพอประโยชน์ เพอ
ความลุ่มชแก่ นายแล่ง เวชชาชวระ นน เกอต.

วัดเทพสรนทราวาส

ชินทตโต พระธรรมธัชมนี

๗ มีนาคม ๒๕๐๓

ประวัติ

นายแสง เวชชาชีวะ

นายแสง เวชชาชีวะ เป็นชาวจังหวัดจันทบุรี เป็นบุตรคนใหญ่
ของนายเบ้ง และนางเก็กฮวย เวชชาชีวะ (เวชชาชีวะ Vejjajiva เป็น
นามสกุลซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่ นาย
เบ้ง ปู่ นายแสง บิดา และพระนารายณ์ราชนคร บุตร เมื่อ ๒๕ พฤษภาคม
๒๔๖๒) นายแสง เวชชาชีวะ เกิดที่ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจังหวัดจันท
บุรี เมื่อวันที่ ๓๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๗ (ปีฉลู ร.ศ. ๘๕) มีพี่น้องเป็นชาย
๓ คน หญิง ๔ คน ชาย ๒ คน คือ (๑) นายยี่ เวชชาชีวะ (บิดานาย
เดโชฉันท เวชชาชีวะ เจ้าของห้างไทยจำลองลักษณะ ถนนสี่พระยา พระ
นคร) (๒) ขุนวิลาศเสนา (ทองดี เวชชาชีวะ อดีตเสนากรมตำรวจ
บิดานาย สนิมมหาอำมาตย์โท พระยาเดชาบุษดี เป็นสมุหเทศาภิบาล) พี่
น้องถึงแก่กรรมหมดแล้ว เว้นแต่น้องสาวของท่านยังมีชีวิตอยู่ชุกคนหนึ่ง
อยู่ที่จังหวัดจันทบุรี คือ นางเง็ก เทียนศิริ

นายแสง เวชชาชีวะ ได้ศึกษาหนังสือไทยที่วัดใหม่ ซึ่งเป็นวัดอยู่
ใกล้ ๆ กับที่เกิดของท่าน และเมื่ออายุครบบรรพชาได้อุปสมบทที่วัดใหม่
หนังสือพระราชนคร ท่านประกอบการค้าขายโดยเรือใบเดินทะเล ซึ่งเป็นอาชีพ
พื้นเมืองส่วนใหญ่นในจังหวัดจันทบุรีสมัยนั้น เพราะการคมนาคมระหว่าง
จันทบุรีกับกรุงเทพฯ ลำบากมาก ท่านบรรพชาจากจันทบุรีเข้ามาขาย
ในกรุงเทพฯ และบรรพชาจากกรุงเทพฯ ไปขายที่จันทบุรี ท่านผูกพัน
เดินทางร่วมไปค้าขายกับบิดาของท่านตั้งแต่อายุยังน้อย จึงมีความชำนาญ
ในการเดินเรือทะเลมาก ไม่แพ้ชายทะเลอาชีพ ซึ่งจ้างมาปฏิบัติการเดินทาง

เรือ ท่านรู้จักพณภูมิประเทศทางทะเลระหว่างจังหวัดภูเก็ตกับกรุงเทพฯ เป็น
 อย่างดี ตลอดถึงภูมิประเทศทางฝั่งทะเลตะวันตก เพราะไปค้าขายติดต่ออยู่
 เสมอ เช่น ทางจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (เกาะหลัก) ชุมพร ปะทิว และ
 หาดสำโรง เป็นต้น ท่านเป็นสมมาณะบาทบนในการประกอบอาชีพเป็นอย่างดี
 ยิง แม้ในฤดูเขาวรรษาทะเลลมคลื่นลมและมือนครายมาก ซึ่งพอดกพอค้า
 เรือใบทะเล โดยมากต่างคนต่างหยุดกัน แต่สำหรับท่านนั้นก็ยังพยายามไป
 ทำการค้าขายโดยฝ่าอันตรายอยู่บ่อย ๆ หรือบางครั้งก็หลบไปค้าขายทาง
 ฝั่งทะเลตะวันตกซึ่งลมคลื่นลมสงบ ในคราวหนึ่งเรือจอดมขนาดกลางที่ท่าน
 บรรทุกสินค้าไปขายได้จอดกลางทะเลใกล้เกาะช้าง จังหวัดตราด ห่าง
 จากฝั่งหลายกิโลเมตร เพราะเกยหินใต้โครก (ชี่ช้าง) ท่านได้ใช้ความ
 พยายามกู้เรือทอปปางนั้นจนได้ และนำกลับไปยังชอมทจนทบุรี ซึ่งเป็นหน
 ทางใกล้มีใช้น้อย จนเรียบร้อยใช้การได้ดังเดิม อันเป็นความพยายามอย่าง
 ยากหาได้ในกรณีเช่นนี้ ซึ่งผู้ธุรกิจมักคุ้นและรูเรื่องราวได้สรรเสริญความ
 มานะบาทบนของท่านเป็นอย่างดี ท่านได้เคยพูดให้ฟังบ่อยครั้งในขณะ
 ลูก ๆ ยังเป็นเด็ก ๆ อยู่ว่า การเดินทางไปค้าขายทางทะเลเป็นการฝ่าอันตราย
 อย่างมากและต้องลำบากตรากตรำร่างกาย ท่านไม่เพียงประสงค์จะให้ลูก ๆ
 ดำเนินอาชีพตามรอยของท่าน จึงตั้งสอนให้เข้าสู่การศึกษาเล่าเรียน และ
 ท่านก็ได้พยายามอุปการะให้การศึกษาแก่ลูก ๆ ทุกคนเป็นอย่างดี ท่านได้
 ดำเนินอาชีพดังกล่าวแล้วจนถึงอายุ ๖๐ ปีเศษจึงได้เลิก และในบั้นปลาย
 แห่งชีวิตของท่านเคยพูดว่า ทท่านมกาดังกายและสุขภาพดีเรื่อยมานั้น น่า
 จะเป็นผลแห่งความตรากตรำ และได้รับอากาศสดชื่นทางทะเลที่ประดัง
 มาเป็นเวลาหลายสิบปีก็เป็นได้

ญ

ท่านได้ทำการสมรสกับเบา ในสกุศลสุจริต เมื่ออายุราว ๒๕ ปี และมีบุตรหญิง ๑ คน คือ นางนรินทร์ประสาครवेश (พูน ดุณฑโรทัย) ภรรยา หลวงนรินทร์ประสาครवेश อดีตผู้แทนราษฎรจังหวัดฉะเชิงเทราคนแรก ภายหลังเมื่อเบาได้ถึงแก่กรรมแล้ว ได้ทำการสมรสกับ ชุมพร สุจริต ซึ่งเป็นน้องสาวของเบา และมีบุตรชายหญิง ๕ คน คือ

๑. พระบำราศนราดูร (บำราศ เวชชาชีวะ) ปลัดกระทรวง-
สาธารณสุข
๒. นายไฉสิต เวชชาชีวะ คอมพิวเตอร์บริษัทเอสทีเอเซียคก จำกัด
๓. ชุนประวิตรเวชชาชีพ (ประวิตร เวชชาชีวะ) อดีตนายแพทย์
ผู้อำนวยการ โรงพยาบาลเทศบาล (โรงพยาบาลโรคติดต่อ)
คลองสาน ธนบุรี ถึงแก่กรรมแล้ว
๔. นางสุพรรณ เอกรพานิช ภรรยา นายบัญญัติ เอกรพานิช

ในทางพระศาสนา นอกจากการอุปสมบทของท่าน ดังกล่าวข้างต้นแล้ว โดยที่ท่านได้ขอทศนปลุกบ้านอยู่ใกล้กับวัดจันทนาราม ซึ่งอยู่ปากตะวันออกของแม่น้ำจันทบุรี และเป็นวัดซึ่งมีความรุ่งเรืองมากในสมัยเมื่อ ๕๐-๖๐ ปีมาแล้ว เป็นวัดธรรมยุตวัดเดียวในสมัยก่อนของจันทบุรี สืบแต่จพระสังฆราช กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เคยเสด็จไปประทับทอดนทุกกับเพื่อตรวจการคณะสงฆ์ และจัดการศึกษาในขณะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลจันทบุรี (เวลานั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นพระญาณวราภรณ์) ในเวลาที่นายแดง เวชชาชีวะ ไม่ได้เดินทางจากบ้านไปค้าขายที่อื่นก็ได้ถือโอกาสไปรักษาอุโบสถศีลและฟังเทศน์ที่วัดจันทนารามเป็นประจำ ตั้งแต่เมื่ออายุราว ๓๒-๓๓ ปี คราวบเทวดองเขาฉวยชราอายุ ๖๐ ปี เดิมการค้าขายแดงจึงย้ายเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ๖ กับลูก ๆ และท่านก็ได้ถือโอกาสนี้ไปรักษาศีลฟังเทศน์ใน

จนพระ ๘ คา ๑๕ คา ทวดเทพศรีรัตนทวารวดีเป็นประจำ และทวดอนบางใน
บางโอกาส เช่น วัดหัวตำโพง วัดธาตุทอง และวัดเบญจมบพิตร เป็นต้น
อาจกล่าวได้ว่ามิได้ขาดเลยสักวันพระเดียว เว้นแต่เมื่อเจ็บป่วยจริงๆ ไม่
อาจพาร่างกายไปได้ และจนอาทิตย์กึ่งได้ไปพึ่งเทศน์ทวดเทพศรีรัตนทวาร
วดี ๓ วัน เหมือนกัน ท่านปฏิบัติเป็นนิจมาดั่งน

นายแดง เวชชาชวะ เป็นต้นมาชก้ามัญญะตลอดชีพและได้มาชกักคิม
คักคิของสภาภาษาไทย เป็นเจ้าของทุน "เวชชาชวะ" ซึ่งตั้งไว้ทาง
สภาภาษาไทย ใช้ดอกผลบำรุงคนเจ็บไข้อนาถา เวदानมเงินทนน้อย ๓๓,๘๐๐
บาท ทุน "เวชชาชวะ" ตั้งไว้ทางโรงพยาบาลศิริราช เพื่อใช้ดอกผลชอ
เลศตริรักษาคคนเจ็บไข้อนาถา มีเงินทนน้อย ๓๓,๖๐๐ บาท และทุน "เวชชา
ชวะ" ซึ่งตั้งไว้ทางมหาวิทยาลัย เพื่อเก็บดอกผลบำรุงตักพยาบาล
ของโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ในการรักษาพระภิกษุอาพาธ เวदानมเงินทนนม
อยู่ ๔,๔๑๖ บาท ๖๓ ตำลึง นอกจากทักกลางแดงท่านได้บำเพ็ญการกุศล
อื่น ๆ ในทางพระศาสนาอีกมาก ซึ่งจุดใหม่ปลายทางของท่านมีความดีชดด้วย
การบำเพ็ญบุญกุศลและปฏิบัติธรรมตลอดมา

ตามปกติท่านเป็นคนแข็งแรงมีสุขภาพดี เคยเจ็บป่วยมาครั้งหนึ่ง
เมื่อเดือนสิงหาคม ๒๔๕๓ ขณะนั้นมอายุ ๘๖ ปี โดยอาเจียรเป็นเลือดออก
ทางปากและถ่ายอุจจาระเป็นเลือดปริมาณหลายพัน ซม. ซึ่งท่านเองก็คิด
ว่าไม่รอดความตายในครั้งนั้น พร้อมกับได้ขอตอกไม้ชุบเทียนพนมมอบชา
พระ และเรียกลูกหลานมาชุมนุมพร้อมกันแล้วตั้งธูปและขอลา แต่ด้วย
บุญกุศลของท่าน นายแพทย์คุณพระอภินทรวาชาพาศำถ และนายแพทย์
ประเสริฐ นุกุล แห่งโรงพยาบาลกลาง ได้ช่วยชีวิตไว้โดยให้เลือดหลาย
ครั้งไม่น้อยกว่า ๔,๐๐๐ ซม. จนรอดชีวิตมาได้อย่างหวุดหวิด ต่อจากนั้น

มาอีก ๕ ปีเศษ เมื่อเดือนมกราคม ๒๕๐๐ ท่านป่วยเกี่ยวกับโรคหัวใจ นายแพทย์ชานาญโตทำการรักษาจนอาการดีขึ้น ท่านรู้สึกดีบายคล้ายกับหายเป็นปกติ แต่ครั้นเมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๐๐ เวลาราว ๖.๐๐ น. เริ่มรู้สึกไม่สบายมีอาการเวียนศีรษะและเป็นลม เมื่อจัดการพยาบาลและตามนายแพทย์มาตรวจให้ยาแล้ว อาการดี รู้สึกดีบาย ครั้นเวลาราว ๓๐.๐๐ น. ใจเต้นผิดปกติ เป็นลมหน้ามืดอก และมีเลือดออกทางปากและถ่ายอุจจาระเป็นเลือด เช่นการบ่งบอกคราก่อน นายแพทย์โตพยายามให้การรักษาโดยเต็มกำลัง ความดีสามารถอยู่หลายวัน อาการมีแต่ทรงกับทรุด ครั้นถึงคืนวันที่ ๒ พฤษภาคม เวลา ๒ นาฬิกาตรง ท่านได้ถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบและมีสติขงทราบเท่าหมดลมหายใจ ก่อนถึงแก่กรรมราว ๓ ชั่วโมง ท่านได้ส่งมาทางคดี ๘ พงพระสังฆาจารย์พระพุทธรูป และพวงคำด่อนจากท่านเจ้าคุณธรรมชัชมนุญ เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทร์ราชวาส์ กำหนดอายุได้ ๕๒ ปี

นายแพทย์ตรวจความเห็นว่า ป่วยเป็นโรคหัวใจประเภทหลอดเลือดแดงหัวใจโต (Coronary Heart Disease with Congestive Heart Failure: Complication: Hemorrhage from upper gastro-intestinal tract) ถึงแก่กรรมด้วยหัวใจวาย และการคุ้ยเขี่ยโลหิตโดยอาเจียรเป็นเลือดเนื่องจากเส้นเลือดในระบบอาหารส่วนบนแตก

นายแดง เวชชาชวะ เป็นมุมนต์ยอธยาจารย์ใจคอเยือกเย็น โอบอ้อมอารีเป็นที่ทราบกันใหน้หม้ญาติมิตรและคนทั่วทั้งไป เป็นผู้ม้ชอายุยืนนานคนหนึ่ง ในบรรดาญาติพี่น้องบรรณเดียวกัน หากมีอายุยืนนานเท่าท่านได้ยาก เว้นแต่ท่านผู้หนึ่งซึ่งเป็นญาติและเพื่อนที่เคารพนับถือของท่านมาก โดยเคยไปประกอบการค้าขายด้วยกัน คือ คุณลุงอง อังศ์ตั้งที่ บิดาคุณเปกกรณ์ อังศ์ตั้งที่ อธิบดีกรมประชาดงเคราะห์ ซึ่งม้ชอายุแก่กว่านายแดง เวชชาชวะราว ๒ ปี และบรรณท่านยกย่องม้ชชวตอยู่ด้วยความผาสุก.

เจ้าภาพ

สารนิพนธ์

ตำหนักปลายเนินคลองเตย

วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๑๓

กราบทูล สมเด็จพระราชาธิบดีฯ ทราบฝ่าพระบาท

ดื่กด้าบรพ

๑. จักรบาททูตเรื่องเทวดา ประจำวัน ทั้ง ๗ ต่อ แต่ หนึ่งต่อแคว ชง
 กราบทูตมาก่อนลงไป เพื่อนเขาบอกจาทูตประจำวันทั้ง ๗ นมาแต่ดาว
 พระเคราะห์ จึงได้ตั้งชื่อจริงของเขาตั้งนั้น ไหรของเขานับถือดวงดาว
 ว่าเป็นใหญ่ อาจให้ ไหรายแก ไสกได้ ทัด "ไหราศาสตร์" ก็กลายเป็น
 วิชาหมอดูไป จึงเกิดคำ "ดาราศาสตร์" จน ทจริงกเป็นวิชาอันเดียวกัน
 แต่ลงปลายแยกไปเสียคนละทาง ก็ควรแสดงตนต่อขอชน เพราะไหรเรา
 หดบคา ดาวคนกไม่วูกัดดวงดาวด้วยชา ทงอะไรกทไปตามแต่ดาว
 ชงคนมเทานน

คิดดูไหรเรานับถือเป็นด้ามชน คือ ดื่กด้าบรพ อธิวเคราะห์ กับ
 นพเคราะห์ สัตตเคราะห์ เป็นเก้าก่อน เทวดาประจำวันของเรา ก็คือ
 ดาวพระเคราะห์ ฝรั่งเขาล่าเป็นของบาบ โดนก่อน แล้วใครๆ ต่างก็เจ้าเอา
 ไป ททางองกฤษผดกับไทยไปด้ามชอตามทกราบทูลมาก่อนน เขาว่า
 เขอรมนเจ้าเอาไปแล้วเอาไปเบตยนองคเทวดาเสี่ย เป็นการเขาแก้ด้อย่าง
 ทว่า "ไมเจ้าใครออกใคร" อังกฤษเก้ากเป็นเทอกเกาเขอรมน จึงใช้

เสด็จไปประทับที่เมืองเวียงจันทน์ พระโอรสที่หนึ่งเคยได้ขึ้นชื่อแต่จะได้ขึ้นมา
 แต่ไหนก็ล้มตมมาเสียแล้ว จึงเอาใจใส่ต่อมา บัดนี้ได้ทราบข่าวแล้วว่า พระ
 โอรสที่หนึ่งก็เสด็จมาอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์แล้ว เสด็จมาตั้งอยู่ที่เมือง
 เสร็จแล้วเห็นพระโอรสที่หนึ่งมาแต่ก่อนก็ไม่ว่า เห็นแต่ทว่า
 เขาใช้ผู้ติดตามมาบอกเป็นเรื่องหมอลอก เห็นต้องถามแต่พระโอรสที่
 หนึ่ง ทมมฤตยชนนได้ขึ้นชื่อว่าใหม่ ทดทั้งหมดของเรารวม
 บัญญัติจน จมมาแต่เอไรกไม่เข้าใจพอที่จะกราบทูล ราหุคมนตรีปราชญ์
 หนึ่งจึงยกเอาใจใส่ตัวเอง เมื่อเช่นนั้นก็ไม่แตกต่างทางออกไปจากพวกต่าง
 พระโอรสที่ หนึ่ง พระโอรสที่ หนึ่ง พระโอรสที่ หนึ่ง พระโอรสที่ หนึ่ง
 หนึ่งเดียวเขาตั้งรูปพระอาทิตย์องค์ใหญ่ไว้กลาง แล้วมีเทวดาอันองค์เล็ก ๆ ตั้ง
 หนึ่งไว้ ๗ องค์ เสด็จพระเกตุเขาจึงเป็น ๗ องค์ด้วยกัน ถ้าไม่เต็มก็แค่ ๗ องค์
 เห็นเห็น เกตุอาจารย์ทางอินเดียเขาฝึกกันทางใจว่า ราหุ กับ เกตุ หนึ่ง เป็น
 เสด็จมาองค์เดียวกัน เพราะถูกกัณทรารายณเมอปางกณนาอมฤต เพราะ
 หนึ่งไปเพื่อจะมล้างได้กณนาอมฤต ตัวจึงขาดออกเป็นสองท่อน
 หนึ่งเป็นราหุ หนึ่งเป็นเกตุ ตัวราหุเห็นว่าตัวท่อนหนึ่งเป็นยักษ์ ท่อน
 หนึ่งเป็นมังกร ฉะนั้นเพราะพระอาทิตย์พระจันทร์บอกพระนารายณ์ พระราหุ
 หนึ่งได้พบบาทพระอาทิตย์พระจันทร์ตั้งใจอยู่เสมอที่จะกินได้ นทานอนนเรา
 หนึ่ง คนแก่เฒ่าอยู่บ่อย ๆ แต่เรื่องพระเกตุไม่มีใครรู้ ฉะนั้นเป็นกาย
 หนึ่งของราหุ มชอยู่เหมือนนกเป็ดชื่อว่า "ชมเกตุ" แต่หมายเอาดาว
 หนึ่ง กมลลักษณะอย่างมังกรเหมือนกัน ไหร่เราจะได้มาทว่า จึง
 หนึ่งพระเกตุไว้กลางด้วย นกว่าเป็นเทวดาท้าคฤ ที่เขาเอาพระอาทิตย์
 หนึ่ง นชอยู่อย่างขิง เพราะถ้าจะว่าตามทางอย่างเกตุก็คล้ายพวกที่

หมอบทพระอาทิตย์ เช่น อีหว่าน เป็นต้น ถ้าจะดูตามทางอย่างใหม่พระ
 เคาระหงทงหลายกขอมเดินเขย่นพระอาทิตย์อยู่ทงหน ตามทวาราหูกบเกตุ
 เป็นทวดตาองค์เดียวกนหน ก็เป็นอนว่าในกาทรทไทรเราต่อทวดตานพเคราะห์
 นนทไม่ผิดทางไปเสีย ทเราเรียงลำดับพุดแล้วกระโดดข้ามไปเป็นเงารน
 คัดจามาแต่เขาจัดคงพระเคราะห์หลอมพระอาทิตย์โดยถ่งถานอนเขย่นนเอง คอ
 ตงพระจันทร์ใจหน้าทางทศิศระจนออก ตงพระอังคารใจอากาศเนย ตงพระ
 พุชใจทกษณ ตงพระราหใจหรด ตงพระเสาร์ใจประจิม เช่นนเป็นตน เรา
 ยายเอาพระอาทิตย์ไปตงไว้อ่างน เห็นได้ว่า "โคมลอย" ไปถนัดใจ ที่
 คลาดเคลื่อนไปบ้างเพราะมาไกล

๒. เมื่อพุดถึงเรื่องเก่า ๆ ก็ทำให้กษณมาถึงเรื่องชง ชงดีเดียว
 เช่น ชงผ้าแดงถ่งนหนเป็นเก่าที่สุด ถัดลงมากเอาถ่งนตอกบถ่งน เพื่อให้
 รู้ว่าอะไรผิดกับอะไรนเป็นชงกต่าง ททาเป็นรูปอะไร เช่น รูปข้างเผอก
 เป็นต้นน เป็นชงหลัง แม่ของเก่าเช่น ชงกระบศรทพาทกหาไตทารูปใจ
 ในชงไม้ ทำเป็นรูปคดใจกบคนชงเท่านั้น เขาใจว่าถกถ่งนมาชงก่อน ว่า
 ชงมีรูปอะไรน คงทำรูปคดกบคนชงเช่นเดียวกัน

เบ็ดเตล็ด

๓. ราชทูตไทยชงไปเจริญทางพระราชไมตรีทเมืองอังกฤษ ครวง
 แผนตคนคองจคคอเรย ชงหลวงดีทช่งยามการเขาไป "ถลก" ทโรตาร
 คตบหน หนงตอพมพบางกอกโทมเขาเก็บคจามมาลงก่อน แต่เกล้ากระ
 หม่อมไม้ได้อาน ทหลังเขาจึงลงรูปตามมา ตวบราชทคกไมร์จก ทำให้
 เกิดความสงสัยชงนจाराชทูตนคอใคร ครวงไหน ครวง "นรทศตอนคอน
 อาวณถจต" หรือมิใช่

๕. เห็นหนังสือพิมพ์ เขาตั้งเรื่องราชวงศ์โรมานอฟ ก็ต่างถึงพระ
 โอรสพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่สอง ครั้นเพื่อว่า "ผิด" เกิดสงสัยขึ้นว่า คำ
 นั้นเขาแปลมาแต่คำใดในภาษาอังกฤษ ผังไม่ผิดสัก เพราะเขาไม่เผากัน
 เพลงจะมาเผากันเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง แต่ก็คิดว่าเส้นทางนอกศาลัน

ข่าว

๕. ตำหนักพระราชวังออกหมายบอกเจ้า พระองค์เจ้าภคองค์ต้นพระ
 ชนมแดง เมื่อวันที่ ๓ เดือนมกราคม ๑๙๑๕ นาฬิกา พระชนมชีพ
 พระชันษา ๘๕ กำหนดจะตั้งพระศพวันที่ ๕ เวลา ๑๗.๐๐ นาฬิกา แดงเชิญ
 พระศพออกตั้งทอดถวาย ณ ศาลา ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระ
 องค์เสด็จจะมาทอดผ้าไตรหลวงที่ศาลาหน้า เกดากระหม่อมตงใจจะเข้าไป
 ตั้งพระศพที่หน้าหน้า แต่ถูกนาฬิกาไปเสีย ๑๕ นาทีไม่ได้เตรียมเวลาเพื่อ
 เหลือไป เห็นไม่ทันจึงตัดแก้เป็นไปเสียทอดถวายที่ศาลาที่เดียว

ในการนี้ได้เห็นอะไรแปลก ๆ เป็นอันว่า เล็ดลอดในหมายเรียกว่า
 เล็ดลอดแฉกฟ้า ที่เคยเห็นห้ามต้องคนก็เป็นห้ามสักคนชน ใช้ข้อตลกคดกกับ
 เซอกล่าแหวกขงผกกลับกัน กมาตรงกบเล็ดขงทเจานายทรง เจนแต่ไม่ม
 พนกแทนนเห็นวาตชน พระศพตงบนชนแฉกฟ้าต้องชน ประกอบตอง
 ราชวงศ์ ปกฉัตรสามชนตามมม ๕ คน ฉัตรสามชนเห็นทรงพลก คือ
 ฉัตรเตยตะมอติ แต่คนขาดมาก คือจำตองเป็นชนนอยู่เอง ไม่ฉะหนัก
 เชิญเข้ากระบวนเห็นไม่ได้ ที่เห็นแปลกไปคงเป็นตอยนาน ๆ จึงจะเห็นหนังสือ

เวลา ๑๗.๓๐ นาฬิกา ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทน พระองค์
 จงเสด็จมา ทรงจุดเครื่องนมัสการแล้วทรงทอดผ้าของหลวง ๑๐ ไตร พระ

ราชาคณะชกผ้าถวายอนุโมทนาแล้ว ทรงจุดเทียนทศเที่ยงพระธวดแล้ว
เสด็จกลับ เป็นเสด็จจรเพียงเท่านั้น

อัครจารณศาสดาได้ซ่อมใหม่ เรียบร้อยหมดทุกอย่าง

๒) ได้รับหมายบอกการเฉลิมพระชนมพรรษา มีหมายกำหนด
การไปพิมพ์ส่งมาให้ด้วย ๒ ฉบับ จึงได้แบ่งส่งมาถวายฉบับ ๑ แต่ไม่เป็น
การประหลาดอะไร เป็นการตามเคยเท่านั้น

ลายพระหัตถ์

๑) เมื่อวันที่ ๗ กันยายน (วันเสาร์) ได้รับลายพระหัตถ์เดร ซึ่ง
ส่งวันที่ ๓ กันยายนตามกำหนด เรียบร้อยหมดทุกอย่าง จระกราบทูลสนอง
ความต่างขอตอบไป

๒) พระดำรัสพรรณนาถึงล้านนาต่างๆ นานาเต็มที ถึงที่ไม่ทราบก็
ทำให้ทราบจนได้

๓) คลองพืงเป็นคลองที่คนขุดจริงๆ แล้งก็ประหลาดใจที่ไม่ได้
ไปต่อกับแม่น้ำพืง มีไปเพียงถึงแม่น้ำยมเท่านั้น เหตุใดจึงเรียกว่าคลอง
พืงก็ไม่เข้าใจ

๔) ได้ทราบขงจางเมืองฉะเชิงริศคือเมืองศรีเทพ ซึ่งแต่ก่อนมาไม่
ได้ทราบเลย สำนกาทพระแกจกทราบได้จางเป็นแม่น้ำเก่า แต่จะไปทาง
ไหนหาทราบไม่ ตามพระดำรัสบอกทางที่ไปให้ทราบจนสว่างใจจนดเต็มที

๕) เมืองพิษณุโลกนั้นได้ยินเขาว่าแม่น้ำสองแคว แต่ไม่ทราบ
ว่าแควไหน อยู่ทางไหน ปากน้ำเกษขยจนรูจัก จ่าได้เพราะเรื่อง "อ้าย
ต่างเกษขย" การที่เขาเรืออัครราชชนไปพิษณุโลกนั้น เคยจน ขยบจะ
ทำให้เชื่อไม่ได้

ข) ตำนาแมยม เป็นอันใดก็ตามจากที่ขอ เป็นเช่นนั้น เพราะผ่าน
เมืองบางยม จึงอยากทราบต่อไปว่าตำนาแมวมองใดขอมาแต่อะไร ตำนา
ทาแพนบุรีจัก

ง) ตำนาเซียงไกรหรือเซียงไกรนั้น โดยนมาไกลไปแต่ยกอย่าง
หนึ่งเป็นแม่น้ำพวงไกร อันขออะไรต่างๆนั้นเคลื่อนไปเต็มอ ตั้งแต่คน
จะเรียกกันชวคราวเหมือนหนึ่งแม่น้ำบางปะกงก็ไปใดก็ตามจากนิราศ ดุสิต
ภู วาขอเดิมเป็นแม่น้ำบางปะดามงก

จ) แม่น้ำบางปะรุงนั้นไม่เคยโดยนทเดียว รุจักแต่คลองสวน
หมาก อันแม่น้ำตาย ทศนหาย ทดกกลายเป็นบึงหนอง เห็นจะมีมาก
นัก บรรดาหนอง ถ้ามั่ววมตอตอกันไป เห็นได้จากแม่น้ำเก่า ทางฝั่ง
ตะวันตกใกล้ปากน้ำโพธิ์ เห็นในแผนที่หนองตดชกนอยู่มากนัก รู้ได้ว่า
เป็นแม่น้ำเก่า เกดากระหม่อมถนตเทยวอย่างทเรียกว่า "อหตุยดูยแจก"
คองจบเตกๆทบ้านดงแจวเรือ เกดากระหม่อมเบนคนนา แต่เกดากระหม่อม
ตลอดจนเตกทแจวเรือกไม้ม ครอบรูตาบดหนแห่งอะไรทงนน ได้อาศัยแต่
แผนที่เบนมีคคเทศกกลางแห่งกอดหัวเราะไม่ได้ ปากคลองทมีในแผนที่ชงเรา
คงใจจะไปอยู่สูงกว่าหัวเราชนไปเป็นไหน ในการเทยวอย่างอหตุยดูยแจก
นั้นได้พบแม่น้ำเก่าเขาเป็นหลายแห่ง อย่างเช่นคลองสายทอทางทองชงเคย
เสดถายมาแดงนน คลองนายาชงเขาไปวัดคตมตองไปดวยเรือพายตาเตกๆ
แมกกระนนกยงคองเซน ไปตงวัดคตมเขากรูัดกจกเป็นแม่น้ำเก่า แต่จะ
ไปต่ออะไรทไหนนนหาทราบไม

ฉ) แม่น้ำน้อยตอนเมืองสระรัตนนเทมท เมื่อเกดากระหม่อมไป
เทยวเมืองสระรัตนนนาไมมคตแม่น้ำเตย แห่งเบนแผ่นดินจนชาวบ้านเขาชด

บ่อตงกลางแม่น้ำเอาน้ำมาใช้ ไตนั้นลงมากก็ได้เคยไปเห็นแต่เป็นดวงแห่ง
 หลายแห่ง แม่น้ำนั้นตกก็จะได้เปลี่ยนมาหลายทอดแดงเหมือนกัน เช่นถ้า
 ที่เข้าไปวัดพระนอนจักรศรี (เขียนอย่างไรก็ไม่ทราบ) เดิมตกเห็นจะ
 ไม่ใช่เข้าไปค้น อดคงคงอยู่ริมแม่น้ำ การขุดคลองลัดนั้นทำให้ลำน้ำเปลี่ยน
 ไปมาก คลองที่เรียกว่ากระทุ่มราย เคยเอาถ่อหยงลงไปก็ไม่ถึงดิน น้ำ
 กัดลึกมาก ทางแม่น้ำใหญ่ตรงวัดไชโยนั้นทรายไปตงเป็นคันไซด เดินข้าม
 แม่น้ำทองไปได้ เขาว่าเรือใหญ่จะชนตงของขุดทราย เป็นแนวฉนวนเขาจะ
 คองคน คองไซแม่น้ำน้อยทางกระทุ่มราย

๕) แม่น้ำบางลำบางขวา เกิดากระหม่อมเคยไปแค่เพียงจุดใด
 คอชนไปอีกไม่เคยไปเห็น เทาที่เห็นก็เห็นกว้างใหญ่อยู่มา

๖) ตามพระตำราสัตว์ที่ว่า "เอาใจให้คนข้างหลังเขาคิด" นั้น
 ทำให้นึกถึงพระสารสาสน์พตชนิธิ (เขรณ) ด้วยเกิดากระหม่อมได้ปรากฏ
 ภัยแก่ ถึงเรื่องทเถยจดอยพงศาจดารอนรุมาแต่เด็กน้อย ไม่พอที่จะแต่ง
 อะไรขึ้นได้ แก่นะนำจวให้จดทงใจสั่งหรบคนภายหลังเขารู้อะไรมาออกเขา
 จะได้เก็บเอาไปแต่งต่อ

๗) จริงอย่างพระตำราดี นุ่งหางหงส์ก็เป็นนุ่งจับใจ ต้องดอจ่า
 นุ่งจับใจคือนุ่งหางหงส์ เพราะนุ่งอย่างจับหอยชายหนึ่ง ใจชชายหนึ่งเรา
 ไม่ได้นุ่ง

จะเลยพูดปรึกษาถึงตั้งหนึ่งเดียว เกิดากระหม่อมเคยเห็นเขาทำ
 เครื่องปั้นนมดอยทอง ก็เป็นรูปนม ชยุนนเอง เรียกกันว่า "ก่องนม"
 ก่องเห็นจะได้แก่ก่องดเป็นคำชาวพายัพ แต่อย่างไรก็ดี ทำให้นึกถึง
 "องถัน" ของเรา ททำล่อมนมไว้เฉย ๆ คุไม่มมุตเลย ถ้าภายในวงถัน

นนจะบิตทองเดี่ยหมด อธิษฐานเอาว่าเป็นก้อนนม เขาจำหลักกรมให้
 หรหฺรหฺรจะควรหรือไม เชอจากองนมตนเองนำมาให้เป็นผาคาคนมขน เขา
 ใจว่าทางอนเดยกองนมเขาจะม ดเหมือนไม้ทาดวยทอง ทาเป็นบกเดอมเป็น
 เลือกกหรือคาคอกอะไรกม เขาใจว่าถ้าพระบาทจะตรัดบอกลได้ ด้วยเคย
 เล็ดจไปอนเดย และได้เคยทอดพระเนตร ระบายนค ในห้องทองข้างซิงเขาทำ
 ใจที่ถนอะไรในยุโรป นนเขาจะแต่งคจอย่างไรกไม่ทราบ

๓๐) ตรัดถึงเจ้ากรมเทศ เกตากรระหม่อมเห็นแกแต่เวดาออกแขก
 ตรงกับเวดาเขาเจ้าเขานาย แกแต่งตจเวยบร้อย ไม่เคยเห็นเวดาปรกติ
 ของแก ตามที่ตรัดเล่าว่าแกไม่ได้เลือชอบไซผ้าเบยคาคอกนน ทำให้
 คคถงปลดกรรมชุมของเกตากรระหม่อมชอบทำอย่างนนเหมือนกน แกเป็น
 คนบวราณเบจชอยด้านกจตหงส์ เป็นลุ่มหของพระธรรมปห่งล้นาจารย์แต่
 ครงกระโนน ได้เคยถามถึงเจ้าพระยายมราชแกออกจะตหมนว่า "เด็ก
 เมอจานชนน" ขยโตทรงสังเกต ทอจเจ้าพระยายมราชเป็นเด็กเมอจานชน
 นนน ทานกแกกจกเกตากรระหม่อมเดยแลจ ถึงแม่ปลดกรรมชุมจะมอายุ
 อชนกจกเจ้ากรมเทศกค แต่จคจกเป็นคนปนเดยจกน จึงชอบทำอะไร
 อย่างเดยจกน และเขากบเจ้าพระยายมราชไม่ได้คจยเป็นชนเด็กกบผู้ใหญ่
 โทถกนมาก.

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

ที่ ๕/๒๕๘๓

หมายกำหนดการ

พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

กัญยายน พุทธศักราช ๒๕๘๓

วันที่	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
๑๕	๑๖.๓๐ น.	บรรพชตัญจนและคน ถวายพระพร เจริญพระพุทธมนต์ ตั้งเตา ถวายบังคมพระ บรมรูป เจริญพระพุทธมนต์ เฉลิม	พระอโศก วัดพระศรีรัตน	เต็มยศจักร
๒๐	๕ ถึง ๑๖ น.	สงพระนามถวาย พระพร เสด็จพระ	ปราสาทเทพบิดร พระที่นั่งอมรินท	ปรกติ
	๓๐.๓๐ น.	เทศน์มงคลสงเคราะห์	พระที่นั่งอมรินท	เต็มยศจตุรอมเกล้า
	๑๗.๐๐ น.	ทอดผ้า	พระที่นั่งจักร	เต็มยศจักร
๒๑	๑๖.๓๐ น.	ราชอุทยานส์ โมดาร์	สวนศิวาลัย	ครึ่งยศประดับราช อิสริยาภรณ์

นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับบัญชา คณะ

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ โปรดให้กำหนดการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
ขึ้น ดังต่อไปนี้

วันที่ ๑๕ กันยายน เวลา ๑๒ นาฬิกา ๓๐ นาที คณะผู้สำเร็จราชการ
 แทนพระองค์มายังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขนมุขหน้าพระอุโบสถ
 หอหน้าบรรพต ญวน และจันทวาศา ถวายพระพรสัมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่
 ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แล้ว คณะผู้สำเร็จราชการแทน
 พระองค์ขึ้นพระอุโบสถ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรง
 ประเคนผ้าไตรกบヤマแก่พระสังฆราชาคณะและเปรียญ ๕ รูป ทรงจุดเทียน
 บูชาพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร พระสัมพุทธพรหม และพระพุทธรูป
 ถวายพรองค์ แล้วทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการและเทียนบูชาเทพดานพ
 เคาระห์ ไห้บูชาเทพดานพเคาระห์ พระสังฆเจริญพระพุทธมนต์นวดคคหาย
 สัมชัมม์ คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ออกจากพระอุโบสถไปชน
 ปราสาทพระเทพบิดร ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงจุด
 เทียนเครื่องราชศักดิ์การะถวายบังคมสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้า
 แดงคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มาพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ประธาน
 คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงประเคนผ้าไตรกบยามแก่พระสังฆ
 ๒๐ รูป พระสังฆออกปกครองผ้า ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
 ทรงจุดเทียนเทกพระองค์ เทียนพระมหามงคุดและเทียนบูชาพระพุทธรูป
 เทวรูปพระเคาระห์ พระสังฆครองผ้าเสร็จ กลับเขานางอาลัยทรงจุด
 เทียนนมัสการทรงศีล พระสังฆเจริญพระพุทธมนต์งานพระราชพิธีเฉลิม
 พระชนมพรรษา

วันที่ ๒๐ กันยายน ตั้งแต่เวลา ๕ นาฬิกา จนเวลา ๑๒ นาฬิกา
 เจ้าหน้าทศศักดิ์สำหรับผู้ที่จะมาส่งพระนามและนามถวายพระพรในวันพระบรม
 ราชสมภพไว้ดังนี้

- ๑) พระมหามนเทียร ในพระบรมมหาราชวัง
พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายใน
- ๒) ห้องรับแขกศาลว่าการสำนักพระราชวัง
พระบรมวงศานุวงศ์
- ๓) ห้องรับแขกศาลาที่ทำการสำนักงานราชเลขาธิการในพระองค์
รัฐมนตรี คณะผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ
ประธานและรองประธานสภาผู้แทนราษฎร กับข้าราชการ
เทียบชนพิเศษขึ้นไป
- ๔) ห้องแดงศาลว่าการสำนักพระราชวัง
ข้าราชการสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
ข้าราชการสำนักนายกรัฐมนตรี
ข้าราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
ข้าราชการกระทรวงการคลัง
- ๕) ห้องโถงศาลว่าการสำนักพระราชวัง
พอคา
คฤหบดี
ข้าราชการสำนักพระราชวัง
- ๖) ห้องเขียวศาลว่าการสำนักพระราชวัง
ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ
ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย

ข้าราชการกระทรวงยุติธรรม

ข้าราชการกระทรวงเคหะการ

ข้าราชการสำนักงานราชเลขาภิบาลในพระองค์

๗. พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย

ข้าราชการกระทรวงกลาโหม

มนตรีและสมาชิกเทศบาล

หญิง ดึงนามแห่งเดียวกับชายที่มาด้วย ถ้ามาตามดำฟังปฏิบัติ

ตามฝ่ายชาย

เวลา ๓๐ นาฬิกา ๓๐ นาที คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มา

ยังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ทรงจุดธูปเทียนนมัสการ พระสังฆคณาจารย์พระพรหมเจ้าคณะสงฆ์ ทรงประเคน

อาหารบิณฑบาตแก่พระสังฆคณาจารย์พระพุทธรูปในมณฑล และทรงจุด

เทียนเครื่องสังเค็จ ไห่ร้องประกาศเทวดา พระสังฆคณาจารย์พระราชาคณะ

ได้รับแจ้งแล้วทรงจุดเทียนเครื่องทรงธรรม สัมเด็จพระราชาคณะถวาย

พระธรรมเทศนามงคลวชิรคุณ ๑ จบแล้ว ทรงประเคนจตุปัจจัยไทย

ธรรม พระสังฆคณาจารย์โมทนา แล้วประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทน

พระองค์พระราชาคณะสังฆคณาจารย์ มีเงินตรา กับผ้าถุงห่มแก่ข้าราชการที่

ตั้งอายุ

เวลาเที่ยงวัน ทหารบก ทหารเรือ ยิงปืนใหญ่เฉลิมพระชาติด้วยราช

พิธีวิชัย

เวลา ๑๗ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มายังพระที่

๖๖๘
นางจกกรมหาปราสาท ณ ท้องพระโรงกลาง คณะทูตต่างประเทศเฝ้าหน้าคำ
ถวายพระพรอันพระบรมราชสันมณฑล

วันที่ ๒๑ กันยายน เวลา ๑๒ นาฬิกา ๓๐ นาที คณะผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์มายังสวนจิตรลดา ในพระบรมมหาราชวัง ในงานพระ
ราชอุทยานต์โมสรี ที่ทรงพระกรุณาโปรดให้เชิญเสด็จพระบรมวงศ์านุวงศ์
ผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ ข้าราชการ ตำราชักัดภานุแทนราษฎร และ
สภาผู้แทนราษฎรมาตั้งโมสรีสนับบาตรีพระราชทานเลี้ยงนาชาเครีองว่าง ในการ
พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

การแต่งกาย

วันที่ ๑๙ กันยายน เชน เจริญพระพุทธมนต์ แต่งเครื่องแบบ
เต็มยศ สายสะพายขัตติราชอิสริยา
ภรณ์มหาจักรี

วันที่ ๒๐ กันยายน เชน เจริญพระพุทธมนต์ แต่งเครื่องแบบเต็มยศ
สายสะพาย ราชอิสริยาภรณ์จุลจอม
เกล้า
เชน ทูตเฝ้า มเญพารแต่เจ้าหน้าท แต่ง
เครื่องแบบเต็มยศ สายสะพายขัตติย
ราชอิสริยาภรณ์มหาจักรี

วันที่ ๒๑ กันยายน เชน ราชอุทยานต์โมสรี แต่งเครื่องแบบ
ครึ่งยศ ประดับราชอิสริยาภรณ์
ชั้นนักพระราชวัง

หมายมา ณ วันที่ ๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๓

บ้านซินนามอน ปันง

วันที่ ๑๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๓

ทูล สมเด็จพระนริศร ๗

หม่อมฉันได้รับตายพระหัตถ์แวณบบตงวันที่ ๓๐ กันยายน แล้วโดย
เรียบร้อย

ทูลสนองความในลายพระหัตถ์

๓) เรื่องทอดตาประจำวันที่ ๗ ที่พระท่านอธิบายมาในลายพระหัตถ์
ดียงนั๊ก เข้าใจแจ่มแจ้งและเห็นจริงดังพระดำริ แต่หม่อมฉันไม่สามารถ
จะทูลขยายความออกไปอย่างใดได้ เพราะไม่สนิทในความรูเรื่องทอดตา
นพเคราะห์ที่จะทูลได้แต่ความคืดบุคคลภายนอก เห็นว่ามนุษย์ในสมัยก่อนประ
จตุศาสตร์เห็นจะเริ่มมประตทหนดยกกำหนด "วัน" ก่อน โดยตั้งเกศพระ
อาทคยชนและตก คอมาถึงชนท ๒ ฐกาหนด "เดือน" โดยตั้งเกศดวงพระ
จันทรชนแรม คอมาถึงชนท ๓ ฐกาหนดปม ๑๒ เดือน โดยตั้งเกศฤดี ร้อน
หนาวเปดิยนกนในเดือนใดกต หรือโดยผลไมดอกไม้อย่างใดอย่างหนงชงออก
๑๒ เดือนครึ่งหนงกต ประตททชนคทรใดเพียงวัน เดือน ปี ก่อน น่าจะเป็น
เซนพนอยนาน ครนรฐกตาดฤกษจงเกศนบ ๗ วันเป็นลปดาหะ เห็นจะรู
เพียงเทานนอยนานอก จงมผู้สังเกตรูทางโคจรของดวงเดือนดาว ฤกรม
เกศวิชาโหราศาสตร์ คจวราโหราศาสตร์เดิมกคงเพียงฐกาหนดโคจรจน
สามารถจะพยากรณัฐรียและจันทรอุปราคา แต่ถนอยคนทจะรู คนโดยมาก
จึงเชื่อว่าโหรเป็นผู้วิเศษเต็มอนมทพจกษุ อาจจะเห็นเหตุการณได้ไปจน
นอกมนุษย์โลก คงมีโหรบางคนเข้าใจได้สังเกศต่อไป ว่าถ้าดวงตะวัน
เดือนดาวพระเคราะห์เรียงกนในจักรวาคเป็นเซนพน ๆ มกมเหตุเซนพน ๆ ใน

มนุษย์โลก เช่น ฝนแดง หรือฝนชุก เป็นต้น จึงเริ่มเกิดพยากรณ์ชน
โหราศาสตร์หรือโหราศาสตร์หลังมาจึงเดยด่มมุกเป็นเทวดา และแต่งเรื่องราวอะไรคือ
อะไรไปต่าง ๆ

๒) ดึกษณะรงนน เดิมคงเอาดีเป็นหงก เดะดีเดยงกันทงฝน เป็รียบ
จำเมื่อเทวดาสร้างคราม กองพลของพระวรกน ไซ้ชิงดีแดง กองพลของพระ
อิสานไซ้ชิงดีดาเป็นคน เมื่อแดงเห็นรงกรโตงายวากองพลของใคร ททำรง
เป็น ๒ ล้อหรือหลายล้อ น่าจะเกิดแค้นกองพลมากกวาดเบญจรงค์ หรือมณเฑ
ไนกองพล ๓ แบ่งออกเป็นหลายกองพัน รงของกองพันเอาดีของกองพล
เป็นพนเอาดีอันเพดาระเพิ่มเข้าเป็นเครื่องหมายของกองพัน หรือออกอย่าง
หนึ่งรงของต่างชาติเผอญไซ้ดีพองกัน จึงต้องทำเครื่องหมายเพิ่มเข้าไปใน
รงให้ผิดกัน อชางนมเรื่องจริงปรากฏในพงศาวดารชามเออรัชกาลที่ ๒ มี
เรือกาบนของหลวงไปค้าขายที่เมืองสังคโปร์ ๒ ล้อ ชกรงดีแดงเป็นเครื่อง
หมาย องคฤชเจ้าเมืองสังคโปร์บอกมาว่า เรือหลวงชกรงแดงไปเหมือน
กับเรือของพวกชวามลายู ขอให้เปิดขนเป็นอชางอันจะใครบรองเรือหลวง
ให้ส้มพระเกียรติยศ กัดมยนนพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มี
พระยาช่างเผอกถึง ๓ คอง ทรงพระเกียรติเป็นพระเจ้าช่างเผอกจึง โปรด
ให้ทำรูปช่างเผอกอยู่ในวงจักรอันเป็นเครื่องหมายว่า ส้มเด็จพระรามารบดิ
เพิ่มเข้าในพนรงแดง เป็นมุดของรงช่างทนมมาแต่รงนน

๓) เรื่องทูตไทยไปประเทศ อังกฤษที่ หลวง ดีทธิ สยาม การ แด้ดง
ปาฐกถาไนดี ไมสร์ โรตารนน คือ คราวพระยามนตรีสุริยวงค์ (ชุ่ม บุน
นาค) เป็นราชทูตตนเอง หลวงดีทธิฯ เกบเอาความทกต่างไปจากหนังสือ
เรื่อง "จดหมายเหตุเรื่องทูตไทยไปประเทศอังกฤษ" ซึ่งกรมหมื่นเทววงค์
จโรทัยพิมพ์แจกในงานศพนายพันเทพเฉลิม (บุนนาค) บิดาของหม่อม

เขียน หนังสือเรื่องนวมเป็น ๔ ตอน ตอนที่ ๑ หม่อมฉันแต่งให้ ว่าด้วย
 ประเพณีทศโยธาณ ตอนที่ ๒ รายงานของหม่อมราโชทัย ตอนที่ ๓ นร่า
 สอดยอน ตอนที่ ๔ เป็นภาษาอังกฤษและมีรูปภาพ เป็นจดหมายเหตุอังกฤษ
 พรรณนาถึงทศโยธาณไปกรุงนน หอพระเดิมคงได้สำเนามาจากหอสมุด
 กระทรวงอนเคียทลจนตอน จึงเป็นเรื่องครบบริบูรณ์อยู่ในสมุดเดมนน

๔) เรื่องชาวอังกฤษเพอถึงผลิตบนหม่อมฉันไม่เคยรู้โดยที่เดียว เพิ่ง
 ได้ยินเมื่อครั้นมาในตายพระหฤศ หนังสือเรื่องราชวงศ์โรมานอฟนั้นหม่อม
 ฉันก็ไม่เคยเห็น จึงเป็นอันอนันตปัญญาไม่สามารรถจะทอดสนองได้

๕) ที่เขาคิดแปลงเสด็จหวเป็นเสด็จ (ถ้าพระคัมภีร์จะกักควร
 เรียกว่า) แฉนพาดูกตอย จะทอดเรื่องเสด็จหวคยไปอกลักหนอย คงแต่
 หม่อมฉันเห็นเชยพระ โกศด้วยเสด็จหวกรวิาคาญคา อาจจะได้ว่าตั้ง
 แฉนเป็นเด็ก เพราะเห็นรูปร่างเสด็จนนเชยเรอ และเขารับของหนักซึ่ง
 พนจสัยคน ๒ คนจะหวไปโตคยชกนกับเสด็จ เคยนึกสงสัยเดมขว่าเหตุไฉน
 จึงทาเชนนน เมื่ออ่านพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ ฉาเมอกรมพระราชวงบวร
 ประชวรหนักโปรดให้เชยพระองค์ทรงพระเสด็จหวห้ามไปทอศพระเนศร์พระ
 ราชมนเทษร์ กนกว่าเป็นเสด็จหวห้าม ๕ คนอย่างเชนเจ้านายทรง คอมาเห็น
 ในหนังสือเรื่อง "สมเด็จพระบรมศัพ" ได้คความชคชนฉาพระเจ้าบรม โกศ
 ทรงพระเสด็จหวไปทางทอณนฉนในพระราชวง กยงฉนฉนว่าเหตุไฉนจึง
 โปรดทรงเสด็จหวอย่างเชนเชยพระ โกศ มาฉนในรัชกาลที่ ๑ เมื่อฉค
 พพิภคณศคฉาน หม่อมฉันไปพบพระเสด็จหวของพระบาทสมเด็จพระ ปน

เกตุเจ้าอยู่หัวจึงเห็นประจักษ์ความจริง ว่าพระเสด็จหวดดวงจริงที่ดำหรับ
 พระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชดำริเด็กกระต๊อที่ดำหรับคนหัว ๒ คน (ซึ่งน่าจะเป็
 ไชยคนผู้หญิงหวด) ดำหรับทรงเสด็จไปแต่ในพระราชวัง เสด็จหวดที่ไชเชย
 พระ โทศเป็นแต่เอาแบบเสด็จหวดดวงจริงมา ขยายส่วนใหญ่ขึ้น และ ลด พนัก
 หวดเสยให้คงพระ โทศได้ แต่คงให้คนหัว ๒ คนตามแบบเดิมจึงคุณนิจเสย
 คิดต่อไปว่าผู้ที่จะ ไชเสด็จหวดดวงจริงนั้นได้มีแต่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว
 เพราะฉะฉนั้นเสด็จหวดที่ขยายเป็นขนาดใหญ่เดิมเห็นจะดำหรับแต่ไชเชย พระ
 ดองเงินซึ่งทรงพระบรมคัพทานน มาไชค้อออกไป ถึง พระคัพพน ต่อเมื่อ
 ภายหลัง

๒) ฉัตร ๓ ชั้นที่คงรอบพระคัพ พระองค์หญิงภควัต นน เป็น แบบ
 เครื่องสูงวงหน้า หม่อมฉนเคยได้เห็นดวงจริงที่พระพุทชบาท ถ้าเป็นของ
 กรมพระราชวังบวรมหาคักัดพลเสพ (ปล่อย) ถวายพระพุทชบาท เมื่อเสด็จ
 กลับจากไปคเมืองเวียงจันทน เดิมหุบฉัตรได้ปลดออกเหล็กไว้ที่ฝ้ามึงในพระ
 มณฑปทาง ๒ ซ้าง แล้วเอาออกเสย เห็นจะเป็นเมื่อพระมงคสทิพ (มัย)
 ทำการปฏิสังขรณ์หม่อมฉนเคยบอกพระ โพธิวงค์ (นวม) ท่านไปขอเครื่อง
 สูงใหม่ที่กรมอภารมย์ เอาทำให้เป็นอย่างเครื่องสูงวงหลัง ต้องเอาไป
 คงไว้ที่ในคตังทงดำรับ ต้มเสยพระพุทชเจ้าหลวงกเคยตรีดีเสยว่าพระบาท
 ต้มเสยพระปนเกล้าฯ ทรงรังเกียจเครื่องสูงวงหน้า เมื่อใกล้จะเสยรรคค
 กราบทูตทูตกระหม่อมดำขอให้คงเครื่องสูงวงหลังของทพระคัพ เพราะพระ

องค์เป็นเจ้านายองค์หลวง ทูลกระหม่อมจึงโปรดให้ตั้งเครื่องสูง ๒ ค้ำรับ
ทงเครื่องสูงองค์หลวงและเครื่องสูงองค์หน้า

๗) เมืองดีเทพมรเืองทศวรรจะทูลบันเตงได้ เดิมหม่อมฉันเห็นขอ
โน้ทำเนียบเก่าไม่รู้จำอยู่ที่ไหน ถามทีในกระทรวงมหาดไทยก็ไม่มีใครรู้
ต่อมาหม่อมฉันพบสมุดไทยพอกที่อยูบนเพดานศาลาดูกขุนในมีจดหมายเทศ
สั่งให้คนเชิญตราไปบอก ชาวพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ตั้ง
ตั้งวรรคตยงหัวเมืองต่าง ๆ มีดำให้คนนั้น ๆ เชิญตราไปยังเมืองนั้น ๆ ให้คน
เชิญตราไปยังเมืองสระบุรี เมืองชัยบาดาล เมืองดีเทพ เมืองเพชรบูรณ์
หม่อมฉันก็ได้อำนาจเมืองดีเทพเห็นจะอยู่ทางด่านาศัก เมืองหม่อมฉันไป
เมืองเพชรบูรณ์เข้าไปชมเดินบกในแขวงเมืองพิจิตรข้ามเทือกเขาบันน้าไป
จากลับๆลงมาทางเรือ สืบหาเมืองเก่าตงมา เขาบอกว่ามีเมืองโบราณ
เมือง ๑ อยู่ใกล้ๆกับเมืองจเชยร ชื่อว่าเมืองอกษยธัต หม่อมฉันตงมา
ถึงเมืองจเชยรเวदानนพระยาประเศวีรุตั้งครามผู้ดาราชการเมืองจเชยรแก่
ชราอออกจากราชการนานแล้ว ปลดกเบตยมาหาหม่อมฉันไม่ได้ หม่อม
ฉันจึงไปเยี่ยมถึงบ้าน ถามพระยาประเศวีรุตั้งครามว่า เมือง ดีเทพอยู่ที่
ไหน แกบอกจาคอเมืองจเชยรนั่นเอง เดิมชื่อว่าเมืองดีเทพ เมื่อครั้ง
ปราบชบถเวียงจันทน์ในรัชกาลที่ ๓ พอกเมืองดีเทพมีความชอบในการตั้ง-
ครามครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้เปิดยงค์กิด
เมืองดีเทพชนนเมืองศรี เปิดชนชอชนเมืองจเชยรบุรี เพราะมีเจ้าแก้ว
แห่ง ๑ อยู่ในเขตเมืองนั้น ทรงตั้งเจ้าเมืองเป็นพระยาประเศวีรุตั้งครามแต่

นนมา สืบถามต่อไปถึงชื่อเมืองอภัยดำดี แกงว่าเป็นแต่พระชุกงคชอกชอ
ให้ หม่อมฉันจึงยกเจ้าเมืองดีเทพ หรือศรีเทพหรือดีเทพ คงเป็นชื่อของ
เมืองโบราณนั้น

๘) ครีตปรกษาดงจตุทเทเรียก "ก่องนม" นั้น หม่อมฉันไม่เคย
กินข้าวธบายมาแต่ก่อน จะพูดได้แต่โดยเดา แต่มันก็ไม่ผิด คือเสื่อชน
ในอย่างทญหญิงชาวอินเดียยังใช้อยู่ เป็นเสื่อของคอกกว้างมีแขนปกตงมา
เพียงพกรักแร้ และชายเสื่อลงมาหมดเพียงชาย โกรงข้างเห็นข้อระคือ
ลักษณะเสื่ออย่างนมประโยชน์ทจะยกนมอินยอยยาน หัดงเป็นทรวดทรงเป็น
ลำคณิจึงเรียกว่า ก่อง (ก่อง) นม ครองกับประโยชน์ทใช้ ผรงกยงชอบ
ใช้ ในบจจุบนั้นตงรูปภาพตงมาถวย

อันเครื่องแต่งประดับตัวสตรีททาดวยทองแลระเพชรนตจันคทา ถ้า
ประดับทวง ใช้สจวมหรือเสียบกบเวอนนม ถ้าประดับคอแลระแขนหรือชอมอ
ชอคน แลระ นวยอมใช้สจวม ถ้าประดับบนเอวยอมใช้ศาด ถ้าประดับ
หจมุกตองเจาระเนอ ให้เป็นรู ใจดำทวบห้อยเครื่องประดับ แต่ประดับนม
จระทออย่างไรเสียบกไม่ได้สจวมกไม่ได้ เจาระรูห้อยกไม่ได้ ได้แต่แชนคอง
คตองมากจระตองมีสาย โยงไปผูกใจข้างหลัง แลระยงลำบาคตองเต้านนมไม่
คงรูปเหมือนนอจยจระชน ๆ ท รูปภาพเขชน เครื่องประดับเป็น องแหวงน ใจทชอ
นม จระอยไค้อย่างไรคดไม่เห็น นวจระเป็นแต่คความคคชองชางเขชน เพราะ
นมไม่เป้นตงชงจระแต่งคดวยเครื่องประดับไคเขาจงทากองสจวม แลระประดับ
ก่องนมนดงยบกกทองเป้นคณ หม่อมฉันคคเห็นคงน

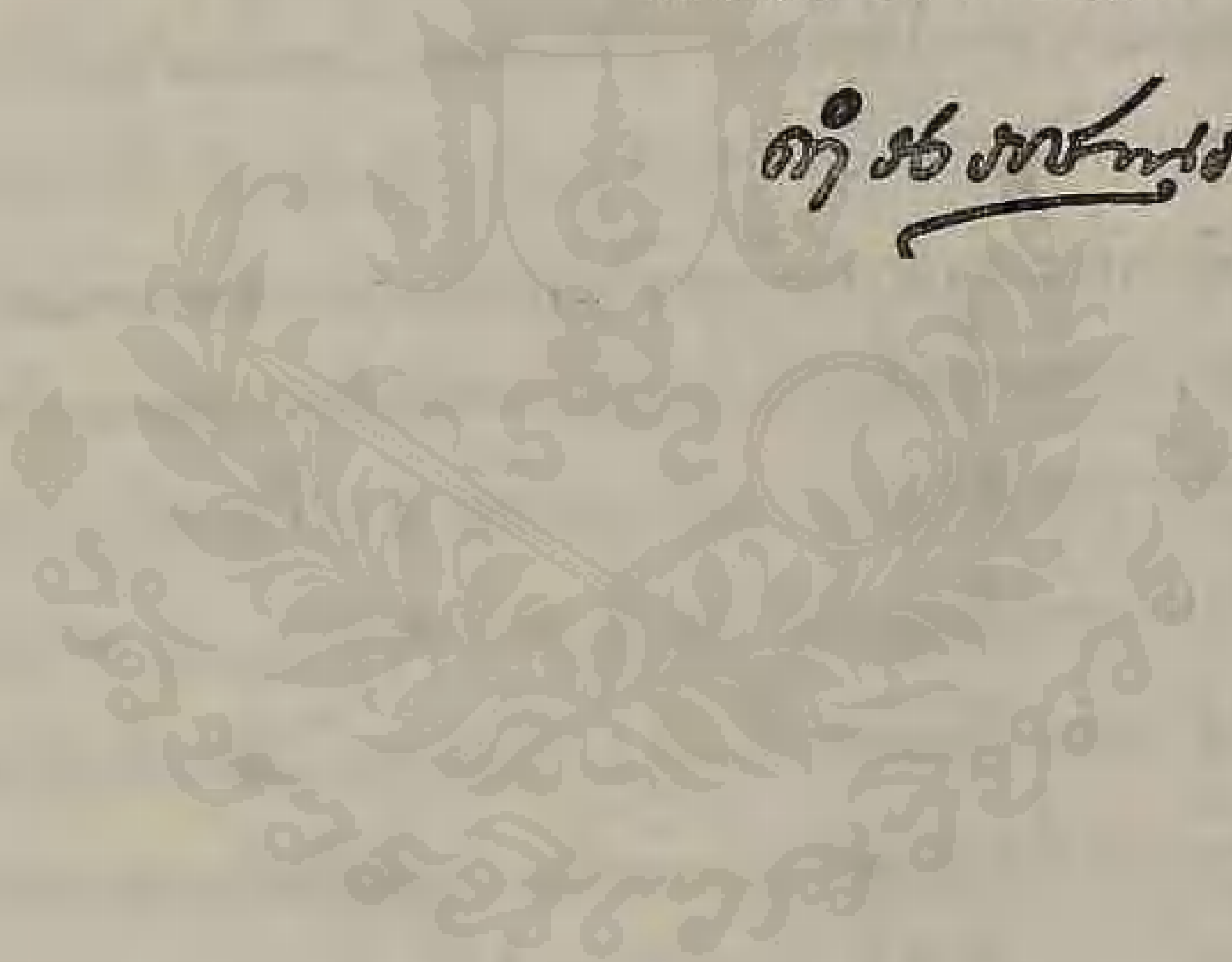
ปกรณกะ

๒) ทัญงพูนเชอชงนหม่อมฉนให้แตงนทาน ไบราณคต หม่อมฉน
ดองแตงคูล์กล์องตำเรอง คดตำเนาตั้งมาถฉายทรงอ่านเตนเรอง ๑ พร้อม
ถบจคหมายฉบบน

๓๐) หลดำนแมถกถบมาถถึงบนิ่งเมอฉนอาทคยท ๑๕ ถนยายน บอภ
ฉาได้ไปเผ่าเห็นสบายค้อยคยภกันหมด หม่อมฉนภยหนด

ควรมีควรรแล้วแต่จะโปรด

ทัญงพูนเชอชงน

คำนำนิทานโบราณคดี

เรื่องต่าง ๆ ที่จะเล่าต่อไปนี้ ล้วนเป็นเรื่องราวจริงซึ่งทุกคนได้ร
 ู้เอง มีใช้คิดผูกพันใหม่ แต่เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดนอกพงศาวดาร จึงเรียก
 นวนิทานโบราณคดี เหตุที่จะเขียนนิทานเหล่านี้เกิดแต่ลูกที่อยู่ด้อยอยาก
 รวบรวมเอาแก่นก่อนเชือกเกิด ถึงเวลาว่างกินอาหารพร้อมกันมักชวนให้เล่าให้
 ฟังเนื่อง ๆ ล้วนแต่เรื่องตนเองตกมาถึงเวลาแก่ชราดูก็ชอบเล่าอะไร ๆ ให้เด็ก
 ฟัง เหมือนอย่างคนแก่ที่คนอื่นเคยเห็นมาเคยสอน และตัวตนเองเมื่อยังหนุ่ม
 ก็เคยชอบได้ตามท่านผู้ใหญ่อย่างเดียวกัน ยิ่งจำได้ถึงสมัยเมื่อฉันยังเป็น
 นายทหารมหาดเล็กประจำอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เวลาว่างก็ชอบไป
 เผอิญได้เจ้เจ้าฟ้ากรมสมเด็จพระบวรราชปรีชาพิทักษ์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้นำนิทานต่าง ๆ ที่ท่านก็โปรดตรัสเล่าให้ฟังโดยไม่ทรง
 รังเกียจ คิดเหมือนจะพอพระฤทัยให้ดูตามดั่งยลี่ยอก การที่คนแก่ชอบ
 เล่าอะไรให้เด็กฟังน่าจะเป็นธรรมดาตามมาแต่ดึกดำบรรพ์ แต่โดยมากเล่าแล้ว
 ก็แล้วไป ต่อมาจึงมีคนเขียนเรื่องทีเล่าลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ตกลง
 เองเต็มก็ไม่คิดว่าจะเขียน แต่ลูกหญิงพจนานุกรมชื่อต่าง ๆ ที่ฉันได้
 ให้ฟังแม่จะเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด แต่เป็นเรื่องเนื่องกับคดีกรรมกรรม เป็นเรื่อง
 แปลกประหลาดนาน ๆ จะปรากฏก็มี เป็นเรื่องทศกวีกรรม ล้วนน่ารู้ทั้งนั้น
 ถ้าปล่อยให้สูญสิ้นเสียตาย เธอจึงขอเธอให้ฉันเขียนรักษาไว้ให้เป็น
 ประโยชน์ทางความรู้แก่คนภายหลัง ฉันจึงได้เขียนนิทานโบราณคดีด้วย
 ประการฉะนี้ แต่รู้สึกตัวว่าเขียนเมื่อแก่ชราอายุถึง ๗๕ ปีแล้ว อาจละหลง
 ลืมไปบ้าง แต่ถ้าสมมุติคงลืมแต่พดลความและศักราช ล้วนแต่เรื่องนั้นเชียว
 ยิ่งจำได้มั่นคง หวังใจว่าผู้อ่านจะไม่เสียเวลาเปล่าด้วยอ่านนิทานเหล่านี้

เรื่องห้ามไม่ให้เจ้าไปเมืองสุพรรณ

มคฺติ ไบราณถือกันมาแต่ก่อนว่า ห้ามมิให้เจ้านายเสด็จไปเมือง
 สุพรรณบุรี จะห้ามมาแต่เมื่อใด ห้ามเพราะเหตุใด และถ้าเจ้านายชน
 เสด็จไปจะเป็นอย่างไร สืบสืบกันไม่ได้ความเป็นหลักฐาน เป็นแต่อ้างกัน
 ไปต่าง ๆ ว่า เพราะเทพารักษ์ในเมืองสุพรรณไม่ชอบเจ้าบ้าง ว่ามีอะไร
 เป็นอุปมงคลที่เมืองสุพรรณอาจทำให้เสียดพระจิตบ้าง แต่เมื่อมคฺติ ไบราณ
 ห้ามช้อย่างนั้น เจ้านายก็ไม่เสด็จไปเมืองสุพรรณ เพราะไม่อยากฝ่าฝืน
 คติ ไบราณ หรือไม่กล้าทูลลาเพราะเกรงว่าพระเจ้าอยู่หัวจะไม่พระราชทาน
 อนุญาตให้เสด็จไป อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏว่าเจ้านายพระองค์ไหนได้เคย
 เสด็จไปเมืองสุพรรณแต่ก่อนมา มาตกเป็นหน้าที่ของฉันทจะเป็นผู้เพิกถอน
 คตินั้น ดูกประหลาดอยู่

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฉันทเป็นตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ใน
 ชั้นฉันทไปตรวจหัวเมืองต่าง ๆ ตั้งแต่เมืองอ่างทองขึ้นไปถึงเมืองพิษณุโลก
 สวรรคโลก สุโขทัย เมืองตาก แล้วกลับลงมาทางเมืองกำแพงเพชร เมื่อ
 มาถึงเมืองอ่างทองหยุดพักอยู่ ๒ วัน ตั้งเจ้าเมืองกรมการให้หามาพาหนะ
 กับคนหาบหามสิ่งของ จะเดินทางบกไปเมืองสุพรรณบุรี เจดามนพระยา
 อินทรวิชิต (เถียร) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดอ่างทอง แยกได้รับราชการใน
 กรมมหาดเล็กแต่ในรัชกาลที่ ๕ เคยอุ้มฉันทมาเมื่อยังเป็นเด็ก จึงคุ้นเคยชอบ
 พอกันสนิทกว่าขุนนางที่เป็นชาวหัวเมือง แต่ตั้งเทศกุกแกไม่คอยเต็มใจจะให้
 ฉันทไปเมืองสุพรรณ บอกว่าหนทางไกลไม่มทพกแรม และท้องทุ่งที่จะเดิน

ทางกยงเป็นนาเป็นโคคน ถ้าไปเกรงจะลำบากนัก ฉันตอบว่าได้เคยเดินบก
 ทางไกล ๆ มาหลายแห่งแล้วเห็นพอจะทนได้ไม่เป็นไรดอก ทั้งได้สั่งให้เรือ
 ไปคอยรับอยู่ที่เมืองสุพรรณ พวกเมืองสุพรรณกรูกันอยู่หมดว่าฉันจะไป
 ถ้าไม่ไปก็อย่าเขา แกล่ได้ฟังตอบก็ไม่ว่าอะไรต่อไป แต่แกล่ไม่นั่งออกจาก
 ฉันแกล่ไปหาพระยาจรูญภูมิโกศล ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ไปกับฉันไปถามว่า "นี่ใน
 กรณท่านไม่ทรงทราบหรือ ว่าเขาห้ามไม่ให้เจ้านายเสด็จไปเมืองสุพรรณ
 ทำไมเจ้าคุณไม่ทูลห้ามปราม" พระยาจรูญภูมิโกศลเห็นจะออกตกใจมาบอกฉัน
 ตามคำทูลพระยาอ่างทองว่า ฉันตั้งพระยาจรูญภูมิโกศลไปถามพระยาอ่างทอง
 ว่าห้ามเพราะเหตุใดแกล่หรือไม่ว่า พระยาอ่างทองบอกมาว่า "เขาว่าเทพา
 ริกษหฤคเมืองสุพรรณไม่ชอบเจ้านาย ถ้าเสด็จไปมกทำให้เกิดภัยอันตราย"
 ฉันได้ฟังก็เข้าใจในขณะนั้น ว่าเหตุที่พระยาอ่างทองพยายามห้ามปรามมิ
 ให้ไปเมืองสุพรรณ คงเป็นเพราะแกล่ความภักดีต่อพระราชวงศ์ เกรงว่า
 จะเกิดภัยอันตรายแก่ฉันจึงห้ามปราม ถ้าเป็นเจ้านายพระองค์อื่นเห็นจะ
 คิดบอกขัด ไม่จัดพาหระมาถวาย แต่ตัวฉันเผอญเป็นทั้งเจ้าและเป็นนาย
 ของแกล่ในตำแหน่งราชการไม่กล้าบอกขัด จึงพยายามห้ามอย่างนั้น ฉัน
 ตั้งพระยาจรูญภูมิโกศลให้ไปข้แจงแก่พระยาอ่างทอง ว่าฉันเคยได้ขึ้นมาแล้ว ว่า
 ไม่ให้เจ้านายเสด็จไปเมืองสุพรรณ แต่ยังไม่รู้ว่าห้ามเพราะเหตุใด เมื่อได้
 ฟังคำอธิบายของพระยาอ่างทอง ว่าเพราะเทพาริกษหฤคเมืองสุพรรณไม่
 ชอบเจ้านาย ฉันคิดว่าเทพาริกษหฤคเดชะถึงสามารถจะให้ร้ายแกล่ผูอื่นได้
 จะต้องได้สร้างบารมีมาแต่ชาติปางก่อน ผดบญจึงบันดาลให้มาเป็นเทพา-
 ริกษศักดิ์สิทธิ์ถึงปานนั้น ก็การสร้างบารมีนั้นจากต้องประกอบด้วยศีลธรรม
 ความดี ถ้าปราศจากศีลธรรมก็หาอาจจะเป็นเทพาริกษศักดิ์สิทธิ์ได้ไม่ เพราะ

ณพนพนเห็นว่าเทพารักษ์หัดถเมืองสุวรรณคงอยู่ในศีลธรรม วิจารณ์ไป
เมืองสุวรรณเพื่อจะท่านบำรุงบ้านเมืองให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข ยัง ชน กว
แต่ก่อน คงจะกตบยัดอนุนโมทนาด้วยดีเยือก ไม่เห็นว่ามีวิตกอย่างไร
พระยาอ่างทองจนถอยคำดำเนินก็ไม่ขัดขวางต่อไป

ณออกจากเมืองอ่างทองแก่พ่อวังเซา ต้องลงเรือข้ามลำน้ำ
น้อยตกเมืองวศิษชยชาญแต่ก่อนแล้วจะมาต่อไป ทองทในระหว่างเมือง
อ่างทองกับเมืองสุวรรณบุรีเป็นทุ่งคุดอดทาง เวลานนี้เป็นคุดดุดแดงบาง
แห่งแผ่นดินแห้งพอขมามากอบได้ บางแห่งยังไม่ทันแห้งสนิทได้แต่ขุดบุดอย่าง
บางแห่งก็เบ้นหาเป็น โคนคุดองให้มาเดินลุยน้ำไป แต่เป็นทนามหมู่บ้าน
ราษฎรเป็นระยะออกไปจนใกล้จะต่อแดนเมืองสุวรรณจึงเป็นป่าพงทว่างอยู่
คุดนหนงเรียกฉายานลำวรองให้ ชอนโคยนเรียกหลายแห่ง หมาขความว่าท
คุดนหนเมืองถุดแดง แห่งผาก คุด เดิน ทางหานากน ไม่ได้ เหมือนกัน ทงน
คุดนมาไปคุดแต่เขาจนถ่ายออกจะหว เหลดหวากคุดพวกหาบอาหากรตาม
ไม่ทัน ถึงบ้านชาวนาแห่งหนง มพวกชาวบ้านพากนออกมานงคุดยรว
แระมแก่หาใจดำรบกับชาว คุดเรียง โกวท หนาบาน เตรียม เดียงพวกคุดนทจะ
ผ่านไป คุดนลงจากมาไปทกทายปราศรัยแล้วเบ็ดฝาชดำรบคุด เห็นเขาหุง
ชาก แดง แต่ เป็น ชาว ใหม่ โนบ้นนมา เดียงกับปลาทแห่งบี่ใหม่ นน เหมือน กัน
นอกจากนนมกับชาวชอย่างอันตักถ้องสามตั้งขง ไม่นากน แต่เห็นชาวใหม่
กับปลาทแห่งกอดยากกนคุดยกาตั้งหว เดียงหุดพวกกนชาวทชาวบ้านเดียง
อรอยพลกยงไมดมจนบคุด ตั้งเกตุคุดชาวบ้านเห็นพวกเรากนเอรตอรอยก
พวกนยนคุด ชาวปลาทบกพรองกเอามาเต็มจนกนยอมกนหมด คุดรุดถกวาหาก
ไม่เดียงแรงเบ็ด่า เมอกนยอมแล้วคุดนวางเงินปลกให้เป็นบาเห็นงทุกดำรบ

ครองพระเจ้ากรุงเวียงจันทน์เคยเดินทางไปขี้ก๊กหน้อย ด
 เหมือนจะเป็นธรรมดาของชาวเมืองไทยไม่แตกต่างว่า อยู่หัวเมืองไหน ๆ ถ้ามี
 แรกไปถึงบ้านชอบเลี้ยงอาหารด้วยความอารมณ์ดี ปราศจากจะเรียกค่าตอบแทน
 อย่างไร ครั้นเป็นธรรมดาของชนชาติไทยก็เห็นจะได้ ฉันเคยได้ยินคนไป
 เที่ยวตามหัวเมืองแม่จีนฝรั่ง มาเล่าและชมเชยกันจนปากเคยกันหมด
 ฉันได้เห็นเป็นอย่างประหลาด ครึ่งหนึ่งเมื่อ ส้มเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จ
 “ประพาสต้น” คือมิให้ใครรู้จัก เวลาเย็นวันหนึ่งทรงเรือพายไปในทุ่ง
 ทางคลองดำเนินสะดวกไปถึงบ้านชาวไร่แห่งหนึ่ง เจ้าของบ้านเป็นผู้หญิง
 กำลังตงตำรับไฉจะกินอาหารเย็นกับลูกหลาน พอแต่เห็นพระองค์ แก่ดำคิ
 ว่าเป็นข้าราชการที่ตามเสด็จเสวยให้เสวยอาหารที่แกตงใจ ส้มเด็จพระ
 พุทธเจ้าหลวงทรงเห็นฉันกับเชษฐาแล้วตรัสชวนพวกที่ตามเสด็จเสวยนั่งตม
 กันด้วยกัน แต่ในขณะที่กำลังเสวยอยู่นั้น ลูกชายเจ้าของบ้านซึ่งเป็น
 ผู้ป่วยคมนอนงแต่ ๆ อยู่สักครู่หนึ่ง ออกปากว่า “เหมือนนก” แล้วว่า “แ
 แล้ว” ลูกชนนงคุกเข่ากราบในทันที พวกเรากลามาว่าเหมือนอะไร มีบอก
 ว่า “เหมือนรูปเจ้าศตทเขาตงใจตามเครื่องบูชา” เลยยกกันทงจ
 เจ้าของบ้านได้พระราชทานเงินตอบแทนกว่าค่าอาหารหลายเท่า เวลาตัวฉัน
 เองไปตรวจราชการตามหัวเมือง ไปพักหรือแรมใกล้หมู่บ้านที่ไหนพวก
 ชาวบ้านก็มักหาตำรับกับข้ามาให้ โดยอำเภอโฉมโฉมผุ่โต้งเสย แม่กระ
 บอนเสด็จพระราชดำเนินกทาเชนน โดยประสงค์จะเสยพวกบริวาร
 พระเจ้าอยู่หัวโปรดพระราชทานเงินปลักวางในตำรับ คอบแทนเล่มอ เป็นนิจ
 ฉันเองกทาเชนน เพื่อจะรักษาประเพณีที่ดีของไทยมิให้เกิดทอดยเพราะ

เห็นจาท่าคุณไม่ได้รับความสะดวกสบาย เปรียบเหมือนเสวยพระไม้ดัดยถาดัพพ
 แด่คนเดินทางที่เป็นข้าราชการเขากอบแทนอย่างไรอย่างหนึ่งเหมือนกัน ยังมี
 อนุสนธิ์จากการกินไปกองทัพนอนของคนเดินทาง ในเมืองไทยนุดอก
 อย่างหนึ่งหมดดอยทอดทุกหนแห่ง บรรดาคนเดินทางถ้าไปโดยศัภาพกเป็นท
 หวังใจได้ ฉะนั้นจะอาศัยพักแรมที่ใดไหน พระตั้งสมัคความอารีตอกรับ
 ให้พักทอดนอนเหมือนกันหมดทุกแห่ง การเดินทางในเมืองไทยจึงสะดวกด้วย
 ประการฉนั้น

พันธุ่งนาในแขวงเมืองอ่างทองต้องผ่านพวงย่านด้าวร้องให้ ไปสักชั่ว
 โมงหนึ่งก็ออกท่องทุ่งนาในแขวงเมืองสุพรรณบุรี เมื่อใกล้ถึงธานีเมือง
 และเห็นคนตาบอดเป็นป่าใหญ่คล้ายกับทเมืองเพชรบุรี นักชนได้ถึงนทานทใด
 เคยฟังเขาเล่าเมื่อตาม เต็ดจ ไป เมืองเพชรบุรีแต่ ฉนั้น ยังเป็น ทหาร มหาดีเด็ก
 ขงอ้างเป็นมุสภาษาศจจา “เมืองสุพรรณมีคนตาบอดยกจจาเมืองเพชรบุรี
 คนเดียว” ดูกชนอย นทานนงามชายชาวสุพรรณ ๒ คน ไปยังเมือง
 เพชรบุรี ฉนั้นหนึ่งเพื่อนฝูงชาวเมืองเพชรหลายคนชวนไปกินเหล้าที่ โรงสุรา
 พอกินเหล้าเมาตงตงดองกนทุกคุดอย่างกันไปต่าง ๆ ตามประดำขเมา คน
 ทเป็นชาวเมืองเพชรคนหนึ่งออกชวนว่า ทเมืองไหนๆ ไม่มีคนตาบอดมากเหมือน
 เมืองเพชรบุรี คนทเป็นชาวสุพรรณชคคจว่าทเมืองสุพรรณมีคนตาบอดมาก
 กจจาเมืองเพชรเป็นไหนๆ คนชาวเมืองเพชรออกเคอง จาเมืองสุพรรณเล็ก
 ขประตอ เมืองอื่นทใหญ่กว่าเมืองสุพรรณก็ไม่มีคนตาบอดมากเท่าเมืองเพชร
 บุรี คนชาวเมืองสุพรรณชคใจตอบว่าอะไร ๆ ทเมืองสุพรรณมีคนตาบอดกว่าเมือง
 เพชรทไป ทำไมมีคนตาบอดจจะมีมากกว่าไม่ได้ เลยเถียงกันจนเกิด โทษะทง

๒ ฝ่ายเกือบจะชกกันชน คนชาวสุพรรณเห็นพวกเมืองเพชรจะเข้าช่วย
 เพื่อนกรี้ดก็ยอมรบว่า "เขาเถอะ คนศาลเมืองสุพรรณมันชกกว่า
 เมืองเพชรคน" พวกชาวเมืองเพชรชนะก็พอใจเฉยตักนอชอย่างเดิม เขา
 เถามาตั้งน

ทางจากเมืองอ่างทองไปเมืองสุพรรณเป็นทางไกล และในเวลา
 นั้นยังไปลำบากถึงมดงพระยาอ่างทองว่า ช้มาไปตงแต่เขาจนเย็นรู้สึกเพลีย
 ถึงออกปากถามคนขมาทางจำเมื่อไรจะถึงหาดยหน จนจนพบศาคาง
 ไปถึงท่าเทียบที่พัก ณ เมืองสุพรรณบุรี แต่พอถึงก็รู้เรื่องแปลกประหลาด
 ด้วยพวกกรมการเมืองสุพรรณทศอยรบ นอชย่มแต่ พระยาราชรักษา ปลัด
 เป็นหัวหน้าหาเห็นศกพระยาต้นทรวงครามเจ้าเมืองไม่ ฉันทามพระปลัดว่า
 พระยาสุพรรณเจ้าหรือ เขาบอกว่าเขาไปกรุงเทพฯ ฉันทแปลกใจถามต่อไป
 ว่าไปแต่เมื่อไร เขาบอกเขาไปเมื่อด้ามดวนนเอง กยงประหลาดใจว่าตัวฉันท
 เป็นเด่นาบดีไปตรวจราชการครั้งแรก ชอบที่เจ้าเมืองจะศอขรบรของเหมือน
 อย่างเมืองอื่น ๆ ที่ได้ไปแล้ว นออย่างไรพระยาสุพรรณจึงหลบหน้าไปเช่น
 นน ครนไปถึงที่พักได้ทราบความต่อไปว่าพระยาสุพรรณเกษทรพยสัน
 สัมบัติของคนไปดยงหมด ด้ราวกับจะไม่กตบมาอีก กเลขพศอง ด้วยพระยา
 สุพรรณคนนนักเคยรู้จักกับฉันทมาแต่ก่อน และมิได้มเหตุใดที่จจะรังเกียจกัน
 ในดงนตง นกว่าน่าจะมีเหตุอะไรสักอย่างหนึ่งททาให้ฉันทไม่ชยู่ที่หน้าฉันท พอ
 รุงชนวนทตงกรเหตุ ด้วยมพวกราชฐูรพากนนายนเองราชกต่าง โทษพระ
 ยาสุพรรณ ว่ากตชให้เคอศรอนดักยประการต่าง ๆ แต่จวมตจงานก็อย ในว่า
 ตงเขาเงินแก่ราชฐูร ไม่ถึงเบนคตยูกฉกกรรจ เห็นเรื่องราชเหตฉานนฉันท

เข้าใจว่าเหตุใดพระยาสุพรรณจึงไม่อยู่ดูหน้า คงเป็นเพราะกลัวว่าจะถูก
 ราชทูตฟ้อง และรู้คือว่าคงจะต้องถูกเอาออกจากราชการ แต่เกรงว่าฉนั้น
 จะชำระลงโทษที่เมืองสุพรรณให้ได้อาญอภัยข้อคดีจึงหลบเข้าไปกรุงเทพฯ
 ตรงกับอย่างว่า "หนีไปตายตาบหน้า" โดยจะชำระต่างก็ให้เป็นใน
 กรุงเทพฯอย่าให้ต้องอายชาวสุพรรณเท่านั้นเอง แต่ฉนั้นไปตรวจหัวเมืองกรุง
 นนทบุรีแต่จะไปหาความวิฤกษจะดูความคนต้อยที่ไหนบ้าง มิได้ปรารถนา
 จะไปเหยียดคนหาความผิดของเจ้าเมืองกรมการใน สมัยนั้น ไปตาม
 เมืองอื่นๆก็มิได้ผลตเปลี่ยนเจ้าเมืองกรมการคน หนึ่งคนใด จนมาถึงเมือง
 สุพรรณอันเป็นที่ลัดทาง มามเหิดเจ้าเมืองหลบหนีก็มีความจำเป็นจะต้อง
 ทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้เด็ดขาด มิฉะนั้นจะถูกตีหมิ่น ฉนั้นจึงสั่งให้ถือ
 เป็นขัตติยาพระยาสุพรรณพ้นจากราชการแล้ว ส่วนคดีทราฐฎราชนเรื่อง
 ราวก็ให้เขียนแจ้งกันไปด้วยพระยาสุพรรณออกจากตำแหน่งนั้น แล้วฉนั้นก็
 ปรึกษาราชทูตว่าจะหาเจ้าเมืองทดตั้งไป มิให้เบียดเบียนให้เดือดร้อน
 พวกทนายเรื่องราวก็พอใจ

เมื่อฉนั้นพักอยู่ที่เมืองสุพรรณครั้นนั้น มิเจตาไปเพียงที่เจตยเจตฤ
 ด้าคัญ คือ วัดพระป่าเลไลยก์ สรรพาราชากิเชก และไปทำปลัดกรมทศาค
 เทพารักษาลูกเมือง ซึ่งในเวลานั้นยังเป็นศาลไม้เก่าครคร่า มิเคยรูปพระ
 พิชณนุแบบเก่ามาก จากหลักศาลตั้งอยู่ ๒ องค์ ฉนั้นรับเป็นหัวหน้าชักชวน
 พวกชาวเมืองสุพรรณให้ช่วยกันสร้างศาลใหม่ให้เป็นตักก่ออิฐถือปูน และ
 ก่อเขื่อนถมดินเป็นขานรอบศาล พวกพ่อค้าजनช้อยแข็งแรง ทง ไผ่การ
 บริจาคทรัพย์และจัดการรักษา ดูเหมือนจะเริ่มมีเชยถงประจำศาลแต่นั้นมา

เมืองสุพรรณเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในทางโบราณคดี แต่จะ
 รวบรวมเรื่องราวพรรณานาในตำนานเรื่องอื่น จะว่าแคว้นของบางอย่างอยู่ที่
 เมืองสุพรรณแปลกกับเมืองอื่น ๆ บรรดาได้เคยเห็นมาแต่ก่อน คือ อย่าง ๑
 มีศาลเจ้ามาก ที่ในบริเวณเมืองจะไปทางไหนแต่เห็นศาลเจ้าไม่ขาดสายตา
 เป็นศาลขนาดย่อม ๆ ทำด้วยไม้แก่นมุงกระเบื้องกม ทำแต่ด้วยไม้ไผ่มุง
 จากกม ล้วนม้วนแต่แดงหรือผัดชมพูห้อยไว้เป็นเครื่องห่มาย ดังเกิดเพียง
 ทจวนเจ้าเมืองมีศาลเจ้ารายรอบถึง ๕ ศาล อากาว่าว่าชาวเมืองสุพรรณ
 เห็นจะกลัวเกรงเจ้าผีเป็นนิตย์ก็บอกนมาชานาน ที่เรียกเจ้าผีนั้นต่างกับ
 เทพารักษ์ บอกอธิบายให้เข้าใจได้ง่าย ๆ เทพารักษ์คือเทพดาที่บุญพามา
 อยู่ประจำพิทักษ์รักษาอาณาเขตแห่งใดแห่งหนึ่งให้ขยันเป็นสุข แต่เจ้าผี
 นั้น คือ มนุษย์ที่ดิ้นชีพไปแล้วผลกรรมทำให้ออกท่องเทวดาเป็นผลอยู่ ยังไม่
 สามารถไปถือกำเนิดเกิดใหม่ได้ ถ้าผีไม่ชอบใจใครก็อาจจะทำร้ายให้เดือด
 ร้อนรำคาญ เพราะฉะนั้นคนจึงกลัวผี ถ้าเขอร่าแห่งใดเป็นทมิฬตั้งอยู่ก็
 ต้องเอาใจผี เช่น ปลุกศาล ให้สำนัก และเช่นนั้นก็เรียกเจ้า ผีให้มาเบียด
 เบียด บางทีก็กลัวกันว่าเทพารักษ์หลักเมืองสุพรรณถูกร้าย จะเกิดแต่
 ชาวสุพรรณเอาศอกเจ้าผีไปปักกับเทพารักษ์ก็เป็นได้

เมืองสุพรรณทำให้จับใจผิดกับตอน อีกอย่าง ๑ ที่เป็นเมืองเนื่อง
 ดึงยันทานชวนช่างชวนแผน อันคนชอบกันแพร่หลายด้วยได้ฟังขับเสภา แลระจำ
 เรื่องได้ยงกถานทานเรื่องอื่น ๆ ตามที่กล่าวในเรื่องนทานว่า ชุนศรีรองชยกับ
 นางเทพทองพ่อแม่ชุนช่างตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลท่าดีบเบยกดี ฉานานพน
 ศรัโยธากับนางศรีประจันพ่อแม่ของนางพมอยุทตาบดทาวเพียงกดี ทว่า
 ชุนช่างไปครองบ้านหมื่น เมืองพอกาอยู่ที่ตำบลบ้านรอดใหญ่กดี ทว่าชุนช่าง

พลายแก้วกับนางพมเมื่อยังเป็นเด็กเคยไปเล่นต๋อยกันที่สวนข้าง วัดเขาใหญ่
 กติ ทอจาวเนวแกวอยู่จุดพระป่าเตโดยแล้วหนีไปอยู่จุดแคกติ คำบดบ้าน
 และจุดเหล่านนยงอยจนทุกจอนัน ฉันทไตเคยไปถึงทุกแห่ง นอกจากนั้นใน
 เรื่องขุนช้างขุนแผนตอนขุนแผนพานางวันทองหนี ออกซ้อคำบดต่าง ๆ ใน
 ทางที่ไปจำ ออกทางประตูตาจอม ผ่านวัดตะตุมโปง โศกกำยาน นา
 แปกแม่ ขามตานาบ้านพลบ ถึงบ้านกตัญย ยงทลาย ผ่านเขาถาพระ คำบด
 ต่าง ๆ เหล่านกยงมอยทงนน ไครเคยชอบอ่านเรื่องขุนช้างขุนแผน ไปถึง
 เมืองสุพรรณก็ออกสันกทไตไปดเมืองขุนช้างขุนแผนดอยออกอย่างหนึ่ง
 ตงแคณนไปเมืองสุพรรณครึ่งนนแล้ว เจ้านายก็เริ่มได้ดจไปเที่ยง
 เมืองสุพรรณ แมตจอนนเองค้อมากชอบไปเมืองสุพรรณ ไตไปอีกหลาย
 ครั้ง เมอรัชกาลที่ ๕ ฉันทไตรับราชการเป็นตำแหน่งผู้จัดการเสด็จประพาศ
 มาแต่ยงเป็นขอชบดกกระทรวงธรรมการ เมอมาเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาด
 ไทย ไตบังคับบัญชาตามหัวเมืองหน้าทนนกยงดำคณชน เพราะสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าหลวงไครจะทอดพระเนตรการปกครองหัวเมืองที่จิดใหม่ คองคค
 หาทเสด็จประพาศถวายเป็นทุกปี ยินหนึ่งฉันทไตกราบทูลเชิญเสด็จประพาศเมือง
 สุพรรณบุรี ไตารสั่งว่า “ฉันทไตอยากไปอยู่แล้ว แต่จำไม่เป็นขานะ” ฉันท
 ไตกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าไปเมืองสุพรรณหลายปีแล้ว ก็ยงรับ
 ราชการดีนองพระเดชนองพระเดชพระคุณอยู่ไต” ทรงพระดำริจิดตรัสสั่งว่า
 “ไปสิ”

เมอ พ.ศ. ๒๔๔๗ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาศเมืองสุพรรณ
 ครั้งแรก ครั้งนั้นฉันทไตไปตวงหนางน ๓ เพอจะตรจจทางและทปรับไปคอย
 รับเสด็จอยู่ทอจาวเนวสองพนอง ฉันทไตไปตวงหนางนอาหารแล้วฉันท

นางพูดอยู่กับพวกกรรมการ พอดึกยามหนึ่ง (๒๓ นาฬิกา) ได้ยินเสียงขงบน
 นต ๓ ฉนั้นจึงตั้งกรรมการว่าพรุ่งนี้ให้ออกไปบอกพวกชาวบ้านเถย ว่าเงตาพระ
 เจาอยู่หวัจะเสด็จประทบอยู่ท่นอยาให้ขงบน พุดขงไมท่นขาดค่าโดยนเสียง
 บนขงซาอกถ้องด่ามนตเห็นมตสังเกก พวกกรรมการดูพาท่นองน ฉนั้นฉา
 “เกิดปล่นกนดอกกระเมง น้อย่างไรดูราวกับจะปล่นรบเสด็จ” ตั้งให้
 กรรมการกับตำรวจภูธรรับไปในขณะนั้น กาชบสั่งให้จับตงมูรายให้ได้ พวก
 กรรมการไปได้สักประเดียงคนหนึ่งกตบมาบอกฉา “มีไซมูรายปล่นห้ามได
 แคเป็นพวกชาวบ้านขงบนฉนทร่องศาต” ฉนั้นแห่งนตุดองพระฉนทร่องศาต
 แห่งฉริงตงฉา มีเสียงบนขงอกถ้องครุหนึ่งกเงยบไป คงเป็นเพราะพวก
 กรรมการกับตำรวจภูธรไปห้าม

ไทยเราเขาใจก่นมาแคตักตบรพพว ทเกิดฉนทร่องศาตเป็นเพราะ
 พระราหุเขาจับจะก่นพระฉนทร่องศาต รุกนเชนนฉนทร่องศาตเด็กเด็กแดง พอ
 เห็นฉนทร่องศาตก็พอใจตั้งเสียงอะไรแปดก ๗ ขนไปบนฟ้า หวัจะให้
 พระราหุก็ใจทงพระฉนทร่องศาต ท่านองเดียงกับขบนกให้ทงชาวโนนา ทจริง
 มีไซกตงฉาพระฉนทร่องศาตจะตมคายเป็นแคช่วยให้พนความรำคาญเท่านน ยัง
 เชอกนตอไปฉาพระราหุแคฉริงตง เพราะฉนั้นฉาเห็นดองพระฉนทร่องศาต
 พนเงามตเดียงไปก็เข้าในพระราหุตอง “คาย” พระฉนทร่องศาต ถ้าเห็นดองพระ
 ฉนทร่องศาตเงามตตรงไป ก็เขาใจฉาพระฉนทร่องศาตหลุดเสยออกไปทงทองพระ
 ราหุ จึงมกถามก่นฉา “ขหรือคาย” เพราะประตงตงจะให้พระราหุตอง
 คายพระฉนทร่องศาต เมื่อมฉนทร่องศาตแดง ตอไปทงฉนทร่องศาตพระฉนทร่องศาต
 ทาฉฉนทร่องศาตฉนทร่องศาต เมื่อคฉฉนทร่องศาตเป็นเด็กอยู่ในพระบรมมหาราชฉฉ
 เวลามีฉนทร่องศาตเคยเห็นเขาเขาเชยฉฉนทร่องศาตช่วยพระฉนทร่องศาต เคยช่วยเขาต

ดูเป็นการดีนุกอย่างหนึ่ง เคยได้ยินเขาบอกว่ถึงไม่มีอะไรจะดี เพียงคิด
 เล็บมือใหม่เลี้ยงก้อาจช่วยพระจันทร์ได้ ดูปดก แต่เจตาฉันไปหัวเมืองเพง
 จะไปพองกับคนทรองคาคตเมืองนน พงเห็นได้ความเชื่อเช่นกล่าจมา คงจะ
 มัดบมาเกาแกทเคียว ทางอนเคยดอคตตางไปอกอย่างหนึ่ง จาเจตามคนทร
 องคาคต ถ้าใครดงนาตาหัวเป็นด้วด้มกคตยงนท พวกพราหมณพาคคตนน
 เขามาเมืองไทยแต่โบราณเหมือนกัน จึงมประเพณทพระเจ้าแผ่นดินตรง
 มุรธาภเชกเมอเวลาจันทรองคาคตเป็นนจ เพงเล็กเมอรัชกาลที่ ๕

สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จไปเมืองสุพรรณครั้งแรก เสด็จ
 ไปทางด่านนครชัยศรี ประพาสอำเภอสองพี่น้องก่อน แล้วเสด็จชน
 ไปยังเมืองสุพรรณบุรี ทอดพระเนตรสถานที่โบราณต่างๆทุกแห่ง และ
 ประพาสทางด่านฯจนไปจนถึง “ท่าท้าวอุทอง” ในอำเภอกีร์ประจัน
 ธิ์นเป็นท่าข้ามกระบวนทพเมอครึ่งกรุงศรีอยุธยา เมอเสด็จไปทำพดกรรม
 ทศาคตเทพารักษ หลกเมืองโปรด พระราชทานเงินให้สร้าง กำแพง แก้ว กบ
 ค้าลาทพก ขยายบริเวณค้ำคตนั้นให้กว้างขวางออกไปอีก ประพาสเมือง
 สุพรรณแล้วเสด็จกลับ ทางคลองจระเข้ใหญ่มาออกบ้าน ผกให้ศาลานในจิง
 หัวคตอยุธยา แล้วเลยมาชนรทไฟทบางปะอินกกลับกรุงเทพ คอมาถง
 พ.ศ.๒๔๕๒ เมอเสด็จ กลับ จากยุโรป ครัง หลัง แล้วเสด็จไป ประพาสเมือง
 สุพรรณอกคตทงหนึ่ง ครังนเสด็จชนไปทางแม่น้ำเจ้าพระยาจนถงเมือง
 ชัยนาท แล้วกกลับคตทงทางคลองมะขามเฒ่าเข้าปากนา เมืองสุพรรณข้าง
 เหนือ ประพาสอำเภอเคมขางนางบวชตงมาจนเมืองสุพรรณ ดูเหมือน
 ชากลับเสด็จมาชนรทไฟทสถานงจรายมากรุงเทพ

ตั้งแต่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ตั้งประพาสเมืองสุพรรณแล้ว ก็
 ไม่มีใครพดลถึงกตทหามเจ้านายมิให้เสด็จไปเมืองสุพรรณ เดียวหนอหนทว
 อาเคยมคตเช่นนกเห็นจระมคจน้อยแล้ว จึงเขียนนิทานรักษาโบราณคดี
 เรืองนนไว้มิให้สูญไปเสีย

x x x

ตำนานปลายนีน คลองเตย

วันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๘๓

กราบทูล สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีนาถ

ดึกดำบรรพ์

๑) ได้ไปเยี่ยมพระเจนนอกอักษร เห็นขมไข่มุ่แจ่มใสแฉะเดินได้
 คดองแฉะดูเหมือนคนแต่ก่อน แม้ได้ไปเยี่ยมก่อนมาบอกมาว่ากตบเจ็บไปอีก
 ทกลบเจ็บกเพราะกินมากไป เขารอยทศร็ดถึงเรื่องกินของคนแก่ แต่
 เดียวน ฟนแล้ว

ได้ถามถึงเรื่องบั้งเงินเรียก ๒ อย่าง ได้อธิบายว่า ที่เรียกตาม
 ดัดจประจำบั้ง เป็นคำเรียกของคนสำมัญ ที่เรียกตามชื่อปี (ซึ่งแปล

ไม่ออก) นั้นใครเขาใช้ คนสำมัญเรียกน้อย
 นกถึงสัตว์ประจำที่ต่างกันไป ๓ คู่ อดกับคฉายดับกันไปเพราะ
 ฉางประเทศมีแต่ฉว ฉางประเทศมีแต่คฉาย ฉางประเทศมีทั้งสองอย่าง
 คิดว่าฉวจะมีแต่ในประเทศที่เป็นดินแห้ง คฉายจะมีในประเทศที่เป็นดิน
 และ แต่ฉางประเทศจะมีทั้งสองอย่างตามภูมิแห่งพนทุกอันแต่ครั้งนั้น ฉาง

ประเทศที่ไม่เคยต้องอย่าง หมิงพลยเคยบอกจ่า พม่าเรียกจ่า
 จื่ออย่างไทยๆเราเอง ผู้เขาอธิบายว่าชนพวกพม่ามาแต่ชเวตอันเป็น
 ประเทศที่ไม่ต้องจื่อ ทง ควาย กตองนำมาใช้ภาษาไทย (คือไทยใหญ่)
 เหมือนหนังสือเมืองญี่ ปนเขากจ่าไม่มา ทมกเป็นเอาประทุกเข้าไปทงน
 มไทยพวกหนังสือเรียกควายจ่า “คายจาย” ตกชอบกต “กระบอ” นน
 เป็นคำเขมรทงมลายุดอย ประหลาดคยทคยาเขมรพองกบมลายุดคยค
 “จื่อ” และ “จื่อ” เห็นได้จ่ามาแต่ “โค” (go) แห่งภาษามคธ แต่
 เราออกเสียงนั้นไม่ได้จึงกลายไป มังกรก็ชอบกต เคยพบในพจนานุกรม
 เขากจ่าไม่มตวจริง เป็นประติษฐูเอาตจวนาชนตหนังสือทรายชนเป็นมังกร
 ได้เห็นทีไหนก็จ่าไม่ได้เลยแต่ จ่ามังกกรนั้น “กต” ชนเป็นสำอย่าง
 เป็นแพะอย่างหนึ่ง (คืออย่างหน้าตะเข้เขา) อีกอย่างหนึ่งเป็นช้าง (คือ
 มังคองงา) แต่จื่ออะไรก็อย่างหนึ่งจ่าไม่ได้ ตามหาทมาชงทาให้รู้ไม่
 พบจนบัดนี้ เคยเห็นหนังสือพมพาเขาแปลเรื่องเขนคยอชแทงคธาคนมา
 ลง ต้องอ่านเพราะไม่เคยทราบเรื่อง เขาคัดเอารูปทมคนเขนมาลง
 หน้าเรื่อง คธาคนเขาเขนเป็นตะเข้เราตจื่อเอง ไม่ใช่ตจวชงมต
 และหางเป็นลูกศร เห็นก็ชอบใจ ดายครามทเขนมังกกรหน้าตะเข้คนจ่า
 เป็นชพญี่ ปนกมมตอย ญี่ปนกจ่าเอาอะไรไปจากจนนนเอง ทางจนทเขาทา
 มังกกรหน้าตะเข้มนตจื่อจื่อๆ ก็เคยเห็นรูปตจวองพระองค ของพระเจ้ากรุงจนม
 แต่เป็นชองเก่า แม่มังกกรของเราทเก่า เช่นพระราชตญี่จกรชงพระราช
 ทานแก่โบราณคตส์มาคมเป็นตน หน้ากยาดตจวกตจวทาให้ทางสะเอจเดี่ยว
 ตจว เป็นพจกตะเข้มาคกจ่าพจกจื่อ แต่ทตจวกทาเลอนไปเป็นพจกจื่อ
 ทจวว่าเป็นนาค ความทตจวนั้นไม่ใช่มาทตจวในเมืองเรา ทตจวมาแต่ทาง

จนแล้ว ทำเป็นงพนเทียบพนเด้ออะไรเล่นตามชอบใจ ซ้าแก้หน้าเป็น
 ถึงโตกลายๆเสียด้วย เพราะเหตุตงนนทเขาเขียนตราทอนเป็นตะเข้จึง
 ได้ชอบใจนัก ด้วยมีความเห็นว่า เดมเขาจะนึกผูกมาจากตะเข้ ถาง
 คนก้อเหรา เหราจะเป็นต้ออะไรก็ไม่ว่า ภาษา อะไรก็ไม่ทราบ
 ได้พบชอนน้อยบ่อยๆ คำเทียบแม็กกา ในมดบทมกมว่า "จระเข้เหราคร่า
 ไป" จะเป็นกลอนพาไปก็ได้ หรือจะเป็นคำชา เช่น "เพิ่มเติม" "ถูก
 ค้าง" ก็ได้ กงกายกษชงเขาจับเอามาไว้ในสวนเตียงตัดอทชวา ผรัง
 เขาว่าเทือกเดาเหต้อกอมังกร จะอย่างไรก็ดี มังกรนั้นคิดมาจากต้อ
 พวงตะเข้ ไม่ใช่เป็นแน่ ช้างกับหมูนั่น กราบทุลธธบายอะไรต่อไปอีก
 ไม่ได้ ด้วยคิดไม่เห็นอะไรมากออกไปอีกนอกจากที่ได้ กราบทุลธธ มาแล้ว
 ได้แต่ธธบายถวายเป็นเพียงว่า ทกราบทุลธธว่าผิดกันแต่ปลายอด้วยจะนน
 หมายถึงปลายจุมก โปหุ และปลายเท้า ต้งนแก้มคางและท้อออกเขยวง
 นนเหมือนช้างหมด

เบ็ดเตล็ด

๒) พระธรรมเรื่องพชตรุชนน อ่านต้งนุกตเตมท มีความเห็น
 ความรู้ของคอรจะกราบทุลธธอยู่บ้าง แต่กลต้อจระเร็วไป จระมผลเพราะอ่าน
 ยังไม่จบ ต้อจระจนนอ่านจบแล้วจระกราบทุลธธ

๓) ผู้ เช่นณพรายในเรื่องชุนชางชุนแผน เป็นต้น เห็นเขียนกน
 ทุกจนนเป็นรูปไครงกระตักคกต พอเห็นกรูทเตยจจาม แต่ไม่ตรงกับความ
 คคชองพวกรเรา เราคคจจามนชรรรมตายอมไม่เห็นตจ แต่มีอ่านภาพท

จะแสดงตัวให้เห็นได้   แม้กระนั้นก็นั่นเองคนจะให้เห็นเป็นคนอย่าง
 เรียบร้อยก็ได้   หรือจะแสดงฤทธิ์ ให้ผิดกว่าคนไปก็ได้   แม้นทางทาง
 ฝรั่งเล่าเรื่องผีหลอกเท่าที่ใดพบก็เหมือนกับความคิดของเรา   ที่เป็น ไครง
 กระตุกนั้นไม่เคยพบ   จึงคิดว่าที่เขียนรูปเป็น ไครงกระตุกนั้น   จะเป็นความ
 คิดของชาวเขมรเพื่อให้เห็นได้ โดยง่ายจากเป็นผี

ปริศนา

๔) ถ้าพระบาทจะทรงพระดำริเห็นควรประการใด ในเรื่องวางผู้
 ของตั้งซึ่งเป็นใหญ่ไว้ ในที่ซึ่งถือว่าเป็นใหญ่   ตามที่ใดตั้งเกิดเห็นเราถอกน
 อยู่ ๕ อย่าง   คือถือซ้ายว่าเป็นใหญ่อย่างหนึ่ง   ถือขวาว่าเป็นใหญ่อย่าง
 หนึ่ง   ถือหน้าว่าเป็นใหญ่อย่างหนึ่ง   กับถือเอาทิศเป็นใหญ่อย่างหนึ่ง   ต่าง
 พากต่างภาษากลอปไปต่างกัน   จะกราบทูตถวายคองอย่างก็เห็นจะมากความ
 ไป   เพราะใดทรงทราบอยู่สิ้นแล้ว   เราเห็นจะเอาทุกอย่าง

ข่าว

๕) เมื่อวันที่ ๓๓ เดือนนี้ หม่อมเจมมาหา พาดูกหลานมาตั้ง
 เป็นไชยง   คือหญิงกุมาร   หลานมอด   หลานห่ม   หลานแมง   หลานมด
 หลานแมงดา   กลบออกมาขึ้นงอนได้   ไปรารภลงการเรียนที่นั่น   ว่าภาษา
 ไทยจะต้องอ่อน   แต่เห็นไม่เป็นไร   ดูผู้หญิงจะเรียนรู้เพียงเท่าไรก็ได้   ไม่
 ดำคณูเหมือนลูกผู้ชาย

ได้ตามหม่อมเจมถึงอนามีย่าพระบาท   ได้ความว่าทรงตั้งบายดี

เงินแต่ชบพระองค์ลงไป แต่นั่นเห็นว่าไม่ประหลาด พระชนยามากชนก
 ต้องเป็นเช่นนอยนตนเอง เมื่อทรงสบายอยู่ก็เป็นดังคน ขอดำคณียุท
 หลงหรือไม่หลง ยิ่งทรงแต่งหนังสือโดยยักเป็นการแสดงว่ายังไม่หลง เรื่อง
 หลงนั้นเกิดจากระหม่อมมกลดเดมท ในการลุ่มอะไรต่างๆ สด ๆ ร้อน ๆ นั้น
 คิดว่าเป็นบาทแห่งความหลง มักจะให้พร่าให้อายุนอยุ่ร้อยปี ไม่ใช่ให้ไป
 อย่างพลุ่ย ๆ ให้อย่างกระย่นกระยอเสียดวย ออกจะเขมม ๆ กัดจะหลงเดอะ
 ลูกหลานจะลำบาก เคยได้ยินพระยาสั่งหเส่น (สระฮาด) เต่าว่า มีสาวใช้
 ของเจ้าคุณป้อนยงมชจตอยุคนหนึ่ง ลูกสาวจะไปทำงานกเขาผางมาผูก
 บนเองแม่ตามใจกบเส่า คอยกวดจะเทยจคตานกทเรอนลงไป ผูกบนเอง
 ใจเทานกเป็นพอ กลานอยู่ไครอบ ๆ เส่าไม้คกเรอน เป็นอนันพนจากภย

ลายพระหัตถ์

- ๖) ได้รับลายพระหัตถ์แวร ซึ่งลงวันที่ ๓๐ กันยายน เมื่อเมตจน
 เสาร์วันที่ ๓๔ กันยายน โดยเรียบร้อยแล้ว จะกราบทูลสนองความต่อไป
- ๗) เรื่องตมา ยังมีชน ๆ ออกหลายอย่าง ซึ่งไม่ได้กราบทูลมา
 เช่น "สังกรตมา" นนวางตคนไม้ มีตนไทรเป็นตน ขนอยุดคตหนึ่งแตด
 ทอดกิงเขามาอกจคตหนึ่ง รากยอยลงมาจรดคตจนตงเป็นคตชน ทานให้พน
 ตนใหม่พนเสี่ย เพอมใหม่ตองจคตกน ส้มเตจกรมพระยารชวญาณ
 อีรรตครตคานจ่า เคยพนมด้ายไฟฟ้าดำไปโนจคตหลายจคตจะโปรดว่ากระไร
 ตามทผาพระบาทครตคตอเขาพยชนระเป็นเกณทพนตคตองแตด แต่การจคต
 นนทลุดกเป็นเหลวอชางเอก เขาคริงกระโน้พมาปรบกนคตกริงกระนจะเป็นไป
 ไคทไคน

๘) เรื่องหอยนมห้าได้อาณาจักร คือ มรูปคนกบฏตั้งตนอยู่ด้วยกัน
 แต่เจ้าไม่ได้ว่าตัวไหนเป็นสัตว์อะไร เข้าใจว่าสำหรับคักย่น ผันเห็นสัตว์
 อะไรก็แทงต้อนน เพ่งโตทราบว่าหอยในเหมืองเขมรไซเรียกเป็นนามรูปสัตว์
 ที่เมืองเราเอาคนกบฏมาผลัดกันเขา ก็เพราะเขาแต่รูปคนเท่านั้นไม่กว้าง
 พอที่จะต่อเอาให้คนแทงได้มาก เรื่องสัตว์ประจำที่ผลัดกัน โตเขียนเตรียม
 ใจกราบทูลเพิ่มเติมในเบื้องตน ก่อนโตถวายพระหัตถ์ฉบับบนแดง
 ขางจนเขาฉบับใหม่กันเดือน ๓ ก่อนเรา ๒ เดือน ทงจนทงเราหมาย
 เอาฤกษ์วันเป็นต้นปี เราแต่ก่อนเห็นจะเอาฤกษ์หน้าเป็นต้นปี จึงนับเอา
 เดือนอายุคนฤกษ์หน้าเป็นเดือนที่ ๓ ก็ไปตรงกับฝรั่ง ที่เปลี่ยนไปเป็นเดือนห้า
 ฉบับใหม่ คงเป็นด้วยพระอาทิตย์ยกชนราศีเมษในเดือนนั้น

๙) เรื่องกล่าวมนต์เบ็ดประคองไกรลาศ ในการดมโภชเดือน
 ดมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า จะดองตามทางพราหมณ์เขาคู
 ตามทกราบทูลมาถึงกล่อมพระเจ้าลูกเธอ ว่าไซ้คากด้อมหงัดนั้น
 ในนมคำ "นมศักดิ์ว้ายอ" ทำให้หนักไปถึงวัดศรีวัดว้ายที่เมืองสุโขทัยเก่า มี
 เพื่อนเขาเตาว่าเห็นจะเป็น "ศรีศักดิ์ว้ายะ" เห็นด้วยกับเขาเต็มประคอง ทพน
 ก็เป็นเทวดสถานมาก่อนแล้วแก่เขื่อนวดต่อภายหลัง แล้วยังโตหนักถึงตำแหน่ง
 "หลวงราชมน" "หลวงศรีว้ายารย" หรือ "หลวงศรีว้ายารย" อีกตั้ง
 ตำแหน่งหลังชอก่อนไม่ได้ความ ขอหลังไม่คล่องกัน ถ้าจะเอาวมกันแต่
 เป็น "หลวงศรีศักดิ์ว้ายารย" ไม่ได้หรือ

๓๐) เป็นพระเดชพระคุณททรงพระเมตตา โปรดคิดดำเนินาพระนิพนธ์
 ว่าด้วยเรื่องเงินประทานไป ที่แรกต้องสมชายประสับสู้ว่าเขาคิดที่จะแต่ง

เรื่องอันเป็นหลักเป็นฐานในบ้านเรา ถัดไปก็จะกราบทูลเรื่องเบ็ดเตล็ดอัน
ได้ประสพมา เพื่อจะได้ทรงทราบเป็นเครื่องประดับพระปัญญาขารมบ้าง
เป็นการรับรองบ้าง คงจะกล่าวต่อไป

ก) เงินชาคิม เกด้ากระหม่อมมอยุกอนหนง มีหนังสือว่า
“เมืองควาน” อยู่ทไหนักไม่ทราบ ไม่มชอในพระนิพนธ์ และเงินนั้นไม่
ได้แบะออกจนราบ แบะออกแต่เพียงครึ่งเดียว

ข) เงินทไซในล้านช้าง ได้เคยเห็นหลายอย่าง ใหญ่ก็เคยเห็น
เล็กก็เคยเห็น เว้นแต่ไม่ได้เอาใจใส่ได้ถามใคร ให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร

ค) เงินตราครึ่งกรุงเก่า เห็นจะเป็นอย่างทตรัสว่าเหมือนพุ่มดอก
ไม้ มีคนเอามาให้ดู บอกว่าตราราชวัต ไม่เห็นเป็นราชวัตทตรงไหนเลย
อนึ่งเคยได้ยินเจ้ากรมร่วมเจ้ากรมคนที่ ๑ ของเกด้ากระหม่อม แกเป็นญาติ
และเป็นพี่เลี้ยงมาแต่เด็กดอย แกจากรทแซนตงนนเป็นเงินของภูตาดอยู่เวลา
เมื่อได้ยินนนเกด้ากระหม่อมยังเด็ก ไม่มบัญญัติพอจะชกให้ใดคความกว้าง
ขวาง ทงตวงเงินก็ไม่ได้เห็น เขาใจว่าเป็นเงินชนกรุงเก่าเหมือนกัน ภูตาดอ
เป็นผู้บอย จะเป็นเจ้าของเงินไม่ได้ หากจะเป็นผู้ทำแทนน หรือมณะนน
เป็นเงินปลอมหรือเงินแดง

ง) เกด้ากระหม่อมไปเที่ยวทจตุตถภูตาดกรุงเก่า มีคนเอาเงินมาขน
ขายบอกว่าร่อนได้ไนม้วน้า พิจารณาตุเห็นใหญ่กว่าเงินบาทตักด้ามเท้า ทำ
ด้วยตระกวมกำมะถัน มีตราหลายดวงแต่จำไม่ได้ จำได้ดวงเดียวเป็นชား
ชดส์มาร์ กลับขายแปลว่าคนแกะพมพตราเซตา แกะเป็นชวา ครนตลงก
กลับขาย หมตนนเห็นได้ว่าเป็นของปลอมจึงไม่ชอ ทงนกราบทลให้ทรง
ทราบเมื่อใจว่า ถ้าโอกาสอำนวยจะได้ตรัสบอกพระญาติเพื่อไม่ให้ถูกหลอก

ง) ครึ่งหนึ่งผู้ใหญ่ในเรือนทึบจริง ใช้ให้ไปเอาเงินกลางปีที่คลัง
 ได้มากเอามาให้ผู้ใหญ่ ครั้นถึงเวลาจะใช้ก็เปิดกล่องออก แต่เงินในกล่องนั้นผิด
 ไปจากเงินตราที่ไซกันอยู่ในตลาด ผู้ใหญ่จึงใช้ให้เอาเงินนั้นไปขอแลกคืนเอา
 เงินที่ไซในตลาดมา พระยาไชยยศ (ฉ่า) ก็ยอม ว่าหีบผิดไป และอธิบาย
 ให้ฟังว่าเงินนั้นทำด้วยเครื่องจักร บรรณาการฝรั่งเคื่องหมันด้วยมือ ก่อน
 เครื่องจักรทำเงินซึ่งได้เข้ามา จะใช้เนื้อเงินผลัดไม่ได้ เนื้อแข็งไปหมัน
 ไม่ไหว ต้องใช้เงินแท่งญวนทำ และว่าแท้จริงเงินนั้นเนื้อดีงกว่าเงินที่ไซใน
 ตลาดเสียอีก นเป็นประจักษ์อันหนึ่ง จากการทำเงินเหรียญนั้นมากองตั้ง โรง
 กษาปณ์แล้ว แต่เงินนั้นจะไซได้หรือไม่ได้ไซไม่ทราบ ที่จะไม่ไซเพราะ
 ทำได้น้อย ตรากอย่างเดียวกับเงินที่ไซอยู่ในตลาดแต่รูปผิดกัน และดูเหมือน
 ขนาดจะเขื่องกว่าเงินที่ไซอยู่ในตลาดสักนิดหนึ่ง

จ) เรื่องเบย พระยาพิพัฒน์โกษา (เค้เดสดีโน ชาเวีย) เคยบอก
 เจ้าเมืองเล็ก ๆ ให้นำเขาไปเดินโคกนเรอ เห็นเบยใส่ตุ้มใจ อธิบายว่าปู่คำ
 เวอ นั้นเป็นพยานอยู่ว่าเพราะเหตุไซเบย เบยจึงตกค้างอยู่ตุ้ม

ฉ) ทองทศ ทองพิศ และชนบทรกเคยเห็นมาทางหน เซก ค้อไบ
 พระราชทานเงิน มีมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ จำได้แต่ซองว่าเป็นรูปนกพิราบ
 คาบน้ำ แต่กระดาษข้างในจำไม่ได้

ออกส่งหนงซึ่งไม่ได้มกลาดในพระนพพร สังหนค้อ อแปะ หรือ
 กะแปะ ก็เรียก เห็นมมากน เป็นทองเหลืองกม เป็นตบกกม อย่างตบกก
 เห็นมมาก ร้อยเชือกกนไว้เป็นพวงใหญ่ ๆ แต่ไม่เห็นไซเป็นเงินในขานเรา
 จะมมาทำไม ทำให้สงสัยไปว่าสร้างที่ไซไซทางมลายูแถบบักษ โคกระมิง

เพราะเคยเห็นมาทางเกาะบาทเขาไซ เวลามือยเซอกใจเป็นพวง ๆ ดังที่
จะเอาไปแลกเงินทางมลายูออกคอกหนึ่งก็เป็นได้

ควรมีควรรแล้วแต่จะไปรด

หวน

x x x

บ้านชื่อนามอน บึง

วันที่ ๒๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๓

ทูล สมเด็จพระนริศร

หม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์จากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๓๗ กันยายน เมื่อวัน
เสาร์ที่ ๒๑ เวลาเช้าตามเคย แต่คราวนี้ถูกเปิดซองที่เมืองบึง เห็นจะเป็น
เพราะการตรวจตราเข้มงวดจนกว่าแต่ก่อน แต่ก็ไม่สำคัญอันใดสำหรับ
จดหมายแฉ่ ถ้าเขาส่งให้ถึงได้ก็ควรพอใจ

ขอแก้จดหมายที่ถวายไป

๑) ในจดหมายแฉ่ของหม่อมฉันฉบับลงวันที่ ๓๗ เดือนนี้ ทูลเรื่อง
เมืองสี่เทพผด้อยแห่ง ๓ ที่ทูลว่าคนเขมยกราบออกข่าวพระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ทูลถูกต้องเป็นบอกข่าวพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
หล้านภาลัยสวรรคต ขอได้ โปรดสั่งให้หญิงชามแก้วในจดหมายนั้นเสียด
ด้วย หากไม่ใครไปอ่านเขาจะหลง

ทูลสนองความในลายพระหัตถ์

๒) ที่คราวนี้ดูรูปสัตว์ที่เขียนสัตว์อย่างเดียวกันก็ไปต่าง ๆ นั้น

หม่อมฉันเห็นว่าน่าจะผิดแต่ข้างเขียนไม่เคยเห็นตัวตั้งตอซึ่งเขียนนั้น ได้ฟัง
แต่คำพรรณนาลักษณะ หรือได้เห็นแต่รูปภาพที่เขียนผิดมาแต่ กเขียน
ตามนึกว่าตอจริงจะเป็นอย่างไร บางทีก็ไขบางให้ลักษณะล้มกับอักษร
เดชของตั้งตออย่างนั้น ซึ่งที่ไม้มความกตักเป็นแต่เขียนจำตอตามรูปภาพ
ที่ได้เห็นคนอ่านเขาเขียนได้

เมื่อทหารเกณฑ์เคยเห็นมาเองครั้ง ๑ ในตำรารูปตั้งตอหิมพานต์ ที่ทำ
แห่พระบรมศพไปสู่พระเมรุ

รูปเรด เขียนตามลักษณะที่บอกคือ ๆ กันมา มังวงคล้ายตั้ง
ตั้งมั่งรีจ ครั้นเมื่อต้นรัชกาลที่ ๕ เจ้าเมืองน่านได้ตั้งเรดเพียงเซืองแดง
ตั้งตั้งมาถายตั้ง ๓ คนในกรุงเทพ ฯ เพิ่งได้เห็นเรดจริงในครั้งนั้น เคย
เอาบขบภเพดงตั้งบนหลังเรดตั้งนั้นแห่พระศพครั้ง ๑ ท่านคงจะทรงจำได้
แต่นนรูปเรด ในตำราตั้งตอหิมพานต์กถกร

รูปช้าง แต่ก่อนนักไม่วิกนความกพนช รูปภาพช้างที่ชาวฮอนเดย
ตลอดมาจนชาวพม่า มอญ ไทย และเขมร เขียนดะมายคล้ายตั้งกน
ก็เพราะมีช้างพนช เอเขียนอยู่ทุกประเทศเหล่านั้น ซึ่งจีนเขียนรูปช้างรูปวาง
เขียนไปก็เพราะในประเทศจีนไม่มีช้าง ซึ่งฝรั่งแต่ก่อนเขียนรูปช้างใบหู
ใหญ่หลังกึ่ง เรากเขาจะเอาไม่วิกกช้าง ภายหลังจึงรู้ว่าเขาเขียนตามรูปช้าง
อาฟริกา ซึ่งเป็นช้างอกพนช หินงต่างหาก

รูปราชสีห์ ยิ่งแตกต่างกันมาก ราชสีห์ไทย สิงห์ไทย สิงห์
เขมร สิงห์โตจีน ก็หมายความว่าราชสีห์ทงนั้น แต่ข้างไม่เคยเห็นตั้ง
ราชสีห์ Lion ก็เขียนกันไปต่าง ๆ ตามเคยได้ย่นคำพรรณนา ได้เค้าแต่ว่า
ผิดกับเสือทมิฬชนูปกบยตงแต่หัวลงมาตลอดคอ แต่ข้างไทยคิดไม่เห็นเช่น
เขมรและจีนจึงเลยเขียนจนคอเป็นครบแตะกนก มีเรื่องโบราณคดีปรากฏ
ว่า ทูลกระหม่อมมัมพระราชประสงค์จะให้ไทยรู้ว่าราชสีห์จริงเป็นอย่างไร

โปรดให้หาชอตองราชสีห์ทำเป็นหุ่นในยุโรป เอ็มเปอเรอร์ นโปเลียนที่ ๓ ทรงทราบพระราชประสงค์ จึงสั่งเข้ามาถวาย ในเครื่องบรรณาการ ปรากฏอยู่ในรูปเขียนราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าในพระที่นั่งอนันตสมาคม แต่ก็ไม่สำเร็จประโยชน์ไปถึงการวาง ยังเขียนเป็นรูปราชสีห์ไทยอยู่อย่างเดิม ถึงช่างต่างชาติเขียนรูปแตร ช่าง ราชสีห์ ต่าง ๆ ก็นักอาจจะรู้ว่า ผิดตรงไหน เพราะตัวสัตว์นั้น ๆ ยังมียุค แต่มังกรนั้นมียุคเพียงในความคิด ไม่มีความจริง น่าจะเป็นเพราะไม่มีความจริงนั่นเอง จึงเลยเชื่อว่ามีฤทธิ์เดช และเดาศักดิ์สิทธิ์ของรูปสัตว์อื่น ๆ มต่างและจะเชื่อบนตน เอาเข้ามาเขียนรูป มังกรให้เต็มฤทธิ์เดชไปต่าง ๆ คงคิดแต่ว่าเป็นเค้าเดียวกับสัตว์พวกจิ้งเหลน และจระเข้ ที่ฝรั่งอาจจิ้งเหลนยักษ์เป็นมังกรนั้น ก็หมายความว่าเพียงว่าเป็นคนพหู ของสัตว์พวกจิ้งเหลนเท่านั้น

เหว โดยลำพังศัพท์จะเป็นภาษาใดก็ไม่รู้ เมื่อไม่รู้ภาษาใดก็ ต้มหมก โดยลำพังคตทไทยเราเขาใจกัน จะเป็นงูหรือเหมือนมังกรหรือมดคน อย่างพวกจิ้งเหลน ถ้าอยู่ในพวกจิ้งเหลนจะผิดกับมังกรอย่างไร รูปภาพ เหวที่หม่อมฉันนึกใดกแต่หัวเรือพระที่นั่งเหวาทอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถาน ก็ ไม่มอะไรที่จะเอาเป็นหลักฐานตั้งความเห็นเป็นยุติได้ ในเรื่องรูปสัตว์ที่ไม่มีความจริงฝรั่งมักจะเขียนเช่นเดียวกับเรา จึงยังมีรูปสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งไม่มีความจริง เรียกชอต่าง ๆ เหมือนอย่างสัตว์หิมพานต์ของเรา เช่น Dragon Unicorn เป็นต้น และคงทำรูปเขียนรูปปั้นสัตว์เหล่านี้ไว้ในเครื่องประดับ

๓) รูปภาพสัตว์เขียนเป็น โครงกระดูก นนตเป็น ความ คิดพวก ช่าง ส้มขี้ใหม่ นึกถึงรูปภาพส้มขี้เก่า เห็นเขียนโครงกระดูกแต่ในรูปภาพพระ ภาณุวงศ์อนุกรมฐาน แต่ถอยออกจะเห็นอกข้างข้างยาวที่จะเขียนอย่างไรให้

รูปภาพสมัยศตวรรษที่ ๑๙ ได้ คบงวตเดินเป็นมเขาทาพูกระดาชชาวแชนนท์ทายทอย
เป็นเครื่องหมาย เจ้าพระยามหินทรเธออย่างมาแดงตวัดระครทเป็นกุมารทอง
คุกไมททให้รู้ลัดกวาดชนออย่างไร รูปนางจันททองที่ใต้พระไวยกเป็นรูปเปเรศ
ไปอย่างหนึ่งค่างหากจากม เขยณดอกแห่งหนึ่ง ในรูปภาพเรื่องพระดอเขยณ
ในรัชกาลที่ ๕ ก็เอาเค้าคนตกนรกในหนึ่งด้อมมาดขมาเขยณ ว่าโดยย่อเพราะ
เขยณของที่ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไร จึงต้องเห็นอกขางเขยณ ขางฝรั่งก็เห็นจะ
คิดกันเต็มเออมนเหมือนกัน มักเขยณให้เห็นเป็นรูปราง ๆ แดกลดนเป็นนอย่าง
ขอไปททงนน

๔) ปัญหาที่ครัดถามถึงกตทออกนกวา ขวาเป็นใหญ่บ้าง ซ้ายเป็น
ใหญ่บ้าง เห็นเป็นใหญ่บ้าง ไคเป็นใหญ่บ้าง หน้าเป็นใหญ่บ้าง เอาทิศ
เป็นใหญ่บ้าง จะมมุดมาอย่างไรนน หม่อมฉนตองทูลขอผลิตคริตรอง
เพราะยังไม่เคยคิดกัน

๕) เงินจากมทททานทรงมกอน ๑ หมอกษรจา "เมืองควาน" นน
สำคัญมาก เพราะยังไม่เคยพบมาแดกอน แดระเมืองควานนนนดูเหมือน
หม่อมฉนพอจะทูลได้ว่าอยู่ทเห็น ดอขครงทงหม่อมฉนเดินทางบกแดเมือง
สุโขทัยลงไปยังเมืองกาแพงเพชร ผ่านดำนากาซงคนเขนเดี่ยวแด้วแห่ง ๑
อยู่ห่างดำเนินังไปทางตะวันออกราวลัดก ๕๐๐ เด็น เขาบอกฉนเมือง
โบราณมอยู่ในป่าริมดำเนินน หม่อมฉนให้เขาพาไปค เห็นเป็นเมืองเคย
มปราคาารแดระฉดจรรวมลัมยสุโขทัย ถามขอเขาบอกฉนเมืองควาน ดำนาน
นนมแนวลงมาซางใต้ ผ่านอ้าเลข "บางคสถาน" แชวงเมืองพคตริ ซึ่ง
เดมหน้าจะเป็นปากดำเนินนมารวมดำเนินน แดจรรวมกันลงมออกปากน้ำ
เชิงไกรซางเห็นออกปากน้ำโพธิ์ ซอทเขาบอกฉน เมืองควานกบขอบางคสถาน

เดิมทีจะเป็นข้อเดียวกับอักษรในเงินชาคิมวาเมืองควานนพเอง อธิบายที่
 เนื่องจากเงินชาคิมเห็นว่าคงมีข้างเงินมาตงทำ เงินชาคิมขายที่เมืองควานอก
 แห่งหนึ่งทีเมืองเปบ หม่อมฉันอยากให้ท่านประทานเงินก้อนนั้นให้เอาไป
 ไว้ในตู้เงินตงอย่างทพพรภณที่สถาน เพราะหม่อมฉันได้ขอมตัวอย่างเงิน
 ตราไทยจตุไรทนน มกรบดกวางทไหนด ๆ หมด จะได้เป็นหัตถ์สำหรับพู่กัน
 เืองเงินตราไทยต่อไป ก็แต่จะประทานหรือไม่

๖) เงินพดด้วงขนาดใหญ่ เช่นที่มูเฮามาถวายชายทวดกุดูตาง
 นนมมากและมี ไครพองเหมือนหลอดดวยพมพเดียวกัน ทงเป็นเงินเนื้อหลาย
 ชนิดบ้างสูงบ้างไม่เสมอกัน มีกต่างกนว่าเป็นเงินครึ่งพระร่วง หม่อม
 ฉันยังไม่เชื่อเป็นหัตถ์ฐาน ขึ้นไปถึงเมืองสุวรรณโคตกสุโขทัยตั้งถามก็ไม่
 ได้ความจามี ไครชุดใดเงินเซนน มาครึ่งหนึ่งหม่อมฉันไปดูเมืองสระทอง
 คอเมืองพจตรเกาชงเป็นเมืองร้าง เห็นมีจดวาปวการใหญ่โต ถาม
 คนทนนตงเรื่องเงินโบราณ เราบอกว่ามีกรมการเก่าคน ๓ ชุดได้เงินบาท
 เกาที่อดมหาธาตุในเมืองสระทองก่อน ๓ แต่เจ้าของถือว่าเป็นเคอองร้าง
 คัดคัดทททองแหนไม่ยอมขายให้ใคร หม่อมฉันให้ไปขอยมมาด ก็เห็น
 เป็นเงินพดด้วงบาทใหญ่เช่นเคยเห็น แต่ฉันจึงยอมว่าเงินพดด้วงนั้นเป็น
 เงินตราครั้งสุโขทัยจริง เพราะทำรูปผิดกันและเนื้อเงินหลายอย่างต่าง ๆ
 กันหม่อมฉันจึงลงเนื้อเห็นว่าเงินตรา ทวชาย เช่นเดียวกับในลานนา และ
 ลานช้าง

๗) การที่ทูลกระหม่อมทรงสร้างโรงกระษาปณนนมเรื่องตนปรา-
 กฏในจดหมายเหตุ ของ อังกฤษว่า เดิมรัฐบาล อังกฤษ ถวายเครื่องทำเงิน

เหรียญเครื่องหนึ่ง คงเป็นเครื่องทองคำ "บรรณาคารฝรั่งเค็ด" พันเอง
 ตราเงินที่เป็นรูปพระมหามงกุฎกษัตริย์สมเด็จพระราชินองค์ขอเรียให้ แกะพิมพ์ตั้ง
 มาถวายเป็นของบรรณาการทุกขนาด แต่ในจดหมายเหตุกล่าวอ้างว่าเมื่อทุก
 ไทยครั้งพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) ไปถึงประเทศอังกฤษไม่
 ชอบใจเครื่องทำเงินที่รัฐบาลอังกฤษถวายเป็นบรรณาการ ไปตั้งเครื่อง
 จักร โรงกระษาปณ์ที่ทางเคเลเซอร์ Taylor ณเมืองเบอริงฮัม เพ่งทราบตาม
 ทิศตั้งเข้ามาในลายพระหัตถ์ฉบับนั้นว่าเพราะเหตุใด ทุกไทย จึงไม่ ชอบเครื่อง
 จักรบรรณาการ คือ เพราะเป็นเครื่องจักร ใช้แรงคนหมุนทำเงินได้ไม่มาก
 จึงไปตั้งเครื่องจักรใหญ่ใช้แรงสัตว์

๘) ใบเช็คพระราชทานเงินในรัชกาลที่ ๕ นั้น ตั้งให้ทำมาแต่ยุโรป
 กระดาษดีขาวพิมพ์เส้นดำแกะแผ่นทองแดงเขียนแบบเชคแบงก์ เป็นแต่ใช้
 อักษรไทย ของดีเหลือจะมีรูปนกพราບคาวแปรแถบสำหรับเขียนชื่อ เป็น
 ของพระราชหัตถเลขาอยู่ก่อนแล้วจึงใช้ได้เชค

๙) อีแปะทองเหลืองและคบุกทมามในกรุงเทพ ฯ นั้น เป็นของ
 จีนเอาเข้ามาหรือคัดคดมาจากเมืองจีน ดูไทยเราถือว่าเป็นของเล่นมีได้ใช้
 ในการซื้อขายในที่ของตลาด แต่พวกชวามตายุดลอดชวามาจีนไทยที่เมือง
 สังกะสี พัทลุง และนครศรีธรรมราช เอาอย่างอีแปะจีนมาใช้ ในสมัย
 เมื่อบริบาลยังปล่อยให้ทำตามใจชอบ จึงใช้กันแต่ในเมืองนั้น ๆ

๓๐) ชงทรงปรารถถึงความหลังตมหนักเขาบทพระบาลเจ้า สัพพะ
 สังขาร อนิจจา ความแปรปรวนอันฉอมของร่างกาย ก็เป็นสังขารรูปธรรม
 ความหลังตมก็เป็นสังขารนามธรรมไม่มีอะไรจะห้ามได้ ได้แต่ระวังตัวเอง
 อย่าช่วยเร่งให้แปรปรวนเร็วช่นเท่านั้น ความหลังตมหนัก ที่จริงมันเป็น

ธรรมชาติของมนุษย์ตั้งแต่เด็กไปจนแก่ มีใช้จะเป็นอาการเกิดเพราะความชรา
ที่ทรงพระตำราความดีเป็นคนของความหลังหนักจึงอยู่ แต่ประหลาด
ที่บางคนดีแต่ไม่หลังจนตลอดอายุเกือบ ๓๐๐ ปีก็มี หม่อมฉันเห็นตงอย่าง
ที่คุณท้าวจรจักรพรรดิ ความดีของท่านนับได้ว่าเป็นอย่างหนัก ถึงเคยถาม
ลูกหม่อมฉันเมื่อไปรटनाบีใหม่ไม่ชานกว่า “แม่ขุมนต์บายต้อยหรือ” และ
บางก็ถามว่า “หม่อมฉันขุมนต์บายต้อยหรือ” แต่ตงอย่างนั้นท่านก็ไม่หลัง
ตงอย่างกลับเป็นทารก อังกฤษเรียกว่า Second Childhood เช่นผู้หญิงคน
หนึ่งซึ่งพระยาตั้งให้เล่นเค้กล่าตงชาย คนหลังแต่ไม่ตมกม นกตงอย่างได้
นางนของหม่อมฉันเมื่อยังสาวเค้กราชการฝ่ายในครั้งรัชกาลที่ ๕ ก็รับ
ออกมาอยู่นอกวังแก้ดวงเสี้ยจระดี แม่รับมาไว้ที่บ้านเก่าของหม่อมฉัน
เมื่อหม่อมฉันแต่งงานตงของอายุครบ ๕ รอบ เชิญเสด็จสมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวงกับสมเด็จพระศรีพระรัตนทราบรมราชินนาถไปเสวยที่บ้าน มีใครตง
สมเด็จพระศรีพระรัตนทรา ๗ ให้ทรงทราบจ่า นางนหนึ่งปนีอยู่กับคนอื่น ณ ที่
ห่าง ๆ เสด็จทรงพระราชดำเนินตรงเข้าไปใกล้ ตรัสถามว่า “แม่นั้นจ่า
ฉันได้ไหม” นางนทลไปทันทจ่า “ทำไมจะจ่าไม่ได้ พระองค์เสด็จภา
วของคุณเบียม” นับเวลาแต่ได้เห็นครั้งหลังเมื่อทรงพระเยาว่มากกว่า ๓๐
ปี ทรงเป็นมาแต่ดวงจ่าได้ตนาพิศวง

ตามความคิดของหม่อมฉันเห็นว่า ถ้ายิ่งรู้ตงได้จ่าตมอยู่ครบได้
ตราบนัยยังไม่หลัง ต้องไม่รู้ตงจ่าตมเสียก่อนจึงจะหลัง

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

ตจ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๔ กันยายน ๒๔๗๓

กราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพระบาท

เบ็ดเตล็ด

๑) ได้เขียนความรู้สึกความเห็นในเรื่องพระนคร ตามพระนพพจนซึ่งโปรดประทานไปมาถวายเป็นฉบับหนึ่งต่างหาก ด้วยคิดจะให้เป็นการสะดวกไปใดทั้งสองทาง คือ จะทรงเก็บใจกับพระนพพจนเรื่องนกกโต หรือจะทรงเก็บใจกับหนังสือเวรกโต แลแต่จะโปรดอย่างไรที่พอพระทัย

๒) พระยานุรักษ์จดเรื่องพระยาอุทัยธรรม ออกไปบ้านต่างเมือง มาให้แล้วได้คิดว่าไปกับย่า พระยาราชโกษา (จันทร์ อัฐโรทัย) ไม่ได้ไปด้วย ได้คิดสำเนาจดหมายมาถวายแล้ว

ข่าว

๓) เมื่อวันที่ ๑๖ ที่ดวงมาน ได้ไปในการที่สมเด็จพระพันวัสสา ทรงบำเพ็ญพระกุศลถวายสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ แลสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มการตั้งวัดมนต์แดงเพียงพระ ๓๐ รูป พระกตบถแดงมทรงธรรมภคณทพทพ มพระบพิตรพพ ๕ องค์ แลกรมทรงตั้งบปกรณเทวาพระชันษาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ในการพนเห็นทรงตรวจนาในเวด้าเกด ๆ กนดง ๓ หนคค เวด้าลัดมมนตแดงพระแดงหนหนง เวด้าทรงธรรมแดงหนหนง เวด้าทรงตั้งบปกรณแดงอกหนหนง ทำให้นกถงพระบาทสมเด็จพระนางเจ้าทรงบมขมมเมดเดก ๆ ตอยไปในหน้าทกษ-

โณทก

๕) เมื่อวันที่ ๓๕ ซึ่งดวงมาแดง ได้เข้าไปในงานเฉลิมพระชันษา
การกตัญญูไปตามหมายกำหนดการ นอกนั้นกรมพระราชวังนครบาลด้วย
กัน จะกราบทูลแต่ที่ใดชนปฐมมี ๒ คน คือ หม่อมเจ้าจตุรฉัตรชัยได้ปฐม-
ช้างเผือก กับพระยาสุพรรณพิชได้ปฐมมังกู

ลายพระหัตถ์

๕) เมื่อวันที่ ๒๒ ซึ่งดวงมาแดง ได้รับลายพระหัตถ์เดว ดวงวันที่
๓๗ กันยายน เข้าไปในหนังสือเตรียมรอยด จะกราบทูลสนองความแต่ต่าง
ข้อต่อไปนี้

๖) การรู้ประตทนอย่างหยาบ เช่น พระตำรับนั้น ไม่ใช่เป็นแต่แก่
คนปางก่อน แม่ทุกจนคนบ้านนอกกยงตั้งเกดอะไรอยู่หยาบๆ จะเห็นได้
จากคำจา “บ้ายควาย” และ “ควายเข้าคอก” เป็นต้น คนทรูประต
ทนนนอยนง แมคนทวักยงคองฟงโหร โหรพอกเดยจทเขาเป็นมูรมาก
แมกระนงกรูเพียงมตาราขงมูรจรงเขาทวโงให้

มาตั้งเกดโงาทางอินเตยกมถอ ๗ จนเหมอนกน เห็นได้จาก
ลัดตมहांถถานแะการลัดตทาเขาจรรษา กบทงลัดตทาहांถถเป็นตน แต่
เขาเห็นจระนบเรยกวันทง ๗ เป็นวันท ๑ ท ๒ ไม่ไต่เวยกจนตามขอตาจพระ
เคราระหิหรือเทวดา

๗) เรื่องทูตไทยไปเมืองอังกฤษขงกราบทูลมานน ทหลังไปอ่าน
หนังสือพิมพ์ขงไทย เขาแปลว่า “ถตท” มาสงพมพ กรโงทาเป็นครง
นรารค์ลอนคอน ทจาราขทูตเป็นพระยามนตรี กคือ มนตรชมนนเขาใจ

อุปทูตจําเป็นเจ้าหมื่นด้รวเพช คือ เจ้าพระยามหินทรหรือมิไช่ กบตรทศ
เป็นจมนมณเทษรพทกษ นนคอโคร กบมกถาวถิงทศไปฝรังเศสในครง
แผ่นดินพระเจ้าน ไปเดียนท ๓ อักดวย ราชทศอุปทูตนนทรวบแลจจําโคร
แต่ตรทศจําพระณรงคธชค นนยงไมทรวบจําโคร

๘) เด็ดยงทอพนนเป็นแนวจาเต็มเด็ก สำหรับไช่แต่คนช เด็ดท
หลังมาชยายชนให้ใหญ่เออเรือสำหรับหาม โกศ แม้จะประดับดงยกรระจก
หรือบคทของกค ทเรยทจําเด็ดยงแวนพานนคจวไทรบอภย เพราะคนส่มยน
ไมม่ใครรู้เด็ดยง แลจจําแวนพานน หมายความจํา กระจก เด็ดยงทอไมม่
ไช่ทอนนอจจากในพระราชวง กคจวแต่ทจจะทรงด้นนชฐานจําเป็นของ
พระเจ้าแผ่นดินทรงแทนน

๙) "หมง" ทไทรนพระคํารัดเดาจามเมืองเกาอยู่ไกลเมืองจเซยร
เห็นพองดวย พระคํารัดจําเมืองเกานนเองเป็นเมืองศรเทพ จจะขอเมือง
อภยดัดน "อิน" เตมท ทจําพระชคคบอคนนคคจวอยู่แลจ

๑๐) เรื่องวงถนพนเห็นดงยตามพระคําร จําเป็นตั้งทชางคคชน
ไมม่ชองจรง แมรูปเชยนกมนอยนททเชยนเครื่องประดับกายมจถน
เกลากรระหม่อมไม่เคยเชยนแลจจะไม่เชยนเดย

๑๑) นิทานโบราณคคทไปรดประทานจําเนาไปนนถนุกนค มีเรื่อง
ทจจะกราบทลประกอบมาก แต่ขอประทานงคไจ้กรายทูลเอาคราจหน้า
เพราะจวคราจนเป็นหนงด้อมมากอยู่แลจ สงสํารหญิงฮามจจะคองคคคพมพค
คําคาแดงอย่างจุกจก

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

บันทึก เรื่องพิชิตรบ

ถวาย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ได้อ่านเรื่องพิชิตรบตลอดตั้งแต่ ทรงประพันธ์เป็นเก็บตำราเก่ามา
ตั้งเป็นรูปแฉกทรงพระวิจารณ์ จะกราบทูลต่างขอทูลเห็นแต่ถึงที่แล้ว
ตามลำดับหน้ากระดาษค้นฉบับต่อไป

๑) นามสมเด็จพระตั้งชราชาอนมมา "สมเด็จพระอริยวงษญาณ"
จระขานนชนเป็นตนแต่พระอริยมุนมากเป็นได้ไมชคของ หรือจระขานนนาม
นพชนภายหิดง หมายความว่าเป็นผู้ลำบากมาแต่พระอริยมุน อย่าง "สมเด็จพระ
พระอริยญาณวงศ์" ก็เป็นได้เหมือนกัน (หน้า ๓)

๒) "อดบางหว้า" ที่จระหมายถึงต้นหว้า เดียวนเรียกจำบางว่า
คือ ห นำหายไป ทำให้เข้าใจใกล้ไปทางกล้วยนางว่า เห็นจระผิดความหมาย
กับที่หมายแต่ก่อน (หน้า ๕)

๓) "จักร" แม่พูดชนเดยอนกเขาใจกนฉาเป็นจักราวุชแต่อย่าง
เดยว ที่แท้เป็นคำตศเอาแต่ตนมาพูด จักร แปลว่า อง เท้าชน มีอย่าง
ในคำของเราว่า "อาญาจักร" เป็นต้น หมายความว่าองอาญา ที่ใช้
คำว่า "มงคตจักร" ก็คือองมงคต ถูกที่สุดแล้ว (หน้า ๘)

๔) "ดองบัก" (หน้า ๘) เราเรียกกันว่า "ดมบัก" กับ "ส้ม
บัก" กับ ที่หิดงพบในหนังสือเขมรเขียน "ดมบัก" เห็นใกล้กับคำดมบัก
จึงค้นค้นเก็บเอาไปพูดที่หอพระสมุด คำสังตราจารย์เซเต้บอกล่าวเขมร เขา

อ่าน “ซอมซัด” ดังไกลไปอีกทางหนึ่ง ในตำราพิชิตฤษนครคีรี ธรรม
 ราชเขียนว่า “ต้องปักลายถม” คำต้องปักจะเป็นต้องปักขั้วหมายว่าต้อง
 ปัก หรือ ต้องปัก หมายถึงต้องปักขั้วได้ คำลายถมเห็นจะหมายความว่า ลาย
 ถม หมายถึง คัพพผลายต์ ก็มาเขาร้อยกับที่เรียก “นุ่งเกยวลาย” กัน
 อยู่เดี๋ยวนี้ แต่ที่จะเป็นเรียกผิด เกยวลายควรจะเป็นผ้าลายคาด หรือแต่
 ก่อนโน้นจะเรียกการนุ่งผ้าทาบกางเกงว่าคาดก็ไม่ทราบ ดังเกิดรูปภาพ
 เขียนกันเห็นนุ่งผ้าถักตั้งขึ้นไปก็ว่าทาบกันเดี๋ยวนี้มาก ในตำราแต่งพระองค์
 ของเกาชงเคยโปรดประทานไปให้พิจารณาคราวหนึ่งนั้น จำได้ว่าโน้นนม
 แต่พระองค์ทรงประพาสดิมแต่พระด้นบเพลา ไม่กล้าถึงทรงพระภูษาทับ

๕) ด้ายสีเงิน จะเป็นสีเงิน หรือ สีเงิน (ถึง น อาคม) ก็
 แปลว่ารัตนเหมือนกัน คำนี้จะมาจากเอาด้ายไปผูกกับมงคลแฝดในการ
 รัตนางงานบ้างต่าง ที่เรียกว่า “มงคลสูตร” (หน้า ๘) นนตมาก เดี่ยว
 แตะขนไปพองเขากบชอดัดมนค่อนหนึ่ง ถ้าจะเปลี่ยนคำสูตรเดี่ยวเป็น
 ภาษาไทยว่า “ด้ายมงคล” ก็จะใช้ได้ก็ว่าเรียกว่าด้ายสีเงิน

๖) ในการจัดแม่มดมาแทนยศ (หน้า ๓๓) เคยได้เห็นตำราพิชิต
 ๓๒ เดือนทางเมืองเขมรก็มี ว่าจัดแม่มดให้มาราอยู่ข้างพระที่นั่ง แล้วจัด
 พนกงานขมาผูกด้วยฟาง (ที่จะเป็นมาแฉงอย่างไหน) ให้มาตีได้แม่มด
 ออกไปนอกวง ทงผูกเป็นพธของพราหมณ์เห็นเขียนไว้ในเดิมเดี๋ยวนี้กับ
 เรื่องครึ่งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร ตามที่ทรงพระดำริว่า เอาทางพระ
 พุทธศาสนาเขาประกอบที่หลังนนถูกอย่างขง

๗) “ปรัถิ” (หน้า ๓๔) คือ ปรัถิ ตั้งใจจะเขียนตามเดียง
 สังกฤต หนังสือสังสกฤต เขียน “ปรัถิ” หรือ “ปรัถิ” กัน

๘) “ท้าวเวสสุวรรณไพศัพ” (หน้า ๑๕) เห็นชอนในประกาศ
 นครศรีธรรมราชกนกชน เพราะเคยเกณฑ์ขอแรงท้าวเวสสุวรรณให้มชอ
 อย่างนพมาคราถหนงแลว ดยนามหนงของท่านในภาษาสงัดกฤตมจ
 “ใจศูรจน” (ที่มาเป็น “เวสสุวรรณ” ในภาษามคธ) หมายคความจ่า เกิด
 แต่ จศูรจ (คือศูก) เขียนชอให้ท่านเป็น “ไพศัพ” โดยไม่ได้เห็น
 ประกาศพชรชนนครศรีธรรมราชนเศย คกรหรือคความคตมาพองกนเขาได้
 ทเกณฑ์ขอแรงให้ท่านชอพระไพศัพนน เพราะแคทคนชอ “พระไพศบ”
 ชงเราเขาใจจ่าเป็นชาวหรือเทวดาเจ้าชาจไม่พบ จงไซชอนนแตงบทธระบำ
 ละครคกตาบรพ ให้ท้าวเวสสุวรรณชอจ่าพระไพศัพ เพื่อจจะไม่ให้ชอนน
 นนศญไปเสย แต่มาภายหลังมาคตจ่าหรือจจะเป็นจ้ว ในนามจ่า “พฤษภ”
 ชอนเกยวแกนาจงเนองมาถึงชาจ นกได้จ่าเคยเห็นรูปจ้วหล่อคตงบน โตระจ
 ในพชรแรกนา ตามหาหมายเพื่อจจะรู้ว่าเขาเรียกอะไรกไม่พบ ทหลังมาเห็น
 พระธรรมนญบอการไซตรา ๘ คอง ของเสนาบคกรรมนาในหน้า ๕๑ มี
 คราคองหนงเรียกจ่า “พระไพศัพทรงเครื่องยนบนแทน” คทวงทเป็นจ้ว
 แต่ไม่ได้บอกไว้ชต จังคองตามครูปในคองตรา ก็เป็นรูปจ้วจริง ๆ สม
 อย่างคาค

๙) “กัมภุชค” (หน้า ๑๕) คานเป็นค่าเกาแกคแตคองนอย จ่ากม
 ภูนเป็นอะไร ชยคองไหนทคค แมจจะมีคนเขาใจจ่าอะไรเป็นกมภกเขา
 เป็นคคทแนไม่ได้ ได้เคยคตรวจคพทนนในพจนานุกรมหลายฉบับ ก็ไม่ได้
 คความแปลทพอใจ อนจจะเอามาประกอบกับคคได้ ภายหลังได้เห็นหนงค
 “พระราชจจารณ” มีพระนาม “พระองคเจ้ากมพฤษค” ก็ให้เห็นจ่า
 คานเองคอกมภุชค แต่ค่นไปคยเมืองเขมร “ก่าพฤษค” แปลจ่าคค

เมืองกัมพูชา คือ เขมร ถ้าจะพิจารณาไปอีกทางหนึ่ง ฉัตรทิมเทวดารักษา
ก็จะคงเป็นฉัตรดำคณูชนเป็นหัตถ์ของบ้านเมือง ที่เชษฐเทวดารักษาภุม
ฉัตรให้มาช่วยทำอะไรต่าง ๆ ก็ได้แก่เชษฐพระสยามเทวาธิราชให้มาช่วย

๓๐) “พระฤาษีเทวธิด” (หน้า ๓๘) มืดเงาต่อใจเป็น (? บิต)
เห็นแน่ทีเดียวว่าจะคงเป็นเช่นคาดในวงเล็บ ขอนนเห็นเขียนกันเป็น “เทว
บรู” กม แต่ไม่เห็นชอบด้วย เพราะแปลว่าเทวดาไม่ได้ความ ขยาก
เขียนหรือได้เขียนไปแดงเป็น “เทวมิตร” เพราะนามหนึ่งแห่งพระธิดกรม
เรียกว่า “เทวมิตร” คำ “พระฤาษี” หมายความว่าไม่ชัดของ เพราะ
พระธิดกรกเป็นฤษอยู่แล้ว ตามที่ครัดเทียบด้วย “พระเทพมิตร” นน เห็น
ตรงทีเดียวเป็นของหม่น ๆ แต่ไม่เคยคิดไปถึง รูปพระเทพมิตรนนแปลว่า
ทำรูปพระธิดกร

๓๑) ในกาวิทเอาหนังสือใจใหม่ประกออ่านทาน ส่วนการสังเกตใช้
สังเกตปากเปล่า (ในหน้า ๓๐ และ ๒๒) นน เป็นธเคา แม่ทางอนเคยเขา
ก็ชอบปากเปล่า เรียกว่า “มุขปาฐ” ทางเรากปฏูปตกนอย่างนนมาก่อน
จะเห็นได้ทีประกาศพระศรุษนเอง แดกอนกมผดหนงด้อทาน แม่ดวดปฐ—
โมกชกดวดปากเปล่า มผดหนงด้อทานเหมือนกน ทมาอ่านหนงด้อกนนน
แปลว่าเรียด จำไม่ได้

๓๒) ที่ในอรรถมค่าง่า “กมโพธาธิปติ” (หน้า ๒๖) นน เป็น
ดำคณูอยู่ทมคดงามเห็นแดกไป เมอเอาค่า “กัมพูฉัตร” เช่นได้กล่าวมา
ข้างคนประกอบเขาคดอยแดง กด้อให้เห็นจวเราไดดาราพระศรุษมาแดเมอง
เขมร ไม่ใช่ได้ตรงมาจากตงกา ทมอะไรในเมืองตงกาปนอยู่ในค่างานน
กตเขมรจะอ่านไม่เข้าใจหรือไม่กล้าแก

๓๓) ในการที่จัดกรมแต่งให้ยงบันเทศ (หน้า ๒๘) นั้น เป็นเสียง
 สัพัญญาที่ส่งไปได้ไกล การใช้พระขรรค์มาแตกอน เห็นจะครบของกันดอย
 ไปเป็นทอด ๆ จนถึงประตูจ

๓๔) เรื่องบันทึษ & กระจบอกนั้น ทำให้ได้รูมากขนตามพระ
 คารัดเดาศเคมท บนมหาปราบพน เรียกกันว่ามหาปราบยกม ย่อมเห็น
 ได้อยู่ว่าหลงมาแต่เป็นนารายณ์ปราบยกตนเอง ที่จริงบันทึษควรจะมีแต่
 ๓ กระจบอก ที่เป็น & คงเดินคู่ขาดคู่ไป จึงโปรดให้ทำเป็น & กระจบอก

๓๕) ราชบุรุษกับเทวดา (หน้า ๓๔) แม้จะได้แก่คำประกาศใน
 รัชกาลที่ & ให้เป็นราชบุรุษทั้งสองเวลา มาแสดงดี แต่การแต่งตัวของ
 ดังผลการยกย่องนุตนเอง เวลามาแต่งตัวเปล่าแล้วจึงว่าเป็นราชบุรุษ เวลา
 กาลสวมลอมพอก แต่งว่าเป็นเทวดา

๓๖) การสังเกตภายนอกของทวงหน้า (หน้า ๓๖) ได้ยินว่าถึงทวง
 บนแดงต้องหยัดรดต่อได้ยินเสียงบันทึง หลวงแดงจึงสั่งด ต่อไป เป็น
 ธรรมดาที่องค์คิดเขาสำรวจขงสังเกตมาสั่งดในจึงหลวง กัดไปจึงเขาไปสั่งด
 ทวงหน้า และเป็นธรรมดาอกทของสังเกตแดงเมตภานกตองมากขน คอง
 เป็นเวลานานกว่าที่สั่งดไม่สั่งดหวนไป เพราะเหตุขงนนการสั่งดทวงหน้าจึง
 ถึงคองยงบันทีกอน คองรอฟงเสียงบันในจึงหลวง

๓๗) ข้อที่ทรงพระปรารภว่าจะไม่มีคนอ่านพระนิพนธ์ (ในหน้า ๔๘)
 นั้น ไม่ควรทรงพระจิตก เพราะคนเขียนเดยอนมมากขนกว่าแตกอน ย่อม
 คองมีคนพยายามแต่งหนังสือมากขนกว่าแตกอนดวย แมตงเขาจะคอง
 เขียนสั่งใหม่ ๆ ให้ทันสมัยกดี แต่เมอถึงแต่งหนังสือกคองหินเขาดีเรื่องเกา
 เพื่อเป็นคความรู้เก็บเอาไปแต่งหนังสือ เช่น ชายประล็บสู้ขเป็นควอย่างอยู่

เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรทรงพระวิตกว่าจะไม่มีใครอ่านพระนิพนธ์ กตบจะม
มากชนกว่าแต่ก่อนเลยอีก ต่ำคัมยแต่พระนิพนธ์ควรจะมีอยู่ในที่อันเป็น
ตำราเรียน ซึ่งใคร ๆ จะไปอ่านตรวจดูก็ได้ เหมาะจะเป็นที่หอสมุด

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

บ้านปลายเนิน

วันที่ ๒๒ กันยายน ๒๔๘๓

x x x

(สำเนา)

บ้านถนนเพชรบุรี

วันที่ ๓๕ กันยายน ๒๔๘๓

ขอพระราชทานกราบทูลทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานฉายพระหัตถ์ ทราบเกล้าฯ แล
เป็นพระมหากรุณาธิคุณยิ่งใหญ่มาก ทรงไฝ่พระทัยในกิจการเป็นไปของท่านผู้
ใหญ่ในสกุลของบิดาของข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานชอบตามท่านบิดา
คงได้ความดังต่อไปนี้

เมื่อบิดาข้าพระพุทธเจ้ามีอายุประมาณ ๗-๘ ปี ได้ขาดจากเมือง

แต่บป่างว่าคนทอดใหญ่ผู้เป็นบิดาของข้าพระพุทธเจ้าป่วยมาก มารดา
ของข้าพเจ้าจึงได้นำความเรียนท่านเจ้าพระยาเพชรบุรี (แก้ว สิงห์เสน) ขอ

กราบลาไปเยี่ยมท่านก่อนญาติ แต่มีใบบอกแจ้งไปตามระยะทางที่ท่านจะ
ไป ได้ร่อนแรมไปคามเส้นทางเมืองประจิม จัฒนา อรัญญ มโนไพร
จนบรรลุลถึงเมืองแสนปาง ได้ทักพยาบาลท่าน ในครั้งนั้นมารดาของคุณย่า
ออกไปพร้อมด้วยคุณลุงและบิดาข้าพระพุทธเจ้า ลังจนคุณปู่และคุณยายยัง
อยู่ที่บ้านสะพานยาวจักรวรรดิ ในระหองงที่ออกไปอยู่ทเมืองแสนปางนั้น
มารดาของคุณย่าไม่สบาย คุณย่าจึงได้ตามออกไป คุณปู่คิดราชการไม่
ดามารถจะปลุกตัวไปด้วยได้ มารดาของคุณย่าถึงแก่กรรมที่เมืองแสนปาง
นั่นเอง คุณย่าและบิดาข้าพระพุทธเจ้าจึงพักอยู่ทเมืองแสนปางพร้อมด้วย
คุณลุง และไปมาเยี่ยมเยียนติดต่อกับราชสำนักกัมพูชาเมือง ๆ ด้วยท่าน
เจ้าพระยามหาราช ได้ยกคุณย่าให้เป็นชตาบุญธรรมของนักพระของศตอง และ
องค์นี้โรคมได้ทรงเคารพนบถของคุณยานนญาติเรียกคุณพ แม่ในขณะ
ประทับทกรุงเทพ ๆ กยงคติดต่อเยี่ยมเยียนเป็นดั่งนพระองค์กับคุณปู่และ
คุณย่าโดยใกล้ชิด คุณย่าคุณลุงและบิดาข้าพระพุทธเจ้าพักอยู่ ทเมืองแสน
ปางหลายปี จึงได้เดินทางไปเมืองนครจำปาศักดิ์ เพชกตบกรุงเทพ ๆ เจ้า
นครจำปาศักดิ์ได้มีหนังสือแจ้งการเคนทาง และจัดตั้งอำนวยคความสะตอก
คตอดมาจนถึงเมืองเชษฐภูมิ บรรลุลถึงเมืองนครราชสีมา พระยาปลัดได้
จัดตั้งค้อมาจนถึงกรุงเทพพระมหานคร บิดาข้าพระพุทธเจ้ามาถึงกรุงเทพ
ก็ได้อุปสมบทที่วัดจักรวรรดิ โดยพระวรวงษาเป็นอุปัชฌายคตอดพระชกาด
เมื่อธอุปัสมบทแล้วคุณปู่จึงไดนาถวายคตเป็นมหาดเล็ก ในพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้เสด็จ
สวรรคตแต่ในขณะทบิดาข้าพระพุทธเจ้ายังไม่กลับมมาได้เข้ารับราชการ เป็น

มหาศเตกแต่จ้งได้ย้ายมาฉลองพระเศษพระคุณในหน้าทพระภูษามาตาคือไป
 ฌนงบตาชาพระพุทชเจาภรรณาเจาตือไปว่า มารดาของคณยาเป็น
 ฐดาของพระศัรมหาเทพเจาเมืองแฉ่นปาง เมอทานเจาพระยาบดินทรเดชา
 (ล้งท ล้งหเส่น) ขกทพกลบจากกัมพชาแฉ่น พกอยุทเมืองนครจำปาศักกด
 ใตชาวเรอองฐดาของพระศัรมหาเทพเมืองแฉ่นปาง จ้งได้ออกปากขอ
 ตือพระศัรมหาเทพเพอขกให้แกทานเจาพระยาขมราช (แกว ล้งหเส่น) บุตร
 ของทาน และพระศัรมหาเทพก็ปลงใจจ้งย จ้งได้อะทการพชดื้อขอคกแฉ่ง
 ตามประเพณี เมอมาอยุทกรุงเทพ ๆ แฉ่งทานกได้ขกทดินอันเป็น นิจาดี
 ด้ทานขงบตาชาพระพุทชเจาตงอยุทในเวฉานให้ทาน
 ใตรับพระราชทานกราบทุตมาตามททานได้เลาให้พ้งน จะคณรประ
 การไตแต่จ้ง แต่จะทรงพระภรรณาไปรดเกด้า ง

ฐาพระพุทชเจา

(ลงนาม) พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร

x x x

บ้านชินนามอน ปันง

ฉันท ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๓

ทูล สมเด็จพระนริศร ๑

ดายพระหศถเวรณบบตงฉันท ๒๕ กันยายน มาถึงหม่อมฉนแต่จ้ง

คราจนเขาเข้ามาตั้งวงเล่าเรื่องตามาย และเปิดซองตรวจทบทวนเหมือนฉบับ
สัปดาห์ก่อน

ทูลสนองความทึ่งคาง

๑) หม่อมฉันได้ทูลผิดใจในจดหมายแจ้งสัปดาห์ก่อน ว่าจะขอ
ครีตรองปัญหาที่ตรัดปรักษา ว่าถ้อยมูลของคดีทศกัณฐ์และฝ่ายหนึ่งสำคัญ
กษัตริย์ และฝ่ายอื่นในกรณีต่าง ๆ ได้เฝ้าคิดเห็นอย่างไรบ้าง แต่จะทูลนั้น
หม่อมฉันตรวจดูในพระบาตรตรงที่ออกชอที่ทั้ง ๕ ในมหาสมณสูตรกถิต อา-
ฎานามุขสูตรกถิต และตั้งคาไตวาตสูตรกถิต ขอมเอาที่ศักระวนออก "ปฐม
ทศ" ซนคันทกแห่ง และศัพทปฐมน ในอักษราน บาด ก แผล ความว่า
Foremost ชยัหน้า และ Eastern ฝ่ายตรงออกส่มกบถาดบ ในพระบาตร
เป็นอนใดเฝ้าชอคนวาในทศทั้ง ๕ ชาวอนเดย ถอวาทศศักระวนออกสำคัญกว่า
ทศอื่น เห็นวาคงเป็นเพราะชาวอนเดยถอมาแต่เด็กดาบรพ จามนุษย์ชอ
ไต่ดวยพระอาทศยเบนสำคัญ เห็นพระอาทศยเบนเครื่องอนใจเหมือนใดเห็น
ทพงมาอาทศยจวมนาการ จึงถอทศที่พระอาทศยชนเป็นสรเกมนุษย์ ไต่กยง
ถวาทศอื่น ทศศักระวนออกเป็นนมคของจวมนาการชนใด ทศศักระวนคชอน
พระอาทศยลดบไปให้เบดยวใจเป็นบรชกษบทศจวมนาการ ถอเบนฝ่าย
หายนระ คอ ความตายเบนคันท กุจกน เดมนำจะกำหนดทศศักระวนออก
กบศักระวนคชอน เพราะเห็นตวงอาทศยเล่มอทุกจัน ทศใดกบทศเห็นอนา
จะกำหนดชนทหัดงเพราะยังเห็นว้างอยู่ ๒ ทศ ในพระบาตรเรียกทศใดจาทศ
"ทกุชเนน" ตรงกับศัพททกษณแปลว่า "ชวา" ก็ได้ ดูอ่าวางกษณะ
ทกำหนดทศใดทศเห็นอนนจระยนหันหน้าไปทางทศศักระวนออก กำหนดทศ

ทางขวามือเป็นทิศใต้ เอาทิศข้างซ้ายมือเป็นทิศเหนือ เพราะไม่มั่งคั่งซึ่ง
จะเห็น เป็นที่น่าตั้งเกิดเหมือนดวงพระอาทิตย์ขึ้นเป็นทิศตั้งเกิดอย่างทิศตะวันออก
ออกและทิศตะวันตก จึงเห็นว่าโดยย่อ มนุษย์เห็นจะถือว่าทิศตะวันออก
สำคัญกว่าทิศอื่นมาแต่เดิม

คิดถือเอาทิศทั้ง ๔ แดงทิศ อาจจะสำคัญกว่าเพื่อนในบางเวลา
หรือในกิจการบางอย่างนั้น น่าจะเกิดชนภายหลังด้วยฤดูกาลเป็นเหตุ
เปรียบเทียบฤดูกาลในเมืองไทยนี้ เมื่อต้นปีลมพัดมาจากทางทิศตะวันออก ฝน
ตกฤดูก็มาแต่ทางทิศตะวันออก ครึ่งกลางปีลมและฝนมาจากทางตะวันตก ถึง
ปลายปีลมพัดมาจากทางทิศเหนือ ดังนี้ กิจการอันต้องเกี่ยวกับฝนและลม เช่น
ทำนาหรือค้าสำเภา จึงต้องประกอบกิจการให้ถูกทิศใด ๆ ตามฤดูกาล ที่หลัง
อาจจะเกิดแต่โรคภัยที่มาแต่ทิศต่าง ๆ ชวนให้เข้าใจว่ามีผลประจำทิศซึ่งอาจ
จะให้ร้ายดแก่มนุษย์ กษยาชคตถือเอาทิศต่าง ๆ ต่้อออกไป ถึงว่าทำการ
อย่างใดควรจะหันหน้าไปทิศใด ให้ชอบใจเทวดาและผีเจ้าประจำทิศ
นั้น หรือห้ามมิให้หันหน้าไปทางทิศใดเมื่อกระทำการอย่างใด อันไม่ชอบใจ
ของเทวดา หรือผีเจ้าประจำทิศนั้น เลยแต่งคาถาบริวารเพื่อ ให้เป็นเจ้าอารณ
ประโยชน์ แก่ผู้ที่ไม่มีความรู้ มักกำหนดให้หันหน้า หรือห้ามมิให้หันหน้า
ทางทิศใดเมื่อทำการต่าง ๆ แทบทุกอย่าง เช่น ในกตอนต์วัดศิริรักษาของ
สุนทรภู่ ห้ามมิให้หันหน้าทางทิศเหนือเมื่อกินข้าว ถ้า "ทิศเหนือแห่งอ
ริยฉาษชวา ชนษาลตถอยนอชทุกท" ดังนี้ และยังมพอกเจ้าตำราพยา
กรณ์เอาวันประจำสัปดาห์ในโหราศาสตร์เข้ามาพ่วงต่อไปอีก ถึงกำหนดว่า
จะทำการมงคลอันใด หรือจะยাত্রาไปไหนในอนันต์ต้องหันหน้าหรือเริ่ม
ยাত্রาไปทางทิศไหน ดังนี้ คงเป็นประโยชน์เพียงให้สบายใจของผู้เชื่อเท่านั้น

แต่คตการถือทศมีแปดก้อย่าง ดังจะพูดพรรณนาเพียงเท่าที่
ได้ในเวลาว่างจดหมาย

พวกไทยน้อยเรียกทศได้ว่า "ห้วนอน" เรียกทศเหนือว่า "คิน
นอน" หรือ "ปลายคิน" เรียกอย่างนั้นมาแต่ในศิลาจารึกของพ่อขุนราม
คำแหง พวกชื่อ เช่น ชาวเขมร พวกเขมร เช่น ชาวเมืองเขมร และ
ประหลาดที่พวกชาวละคร เมืองนครราชสีมา เมืองพทลง เมือง
สงขลาที่เรียกว่า ทศห้วนอนและปลายคินเช่นนี้ (เขาว่าจนกเรียกอย่าง
เดียวกันแต่หม่อมฉันยังไม่ได้สืบสวน) แต่เห็นอธิบายได้จากพวกทศ
เช่นนั้น เคยถือคคินอนหันหัวทางทศใต้ หันคินไปทางทศเหนือ จะเกิดแต่
เหตุโดยยังไม่พบหลักฐาน

พวกถือคำสอนอิสลามบรรดาอยู่ในประเทศทางตะวันออก เวลา
ให้พระต้องบ้ายหน้าไปทางทิศตะวันตก แต่มีอธิบายว่าบ้ายหน้าไปทาง
เมืองเมกกะซึ่งอยู่ที่คิน ความต่อคือไปว่าพวกอิสลามที่อยู่ในประเทศทาง
ตะวันตกก็ตั้งบ้ายหน้ามาทางทิศตะวันออกด้วยเหตุอันเดียวกัน

พวกถือพระพุทธศาสนามักหันหน้าไปทางทิศตะวันออก แต่พออธิบายได้ว่าประสงค์จะให้พระประธานหันหน้าไปทางทิศเดียวกับพระพักตร์พระพุทธองค์ เมื่อควรรู้แต่การถือทศในศาสนาแต่อดีตเป็นนิมิต
ไม่เหมือนอย่างอนทวามาก่อน หม่อมฉันนึกได้ในเรื่องทศเพียงเท่านี้

จะพูดอธิบายเรื่องฝ่าย คือ ฝ่ายชาย ฝ่ายขวา ฝ่ายหน้า ฝ่าย
หลังคือไป แต่หม่อมฉันค้นหาเหตุถอยหลังขึ้นไป ไปจนเดียดหาเค้าไม่ได้
ว่า เหตุใดมนุษย์จึงชอบทำการด้วยมือขวาซึ่งความมือซ้ายนั้นเอง เป็นมุต
ของคตที่ถือว่าฝ่ายขวาดำคัญ และเป็นปัจจัยไปถึงกรรมทุกอย่างบรรดา

ใช้คำ "ทักษณ" เช่น "ทิศทักษณ" เพราะอยู่ทางฝ่ายขวาเมื่อหันหน้า
ไปทางทิศตะวันออกตั้งกล่าวมาแล้ว "ปรุทธทักษณ" แสดงความเคารพ
ด้วยให้ทางขวา "ทักษณาทาน" ให้ด้วยมือขวาแสดงศรัทธาบริสุทธิ์

คติถือว่าฝ่ายซ้ายสำคัญกว่าฝ่ายขวา หม่อมฉันนึกหาตัวอย่างให้
เป็นหลักฐานไม่ได้ เคยได้ยินคำพูดว่าข้าราชการฝ่ายซ้ายตั้งศักดิ์ถือว่าฝ่าย
ขวากไม่เคยพบหลักฐานอื่นนอกจากกรมพลเรือนฝ่ายซ้าย กรม
ทหารฝ่ายซ้าย ทหารประทักษิณ จะว่าพลเรือนตั้งศักดิ์ถือว่าทหารด้วยเหตุใด
มันชอบเคียงทจะเป็นเช่นนั้น คอตามประเพณีโบราณ เวลาตั้งเครื่อง
ของรับฟังเหมือนกัน คือว่าบรรดาข้าราชการเป็นทหารทงนั้น เมื่อวางตั้ง
ตั้งกรมเดือกเหล่าทหารทงมีความรู้การปกครองมาทำราชการพลเรือน ถ้า
ถ้าโดยนัยนึกเห็นได้ว่าพลเรือนตั้งศักดิ์ เพราะมีความรู้มากกว่าทหาร แต่
ถ้ามตามประเพณีที่แท้จริงห้ามอนได้ทเห็นว่าฝ่ายซ้ายตั้งกว่าฝ่ายขวาไม่ ยก
ตัวอย่างกรมต่าง ๆ ทแบ่งเป็นฝ่ายซ้ายกรม ๑ ฝ่ายขวากรม ๑ เช่น กรม
ตำรวจเป็นต้น ก็ไม่เคยเห็นปรากฏว่าเลื่อนเจ้ากรมปลัดกรมตำรวจในขวา
ไปเป็นเจ้ากรมปลัดกรมตำรวจในซ้าย กรมอนุกไม่มทจะเป็นเช่นนั้น
ตำแหน่งทมีซ้ายขวา เช่น พระมเหสีซ้ายขวากัด พระตั้งสมราชซ้ายขวากัด
ทหมายถึงที่เป็นใหญ่กจากนั้นด้วยคำนำพระนามว่า พระอัครมเหสี และพระมเหสี
ตั้งมเด็จพระตั้งสมราช และพระตั้งสมราชหาได้เอาคำซ้ายขวากเป็นเครื่องหมาย
ไม่ เพราะฉะนั้นคติทยกฝ่ายซ้ายเป็นใหญ่กว่าฝ่ายขวายังไม่พบตัวอย่าง ก
ต้องว่าไม่ม

คติถือว่าฝ่ายหน้ากบฝ่ายหลังนั้น ตั้งจะกล่าวได้เป็นยุดว่าฝ่ายหน้าเป็น
ใหญ่กว่าฝ่ายหลังในกรณีทุกอย่าง ทพหน้ากสำคัญกว่าทหลัง องหน้าก

ล้ำคณิกกว่าดวงหลัง ทัดดีหน้าบานล้ำคณิกกว่าหลังบาน ถ้าจะจำแต่โดยคำ
หน้ากับหลัง เปรียบด้วยรูปกายมนุษย์ ด้วยจะล้ำคณิกอยู่ทางข้างหน้าทง
นั้น ข้างหน้าของล้ำคณิกกว่าข้างหลังอยู่นั่นเอง ไม่มปัญหาที่ข้างหลังจะ
ล้ำคณิกกว่าข้างหน้า

สนองความในลายพระหัตถ์

๒) พระตำรับเพิ่มจรรย์พระศรัศนีที่ประทานมานั้น หม่อมฉันได้ให้
คิดดำเนินออกข้อใดกับจรรย์ของหม่อมฉันฉบับ ๑ ต่างหาก ต้นฉบับที่
ประทานมาคงเข้าใจโดยลายพระหัตถ์แล้ว

๓) ผ่ากราบที่ขุนนางคาดเมืองงัดมปากนั้น มออย่างเป็นลายพระตำรับ
ดี เป็นของเก่ามาก หม่อมฉันได้เคยเห็นผืนเดียว ด้วยพระเมตตากรม
ผู้เป็นเหตุนี้ เขาได้เอออย่างนอยเยวบริบบริกกับผาคาคิมตายดี ของเจ้าพระ
ยาสุธรรมมนตรี (บุญศรี) มาให้พพิภณทัตถสถาน เดียวนยงรักษาไว้ที่นั่น

๔) เรื่องประวัติพระยาราชโกษาธิบดี ทดรัสตามได้คงามเป็นการ
ดี หม่อมฉันนึกขนทความรุของหม่อมฉันถูกในทอนเป็นแต่ตตรชกาด ที่
หม่อมฉันเข้าใจ ทดกรระหม่อมตำรับตั้งให้ตามตัวพระยาราชโกษา
(จันทร) นนล้ำคณิกผิดไป ที่ถูกคือล้มเค็จพระพุทธรเจ้าหลวงดำรัสตั้งให้
ติดตามตัวพระยาราชโกษา (หรุ่น) เพราะแก่ไปเที่ยวเถลไถลอยู่เสียดทาง
เมืองชา เมืองเขมรนานดังพระยาอนุรักษราชมณฑลเทศารทูต ล้มเค็จพระพุทธร
เจ้าหลวงจงดำนรัสตั้งพระยาราชโกษา (จันทร) ให้ตามตัวเข้ามาบริบราชการ
จะทูตคือไปถึงเมืองแฉ่นปาง เมืองนนเป็นชนนครจำปาศักกคอยู่ห่างทางฝั่ง
ซ้ายแม่น้ำโขง เป็นคักบเมืองอศตระบือ พดเมืองเป็นชา แต่พระศรีมหา
เทพเจ้าเมืองคงเป็นเชอเจ้าเมืองจำปาศักกคออกไปกินเมืองแฉ่นปาง มีไซ

ใช้ข้าชาวเมืองนั้น หม่อมฉันได้ความรู้ใหม่คือออกไปด้วย เพ็งทราบเจ้า
 สักกุดช ไรทยนั้นเกยวคองสันทกบดักุดตั้งหเส่นโกดชด

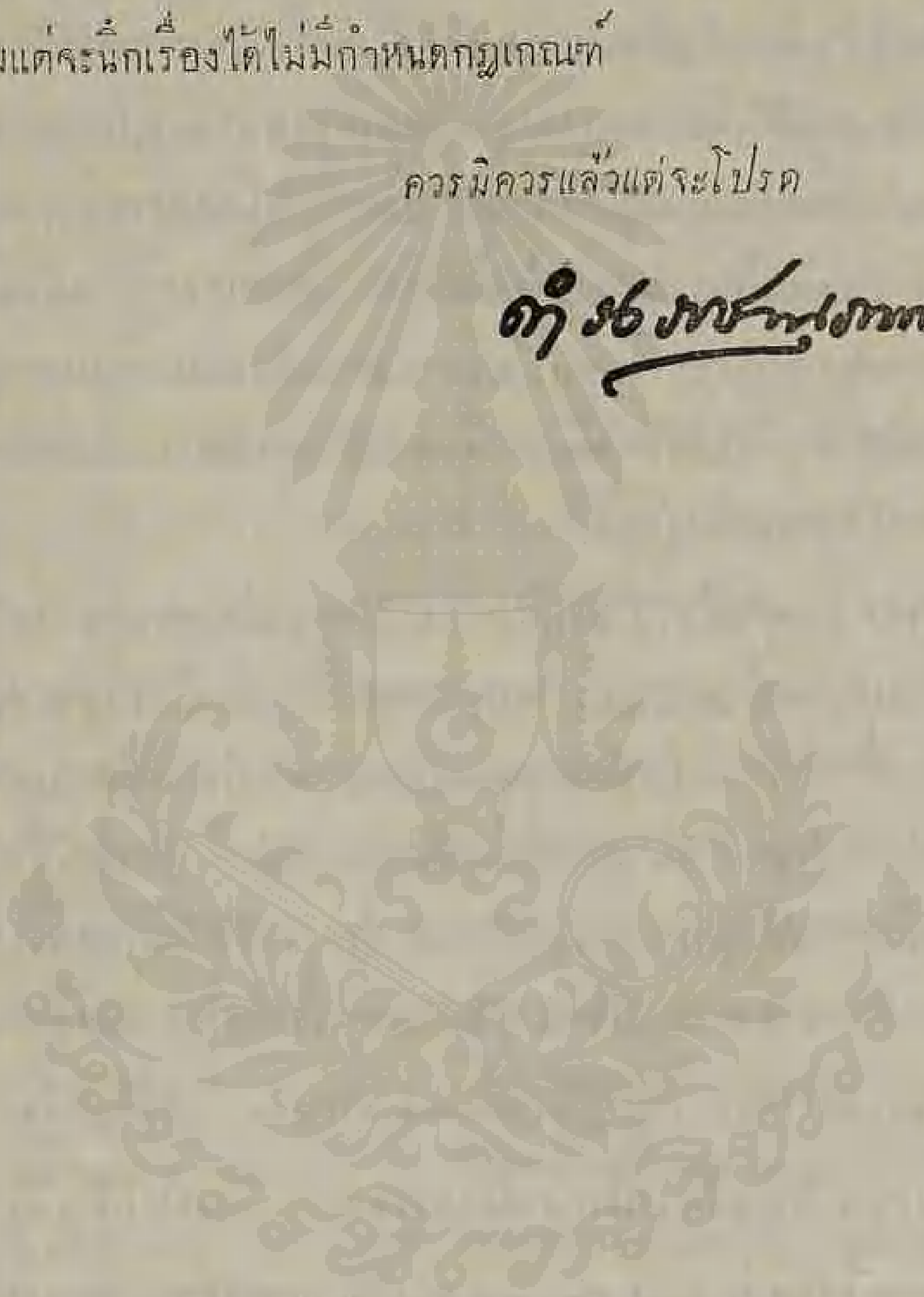
๕) ครั้นถึงประตันทนอย่างหยาบ มีอย่าง ๓ ที่เรียกว่า “ชันนาย”
 อันเป็นต้นศัพท์ของ “นามนาย” พระภิกษุ เต็มหม่อมฉันก็ไม่รู้ว่ากำหนด
 อย่างไร มาจนส่งมัยเมื่อออกจากกระทรวงมหาดไทยแล้วชอบไปอยู่บ้าน
 แแบ่ง อำเภอบางปะอินเหนือ ๆ จนหนึ่งหม่อมฉันไปช้อยเขาบวรชนาคทวด
 บ้านแบ่ง พระครูธรรมกิจากร (เฟรม) อดีตอุปถัมภ์อาราม เป็นอุปัชฌาย์
 พอเวลาดำเนินคดีแล้วแกรืองถามว่า “คุณนาย อยู่หรือ” มีเสียงคนอยู่
 ข้างโบสถ์ร้องรับว่า “ดูอยู่แล้ว” หม่อมฉันหลงลุกออกไปดู เห็นคนนั้น
 ยืนหันหลังทางคองพระอาทิตย์ ให้เงาของตนไปข้างหน้า บัดนี้หม่อมฉัน
 ปลายเงา แล้วเดินเขาเท้าวัดแต่ตรงที่ชนอยู่ไปจนถึงหลังคหมายปลายเงา
 กชวเทากนบจาเทานนชน ได้เคยเห็นแต่เห็นเคยจเทานน

๖) จมนมณเขยรพพกษทเบนครทูตไปประเทศอังกฤษนั้น หม่อม
 ฉันเคยสืบถามได้ความว่า เป็นลูกของพระนมของพระบาทสมเด็จพระปิ่น
 เกตุเจ้าอยู่หัว เมื่อกลับจากราชการทูตแล้วถูกกรวดด้วยเหตุอย่างใดอย่าง
 หนึ่ง เลยถูกถอดหรือไม่ได้ในราชการต่อไปก็เลยเงยบชอเสียง พระณรงค์
 อชต ครทูตไปประเทศฝรั่งเศสนั้น คือ พระพรหมมาธบาล (จร บุนนาค) ที่
 เราเรียกกันว่า “พรหมชบาลจร” เป็นบุตรสมเด็จพระยาบรมมหา-
 ประยูรวงศ์ และเป็นบิดาของพระยาประชาภิจักรจักร (แหม่ม) แก่แต่ง
 จดหมายเหตุเรื่องทูตคราวนั้นเอาอย่างหม่อมราโชทัย แต่เดวเปรียบกัน
 ไม่ได้เลย และแต่งไม่จบเรื่องด้วย ดูเหมือนพมพอใจในหนังสือมจเขยม
 ของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์

๗) หม่อมฉันทนิทไปรคณิธานโบราณคดี ส่งมรดกฉายเอกเรอง ๓
กับจดหมายฉบับนี้ นิตานพจนกนคงจะแปลก ๆ กนอยางเรียกจำ "จับชาย"
แต่งตามแต่จรณกเรองใดไมม่กาหนดกฏเกณฑ์

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

ทำ ณ ๒๖ กรกฎาคม

เรื่อง เลือใหญ่เมืองชุมพร

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ (ร.ศ. ๑๐๘) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว จะเสด็จเสวยหัวเมืองแหลมมลายูทางบกฯ ไคแต่ระฝ่ายตะวันตกกำหนด
 ระยะทางจะเสด็จไปเรือจากกรุงเทพฯ ฯ ถึงเมืองชุมพร แต่เมืองชุมพรเสด็จ
 โดยทางบกข้ามแหลมมลายูตรงกวกระไปลงเรือที่เมืองกระบี่ ลงสำ
 ปากจนคร้งไปยังเมืองระนอง ค่อนนเสด็จไปเรือทะเลแต่ระตามหัวเมืองฝ่าย
 ตะวันตกจนสุดแดนพระราชอาณาเขต แลจะเลยไปอ้อมแหลมมลายูที่เมือง
 ดังคไปรโดยบหัวเมืองบกฯ ไคขึ้นมาเมื่อขาดบกกรุงเทพฯ ฯ โปรดให้ฉนเป็น
 ผู้จัดการเสด็จประพาสครั้งน

เพราะเหตุไคจึง โปรดให้ฉนเป็นผู้จัดการเสด็จประพาส เป็นเรื่อง
 อันหนึ่งในประวัติของตัวฉนเอง จะเล่าฝากใจด้วยคร้งน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒
 (ร.ศ. ๑๐๘) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัว-
 เมืองบกฯ ไคโปรด ฯ ให้ฉนตามเสด็จเป็นมคคเทศก์ เพราะฉนไคเคยไป
 เทยวหัวเมืองทางนบูรเาะแต่มาแต่บก่อน กการทเป็นมคคเทศก์นมหนาท
 เป็นคนรับสั่งการการประพาสทตาง ๆ ตลอดทางทเสด็จไป ฉนตั้งนองพระเศ
 พระคุณชอบพระราชหฤทัยสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง แต่ฉนมาจงทรงพระ
 กรุณาโปรด ฯ ให้ฉนเป็นผู้จัดการเสด็จประพาส แต่ชอบเรียกกันเป็นคำ
 แปลงภาษาอังกฤษว่า Lord Program Maker ตามเสด็จประพาสต่อมาเป็น
 นิจ จนตลอดรัชกาลที่ ๕ และคงอยู่ในตำแหน่งนลับมาในรัชกาลที่ ๖ อีก
 ๓ ปี รวมเวลาทไคเป็นผู้จัดการเสด็จประพาสอยู่ ๒๖ ปี จึงพ้นจากหน้าท
 นนพรอมกบถวายเวนคนตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ถึงรัชกาล

ที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด ฯ ให้กลับไปจัดการ
 เลิศประพาสถวายชกเมื่อเสด็จเสวยที่เมืองมณฑลพายัพครั้ง ๓ และเสด็จ
 เสวยที่เมืองมณฑลพายัพอีกครั้ง ๓ จึงอาจได้ทราบราชการเป็นผู้จัดการ
 เลิศประพาสสนองพระเดชพระคุณมา ๓ รัชกาล แต่เมื่อไปตามเสด็จครั้ง
 หดงิ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกลับต้องทรงระวงมให้หนักหนอยเกินไป เพราะ
 ควณชราอายุกว่า ๖๐ ปีแล้ว ก็เป็นครั้งที่ตรงนั้นได้จัดการเสด็จประพาส
 เพียงนั้น

เมื่อจัดการเสด็จประพาสครั้ง ร.ศ. ๑๐๘ นั้นต้องดวงหน้าลงไปจัด
 พาหนะสำหรับเดินทางบก และตรวจพดัยพลาทประทับที่ทางราชการที่จะ
 เสด็จไปแควงเมืองชุมพรจนถึงเมืองระนอง แลจึงกลับเข้ามาที่ระบองคณคาม
 เสด็จที่เมืองชุมพร นั้นไปถึงเมืองชุมพรได้ฟังเขาเล่าเรื่องเสือใหญ่ซึ่งกำลัง
 ครอบงำคนอยู่ในแควงเมืองชุมพรในเวลานั้นและไปมเหตชนเนื่องด้วยเรื่อง
 เสือทองนั้น เห็นเป็นเรื่องแปลกประหลาดจึงเขียนเล่าไปยังหอพระสมุดวชิรา
 ญาณ ซึ่งณขณะนั้นรวมการอยู่ด้วยคน ๓ ตำหรับให้ลงพิมพ์ในหนังสือ
 วชิรญาณวิเศษ ต่เรื่องเขากับบันทึกไปว่าคนคตที่เขียนบันทึกนั้นเห็นกระตี่ คงคิด
 ถ้าเล่าจากหนังสือวชิรญาณวิเศษมาแก้ไขโดยขยายบางตอนน้อย และเขียน
 เขาเรื่องเสือทองนั้น ชนมาต่อมาเมื่อภายหลัง ยังไม่ปรากฏในหนังสือของ
 เขานี้แต่ก่อน เพิ่งเติมให้สมบูรณ์แล้วจึงลง เรื่องที่เขียนใจแต่เดิมดังต่อไปนี้

เรื่องเสือใหญ่ที่เมืองชุมพร

เรื่องที่จะกล่าวต่อไปนี้ กล่าวตามทวนไถ่โดยนิตยภั แต่เห็นด้วยตา
 ของตนเอง เพราะฉะนั้นท่านผู้อ่านอย่าได้สงสัยว่า เป็นความเท็จซึ่งแต่งแต่
 โดยเขาเลย เป็นความจริงแท้เพียง

เมื่อวันที ๒ เมษายน (ว.ศ. ๓๐๘) นี้ ฉันไปถึงปากน้ำเมืองชุมพร
 ลงเรือใบคนไปทหาหนาน หาเรือขงจะพาฉันไปถึงเมืองชุมพร ด้วยเรือไฟ
 ทม่าสั่งฉันเขาจะคองรับไซจักรไปราชการทอนอก ขณะเมื่อฉันนั่งพักคอย
 เรืออยู่ทหาหนานนน ได้สันทนากับขุนด่านและกรมการราษฎรชาวปากน้ำ
 ชุมพรหลายคน ซึ่งฉันได้รู้จักคุ้นเคยมาแต่ก่อนบ้าง ที่ไม่รู้จักบ้าง พุดจา
 ได้ถามถึงทุกขสิ่งต่าง ๆ ตลอดไปจนเรื่องการทำมาหากินของราษฎร แต่
 เรื่องสัตว์สังหต่าง ๆ คอ เลื่อเบนคน เขาจึงเล่าให้ฟังเบนปากเคยดกนตงน
 ว่า ในเวถานนมเลื่อคทในแขวงเมืองชุมพรคอ ๓ เลื่อนนควใหญ่ยาวล็ก
 ๘ คอก เทาเบ้งา ๑ จงเรียกกนว่า "อ้ายเบ้ง" เทยงกตกนคนตามแขวง
 บ้านใหม่ บ้านละมู เลื่อหลายคน ประมาณกันแต่หกเจ็ดคนขึ้นไป
 จนถึงสิบคนยดับคน ว่าเลื่อคตงนกล้าหาญผดกับเลื่อขงเคยมมาแต่ก่อนถึง
 เขากคคนกต่างวันแถ็ก ๆ บ้างทคนนงทอผ้ออยู่โตถนนเรอนกเขามาถอยเขาไป
 บ้างคนไปจนพะองกมาคาบเทาธากไป จนชาวบ้านพากันครนคร้าม ไม่อาจ
 จะไปบ่าหากินแต่คนเดียวคตงนได้ บ้างคนกจกเป็นเลื่อคตงนคตคตคตคตไม่มี
 ผได้อาจจะไปตักหรือยงจนทกถนน เขาเล่าให้ฟังอย่างน ได้ลบบถามชาว
 เมืองจนกระทั่งกรมการทงเมืองชุมพรและเมืองกระบู กรูเรื่องเลื่อคตงน
 ทุกคน ลองทำขญขรายชอคนกเลื่อคต ตามภาษาชาวชุมพรเขาว่า
 "เลื่อขบ" ได้รายชอเขาจคมาให้ ดังน

อำเภอท่าแซะแขวงเมืองชุมพร จำนวนคนทเลื่อขบ นายช้อยผัด
 อำแดงจัน ตำบลบางรัก คน ๑ อำแดงเกด บ้านหาดพังไกร คน ๑ นาย
 น้อย บ้านท่าแซะ คน ๑ นายเบยว บ้านท่าแซะคน ๑ อำแดงเช่า ภรรยา
 นายลอม บ้านคูริง คน ๑ หาดานนายยอด บ้านหาดพังไกร คน ๑ นาย

น้องผัวแดงดำยทอง บ้านวังพร้าว คน ๓ นายน้อย บุตรขุนตะเภา บ้านตอ
คน ๓ นายเชิด บ้านหาดทอง คน ๓ รวมทได้รายชื่อ ๘ คน บัญชได้เพิ่ม
เต็มมาจากเมืองกระบุรีมราชการพิศดารออกไป

๑. นายอ่อน หมายเลขกองกลาง อยู่บ้านวังพร้าว ไปตัดจากมุง
เรือนที่ปลายคลองวังพร้าว เมื่อเดือนพฤศจิกายน เวลาบ่าย ๕ โมง ได้ออก
ตายตามผู้ไม่ได้

๒. นายทองวาทหิมฉาบ คู่มเลขกองด้าน อยู่บ้านหาดพังไกร ไป
ชานาณาศาลากลางนาหาดพังไกร เมื่อเดือนตุลาคมข้างขึ้น เวลากลาง
วัน ๓๐ วันเที่ยง พอกลับลงมาจากปลายศาลได้ออกตาย ตามผู้มาได้ครึ่ง

๓. ข้างแดงบ้าน ลูกขุนชนะ คู่มเลขกองกลาง อยู่บ้านท่าญวน ไป
หาผลไม้มาท่าญวน เมื่อเดือนตุลาคมข้างแรม กลางวันเวลาบ่าย ๓ โมง
ได้ออกตายตามผู้ได้

๔. นายแบน เป็นเลขกองกลาง อยู่บ้านท่าญวน ไปหาตัดเลข
จะพามาทำทางรับเสด็จที่เมืองกระ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ เวลาพลบค่ำ ได้อ
กิตตายที่หน้าคอ อำเภอท่าญวน

๕. ข้างแดงเตียน ภรรยา นายพลอย เลขกองกลาง อยู่บ้านเขา
ปูน นั่งร้านสำคอยู่ที่ใต้ถุนร้านไถนกกที่ในไร่ เวลาตะวันเที่ยง ได้ออก
ตายตามผู้ได้

ตามคำทเล่าและที่จับได้ชอกบจนวนคนทได้ออกตาย พอฟังเป็น
ขุติได้อา ทเมืองชุมพรเคยฉนวนมเดื่อใหญ่ตรายกลคนตายเสียหลายคน ชาว
บ้านชาวเมืองพากันครันคร้ามเลื่อตงนน้อยแทบทวกันทงเมือง นอจตามท
ไดยันดจยหุ ทนจะเลื่อถึงทไดยันดจยคาคอไป

เมื่อฉันเข้าไปถึงเมืองชุมพร แต่แรกเจ้าเมืองกรมการเขาจะให้พัก
 ททาเนียบรมจอมเจ้าเมือง แต่ฉันเห็นวาท่างไกลจากประตูระของฉัน จึงขอไป
 พกอยู่ที่ททาเนียบชายทุ่งร่มททาเนียพดบพดรายเด็คจ ในคางวนนกรมการเขา
 จคคนมากองไฟรอบทพกณ (ซึ่งยังไม่โตทาวงลอม) มีคนอยู่ด้วยกัน
 หลายสิบคนทงคนทไปด้วยแะระชาวหัวเมือง พวกคนททาเนียพดบพดากอกหลาย
 ร้อยคนอยู่ในชายทงนนด้วยกัน ในคืนแรกไปอยู่ณนอนหลับคตอตรง คอ
 เขาจนจงโตทราบวามือเทยงคนพวกกองไฟร้องโวยวายกันจน พวกทไป
 กับฉันให้ไปดับตามใดคความจ่า ไดยนเดี่ยวเดี่ยวเข้ามาร้องอยุทรมบงคอชาย
 ทงนน เดยงทร้องนพวกทไปกับฉันไดยนกม แต่คนพวกนไม่เคยไดยน
 เดยงเดี่ยว ไดยเดี่ยวเขากเป็นแต่จ่าไดยนเดี่ยวแต่จะเป็นเดี่ยวอะไรไม่รู้ ฉันถาม
 กรมการจ่าในทเหตุานนแล้วเคยเข้ามาบ้างหรือไม่ เขาบอกจ่าเคยเข้ามาอยู่
 บ้าง ก็เป็นสังขกันไป จนคางวนท ๒ ฉันนอนทาลงหลับด้นท ตั้งคังคกใจ
 ไดยนเดี่ยว โวยวาย โทดาหลกนใหญ่ ลูกทระตงออกมามีเห็นพวกทไปกับฉัน
 ชงนอนอยู่ในเรือนหลังเดี่ยวกัน บางคนบ้นชนไปอยุบนชอกม ทเขาห้อง
 บัดประคกม นอกจากนนักลกชนบนชอกมของนคน ลังนแคโยกมอ
 ร้องเฮือว ๆ ๆ ๆ อยุดอยกันเต็มเดี่ยว ฉันก่าตั้งมวนอนไม่รู้จ่าเรองราวอัน
 ไดยกนักพดอยเฮือวไปค้อยกกับเขาสักล้องล้ามท จงได้ลคถามจ่า "อะไรกัน"
 เขาบอกจ่าแล้วเข้ามา ฉันร้องห้ามให้ล้งบโยยวายกันดง ในขณะนนั้นเดอน
 หงายล้งจ่ามองไปคเห็นพวกไปค้อยกัน ทอยเรือนชอกหลังทงคองกันชามก
 ก่าล้งลูกชนโยกมอร้องเฮือว ๆ เหมือนชนพวกชางน ลังนพวกหัวเมืองทง
 ทมาททาเนียพดบพดามากองไฟลอมททาเนียบ เบคแล้วจเห็นจระด็ก ๓๐๐ คนก่า
 คอรอมกันเป็นกลุ่ม ๆ อยุทบนทหมู่ทง อยุทบนทหมู่ทง เป็นกลุ่ม ๆ กันไป

ต่างร้องโวยวายทั่วกันทุกคน เดียง โวยวายในเวลาอันเท่าประมาณแต่
 ในฉิ่งก็เห็นจะได้ยินถึงเล่าขงช่า ค่อยสงบลง ๆ จนเงียบกันเกือบเป็นปกติ
 ฉิ่งจึงให้คนไปสืบถามให้ไต่ความชัดว่าเสื่อมเขาที่ไหน และได้ทำใคร
 เป็นอันตรายบ้างหรืออย่างไร สืบถามซักไซ้ไต่ความฉัดจนเหตุเกิดที่โรงโม่
 ของช่างหลังเรือนทอผก โรงนั้นเป็นโรงใหญ่ไม่มีฝาอยู่ ๒ ด้านมีคนนอนอยู่
 หลายคน คนหัวเมืองคนหนงละเมอเดียง โวยวายชน คนหัวเมืองอกคนหนง
 นอนอยู่เคียงกันโดยนเดียงเพื่อนกันโวยวายก็คักใจตุกตระตั้งชนรื่องว่า "เดื่อ"
 แลว กวงหนดวยเขาใจว่าเดื่อมากตออายุคนละเมอ ต่จนอายุคนละเมอเห็น
 เขารวงรื่องว่า "เดื่อ เดื่อ" ก็ล้าคเพยงาเดื่อเขามาพดอยตุกจนวงรื่องว่า
 เดื่อตามเขาไป อายสองคนนเขาที่ไหนคนกตลกขรื่อง โวยวายค่อ ๆ ไปดวย
 ครนไต่ความชัดค่ออย่างนก็ไต่เตหวเราระกนไปอกกกว่าชวโมง จึงสงบงียบหลับ
 กันไปอกก นแลตฉนไต่เห็นในเร่องเดื่อควใหญ่หนดวยตาของฉิ่งเอง

ฉิ่งระลึกถึงหอพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังไม่มีอะไรจะส่งมาฝาก มี
 เวลาว่างเมื่อแฉ่นเรือแต่เมืองกระบี่ไปเมืองระนอง จึงเขียนเร่องนส่งมา
 ให้ส่งพมพในหนังสือขรญาณวเคศให้ทานล่มาชกอ่านเตนฉน ๆ โดย
 ความเป็นจริงตามทฉนไต่ได้เห็น แต่มไซ้ไต่เห็นควเดื่อใหญ่หนดอกนระ
 เร่องทตงหนงล่ขรญาณวเคศหมตเพยงเท่าน

เมื่อฉิ่งไปพักอยู่ที่เมืองระนองค่อนไปตรจจการกม เร่องแปดกประ
 หลาดเกิดชนอกรเร่อง ๓ จะเล่าฝากใจในนทานเร่องนตวย ต่มยหนนงไม่ม
 คารจจกฐกรมหมนปราบปรบกษ ผู้บุญชาการทหารเรือ ทรงจตให้
 ทหารเรือหมวด ๓ มนายทหารเรือคมไปดำหรับรักษาทพกของฉิ่ง ทหาร
 เรือพวกนฉิ่งไปดวยกนกับฉิ่งจนถึงเมืองระนอง ฉิ่งนงฉนกาตงนงอยูกบ

พระยาระนอง (คือขมก้อง ซึ่งภายหลังได้เป็นพระยาตำราวงศ์จรีตฯ สุ่มห-
 เทศำภยาตมณฑลชุมพร) และพระกระบุรี (คือขมบ ซึ่งภายหลังได้เป็น
 พระยารัฐานุประดิษฐ์ฯ สุ่มหเทศำภยาตมณฑลภูเก็ต) ข้าราชการที่ไป
 กับคนกงอยุดวยหลายคน ขณะนั้นนายทหารเรือเขาไปบอกว่าทหารเรือ
 บังยไปคน ๓ อากาเป็นไซตจวอน แลรมเมตตชนตามผองหนง ตูเหมอน
 จระออกผดาศ พอพระยาระนองกับพระกระบุรีโดยนกดตใจ ออกปากว่า
 นากลจจะเกิดดามากเดยแสด เพราะราชฏวแถนนยงกตจผดาศยงนภ ผด
 กบชายหัวเมืองชนไน ถารจวมคนออกผดาศอยทนนเห็นจระพากนหดบหน
 ไม่มีใครทำการรบเศคจ ฉนกกตใจถามจ่าจระทำอย่างไรดี เจ้าเมืองทง ๒
 คนบอกจ่า ตามประเพณของราชฏวทางนนถามคนออกผดาศทบ้าน ไหน
 พวกชาวบ้านกช่วยกันปลุกทบกระทอมให้คนเจ็บไปอยู่ค่างหาก หายาแสด
 ชาวปลาอาหารไบ่จางให้ใจทกระทอม แลวพวกชาวบ้านพากนทงบ้านเรือน
 ไปอยู่เลยให้ห่างไกล ฉนคนไซหายฉนทจกตบมา ถถาคคนไซตายกผาเดย
 ให้สัญญาไปดวยกนกับกระทอม เขาอยากให้ฉนส่งทหารเรือคนทเจ็บไปใจท
 เกาะจางผูกนกลางดำนากจัน เขาจะให้ไปปลุกทบกระทอมทอาศัยแสด
 จระตองหากนทเคยออกผดาศแลงไปช่วยอยุ่รักษาพยาบาล มฉนนถาฉน
 พาคคนไซกตบไปดวย ไปถึงไหนราชฏวทมาทำงานอยุ่ทนกกคงพากนหดบ
 หนไปหมด ฉนส่งสารทหารเรือคนไซยงมรุตจจะจ่าประกาไรดี พระทพจกษ
 หมอทไปประจาดจฉนพูดฉนว่า จระไปตรวจดูเลยให้แนกอน แกไปดักครุ
 หนงเตนยมกตบมาบอกจ่าไม่ต้องทรงพระวิตกแลว คนเจ็บเป็นออกอตุก
 อได้มีไซผดาศเพราะเมตตชนห่าง ๆ กน ไม่เป็นพดเหมอนเมตตผดาศ พษ
 ไซกไม่ร้ายแรงอย่างออกผดาศ รักษาไมกฉนกหาย ได้พงคงนนกกโตงใจ

ไปด้วยกันหมด จากตำบลจากเมืองระนองพระเทพจักษุแก้วกับคนไข้มานในเรือ
 ลำเตี้ยกับแก เมื่อชนแดนบกคนนักใหญ่ตรางคด ๓ ให้คนไข้นอนมาในลำกับ
 นำหน้าข้างตงทอนขมาจนถึงเมืองชุมพร รักษาต่อมาไม่กี่วันหายเป็น
 ปกติ ต่อเมื่อคนไข้หายสนิทแล้วพระเทพจักษุจงกระซิบบอกฉัน ว่าแท้จริง
 นั้นคนไข้ออกมีตาชนั้นเอง แต่ออกอย่างบางพิศสงไม่ร้ายแรง แกเห็นพอ
 จะพามาได้จึงคิดเอากลับมา ฉันก็ไม่รู้ที่จะวาประการใดนอกจากพอใจ
 เพราะรอดลำบากมาได้ด้วยมายาของแก

เรื่องเสด็จเสียบหัวเมืองบักข ไคฝ่ายตะวันตก เมื่อ ร.ศ. ๑๐๘ นน
 สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้โดยพิสดาร พิมพ์อยู่ใน
 หนังสือ "เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู" แล้ว ฉันจะเล่าแต่เรื่องเสด็จ
 ใหญ่ต่อไป เมื่อเสด็จกลับมาถึงกรุงเทพฯ แล้ว ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๓ นน
 เอง ได้ข่าวว่าเสด็จใหญ่ที่เมืองชุมพรถูกยิงตายแล้ว ฉันอยากรู้เรื่องที่ยัง
 เลือตฉนวน ให้สอบถามไคความว่าชายชาวเมืองชุมพรคน ๓ มกจกระจะ
 ต้องเดินทางไปในป่า เขาบันทึกมือไปด้วยแค้นไคตงใจจะไปยิงเสด็จ เดิน
 ไปในเวดากลางวันพอเสด็จตนไม้ทงอยู่ริมทางแห่งหนึ่ง ก็เจอะชายเป็เสด็จ
 ใหญ่ประชันหน้ากันไคดี ๆ ชายคนนั้นมส์ตเพียงลตบ้นตงจากป่าชนนท
 หลบหลบตางไปตรงหน้าแล้วทงบ่นวงหนเอาตงรอด แต่เป็นเพราะพบ
 เสด็จไคดี ๆ ข้างฝ่ายเลือก็เห็นจะไคไคคาคว่าจะพบคนคงยนชงกอย์ตงกับนจ
 ถูกทหัวเสด็จตายอยุกับที่ ล่นชวดเสด็จใหญ่เพียงนนแต่ยังไม่หมดเรื่อง ฉันนท
 ถึงความหลังเกิดอยากไคหนึ่งหรือทงกระโหลกเลือตฉนวน ให้ไปถามหาไค
 ความว่าเมื่อชายเป็ถูกยิงตายแล้ว กำนนนายค้บตเอาชากไปตั้งค้อพระยา

ชุมพร (ยัง) พระยาชุมพรออกเงินให้เป็นบำเหน็จแก่คนยิงแล้ว ได้ซาก
 เต๋อไฉนรูทจะทำอะไร มีเจ๊กไปขอชอว่าจะเอาไปทำยา พระยาชุมพรก็
 เลยขายซากให้เจ๊กไป ฉั้นให้ลงไปถามหาซาไปจึงไม่ได้หนังหรือหัวกระ
 โหดกย้ายเปดงประสงค์ เป็นต้นเรื่องเต๋อใหญ่เมืองชุมพรเพียงเท่านี้

คำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๘๓

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

ค่างเก่า

๑) ตามที่กราบทูลขอเลื่อนการส่งของความในลายพระหัตถ์ขอท่าย
 ในเรื่องนิทานโบราณคดีได้ จะได้กราบทูลต่อไป

๒) ข้อแรกในการททรวงตงขอเรื่องว่า "นิทานโบราณคดี" นั้น
 ไม่ชอบใจ เพราะคำงานิทานหนักไปในทางว่าเป็นเรื่องปรังแต่งขึ้นซึ่ง
 ไม่มีความจริงอยู่ในหนักได้ แต่ที่ทรงพระนิพนธ์เป็นเรื่องจริง จึงอยากให้
 เปดยนชอเต๋ยเป็น "เรื่องเตร์จโบราณคดี"

๓) ในคำนำคริสต์เสมาถึงพระชิตาทูลถามถึงเรื่องเก่า ๆ ในเวลาเสวย
 ทำให้ราดกกดงครงรัชกาลที่ ๕ เสด็จลงเสวยที่เนตยงชนต่าง แห่งพระที่นั่ง

อัมพรสถาน ได้ตรัสเล่าถึงเรื่องเก่า ๆ เหมือนกัน ฝ่ายพระบาทก็ได้เสด็จ
เข้าประทับที่ระนั้นด้วย หวังว่าจะทรงระลึกเอามาเขียนลงในครั้งหน้าด้วยเป็น
ต่างเรื่อง แต่ต่างเรื่องก็เห็นจะเขียนไม่ได้ ด้วยจะมีคนรู้สึกเดอครอน

ค) การหาสารบให้กิน เห็นจะเป็นธรรมเนียมของชาวบ้านนอก
ซึ่งเขาแสดงน้ำใจดีต่อแขก

ฅ) “ประพาสต้น” เห็นจะมีเรื่องมาก เช่น ตำราขงกเคยคิดคดอัย
ห้อยตามเข้ามาในงานขงมทกรุงเทพร อยู่บ่อย ๆ ได้ยินว่ากรมหลวง
สรรพสาตรถูกยายพลบเมยคาข้างตเอา ฝ่ายพระบาทได้ตามเสด็จพระราช
ดำเนินไปทุกเที่ยว หวังว่าจะทรงเก็บเรื่องมาแต่งขึ้นได้เช่นเดียวกับที่ตักชาว
บ้านถวายเป็นขงม เกิดถ้ากระหม่อมไปเที่ยวอย่างจอมปลอมมกมคนจรกหลาย
หนหนเดียว จนกว่าคนอย่างเราหนไม่ได้ จะเล่าถวายเป็นขงมหนง เมื่อ
เกิดถ้ากระหม่อมขงมไปพิษณุโลก เป็นทางปฏิบัติขงมเกิดถ้ากระหม่อม โดย
ปรกติ เวลาเขาก้อออกเดินไปทางริมแม่น้ำ ขงมคนเขาเดินกันอยู่เส่มอ
จนเป็นทางเพื่อยดแข่งขา ปลอຍให้พวกเรือเขาหุงข้าวกันกันเส่มกอน แล้ว
ถอยเรือตามขงมไป ในคราวนั้นมพระยาสามภพพ่ายไปด้วย แต่ไม่ใช่ไป
ในพวกเกิดถ้ากระหม่อม ทางบ้านเมืองเขาขอแรงให้แกไปช่วยดูแลการทำ
พลับพลา แต่แกอาศัยไปด้วยในกระบวนเรือเกิดถ้ากระหม่อม เมื่อเกิด
ถ้ากระหม่อมออกเดินในวณทกราบทอดนแกกตามไปด้วย แกแต่งตัวเป็นราชการ
คือ นางผาพนล้อมเส่มขงมนอก ล้อมเกิดถ้ากระหม่อมมแต่กางเกงเส่มกขเส่ม
ขงมในเส่มยทางไปจะต้องเดินผ่านทจการอำเภอสรรพยา เกิดถ้ากระหม่อม
จึงให้พระยาสามภพ ขงมแต่งคจคนขงมหน้า ล้อมเกิดถ้ากระหม่อมคจมา
เดินหลังทาคจเป็นขงม นายอำเภอสรรพยา (ทราบทหลังจว่าเป็นคจแห่ง

หลวงนา) แขนงน้อยบนเกาะ พอเห็นคนแปดหน้าเดินผ่านไปก็เยยอกตัว
 ขนลุก นึกว่าจะตื่นเรื่องเพยงเท่านั้น ก็เดินต่อไปถึงจุดซึ่งอยู่ข้างหน้าจึงบอก
 พระยาตำมภาพให้ขึ้นไปนั่งคอยอยู่บนศาลาการเปรียญ ส่วนตัวเองแจะเข้าไป
 ฐาน อึกครู่เดียวนายอำเภอปกครองกรมการตามไปทอด นายอำเภอสำคัญ
 ใจว่าพระยาตำมภาพเป็นเกล้ากระหม่อมก็ขึ้นไปถวายคำนับ ส่วนเกล้ากระ-
 หม่อมพอออกมาจากฐานก็พบพระตำมภาพมาขึ้นคอยอยู่ต้นทาง บอกว่า
 “เชิญเสด็จ ขอถวายพระพร” เกล้ากระหม่อมก็เข้าตาจน คิดเห็นลอร์ด
 ท่านจะไปทรงคอมพิวเตอร์พระยาตำมภาพตามนายอำเภอ แต่ท่านไม่ยักตาม กลับ
 ตรงมาหา จึงถามท่านว่า “ทำไมจึงรู้จักผม” ท่านบอกว่า “อาตมาภาพ
 บวชอยู่วัดมหาธาตุ” แปลว่าเคยอยู่มากที่วัดบ้านในกรุงเทพฯ ๗ นั่นเอง
 เจ็บปวดมาก ต้นเคราะห์ก็ไปเกิด ในภพที่ท่านพยายามมาตามตัว ก็เพราะ
 ท่านปลุกประวิงไว้รับ และเกล้ามะพร้าวอ่อนไว้เป็นอันมากด้วย เกล้ากระ-
 หม่อมออกจะ “ปวดหัว” ทศของออกแขกเผือกนแน่นหน้าทงแดงคิ้วปอน ๆ
 ไปฉะนั้น

ง) จะกราบทูลอย่างขวางโลก ว่าเทวดากับผีเป็นอันเดียวกันต่าง
 แดที่อยู่เท่านั้น ชาวเหนือเรียกเทวดาว่า “ผีฟ้า” ในคำเช่นแม่ช้อแบ่งไว้
 เป็น ๕ ว่า “แม่ช้อเมืองด่าง แม่ช้อเมืองบน แม่ช้อเตนหน แม่ช้อไตท
 นอน” คิดว่า “แม่ช้อเมืองด่าง” ได้แก่เทวดาในแผ่นดิน “แม่ช้อเมือง
 บน” ได้แก่เทวดาบนสวรรค์ “แม่ช้อเตนหน” ได้แก่อากาศเทวดา “แม่
 ช้อไตทนอน” ได้แก่ผีเรือน

จ) เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไปเมือง
 สุพรรณบุรีครั้งแรกเกล้ากระหม่อมไม่ได้ตามเสด็จพระราชดำเนิน เป็นแต่ชน

ไปรับเสด็จกับรถไฟที่บางปะอินคราวนั้นอยู่ข้างจะลำบาก ด้วยเสด็จจะกลับ
ถึงเวลาไรก็ไม่กำหนดแน่ ต้องดูภาวะ ถึงรถซึ่งคอยอยู่ในหลักให้ผ่านไป
ไม่เช่นนั้นรถกระบวนอื่นก็จะถึงที่หมายช้ากว่าเวลาอันสมควรไปมาก ได้
ตั้งใจไว้ว่าถ้าเสด็จกลับถึงในเวลาที่รถกระบวนอื่นอยู่ในทาง ก็จะต้องกราบ
บังคมทูลให้ประทับรอ แต่เคราะห์บุญไม่ต้องกราบบังคมทูล เพราะไม่มี
กระบวนรถอื่นขวางอยู่ในทางที่จะเสด็จพระราชดำเนินกลับ

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปครั้งหลังนั้น ได้ตามเสด็จพระราชดำเนิน
แต่ได้ไปเที่ยวดูอะไรที่อะไรน้อยแห่ง ด้วยเป็นหน้าหนาวไปเที่ยวดูได้
แต่ที่ดอน เห็นมัสยิดเก่า ๆ ตั้งใจอยู่มาก จึงได้หมายมั่นจับมือใจว่า
หน้าแล้งจะไปเที่ยวดูอะไรที่ที่หลังก็ได้ไปจริง ๆ ในหน้าแล้ง แต่ไม่ไหว
ร้อนเต็มที่ ไปเที่ยวไหนไม่รอด แม้จะดูในเรือก็ไม่เห็นอะไรได้ ตั้งใจตั้ง
ส่งบังตาเสีย เพราะนามนอยมตคอยู่แต่ถนนเมษา

ลายพระหัตถ์

๒) เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน (วันเสาร์) ได้รับลายพระหัตถ์ถาวร ซึ่ง
ถึงวันที่ ๒๔ กันยายน อย่างเกินกว่าจะบรรยายตามเคยไปอีก คือ ไม่มีตรา
ลายมเหษณ์ประทับซึ่งผ่าน ตรงกันข้ามกับตามทศวรรษออกจำหน่ายซึ่ง
มีไปถวาย ได้ทรงรับดูคัดตรวจ แต่ก็ไม่มีอะไร หนังสือเจรนั้นจะคัด
ตรวจที่ไหนเมื่อไรได้ ความเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างไร คิดว่าไม่ใช่
เพราะฐานะแห่งความเป็นไป เข้าใจว่าเพราะหลังเดิม หรือเพราะคนใหม่
ไม่รู้การอันเคยทำมาอย่างไรเท่านั้น จะกราบทูลส่งของความต่างข้อต่อไป

๓) เรื่องลายพระหัตถ์ออกพระนามพระมหากษัตริย์ผล จะแก่แต่
ตามรับสั่ง

๕) ตามที่ทรงตั้งรูปสัตว์ ซึ่งเราทำผิดกับความจริงนั้นจับใจมาก
 ราชสีห์ถึงแม้ได้ความจริงเข้ามากไม่มีใครเชื่อว่าเป็นราชสีห์ เข้าใจกันว่าเป็น
 สัตว์ชนิดหนึ่งต่างหาก แม่ที่เรียกชื่อว่า "สีห์" กับ "สิงห์" ก็เข้าใจว่า
 เป็นสัตว์คนละอย่าง หาเข้าใจว่าเป็นแต่เพียงภาษามครกับตั้งสักฤกษ์เท่านั้น
 ไม่ที่กันไปตั้งหนักคงเป็นเพราะสัตว์ชนิดนั้นไม่ในบ้านเรา จึงจับ
 ไม่ได้เหมือนกับแรด

รูปราชสีห์ซึ่งเราทำกันอยู่นั้น ตั้งเกิดขึ้นทางมอญทางพม่าทำรูป
 เหมือนกัน ใครจะเอาอย่างใครก็ไม่ทราบ

รูปสัตว์หิมพานต์ ตามตำราที่ทรงตั้งนั้นเห็นเป็นเหตุที่สุด ตกตง
 ผลเอาตามชอบใจ เช่น "เหมราอัสติร" ตัวเป็นม้าหน้าเป็นหงส์ หรือ
 "มังกรวิหค" ตัวเป็นนกหน้าเป็นมังกรเป็นต้น ในการคิดผสมเห็นจะเป็น
 เพราะต้องการรูปสัตว์แห่มาก สัตว์หิมพานต์เต็มไม่พอกคิดผสมจนตามท
 ตระ อ่างถึงสัตว์หิมพานต์ของฝรั่ง ทำให้หนักได้ออกเป็นหลายอย่าง ที่เรียกว่า
 "พัพพิน" ตัวเป็นราชสีห์มีปีกหน้าเป็นนกขน ก็มาตรงกับ "ไกรสร
 บิน" ของเรานั่นเอง "สีผึ้ง" ของอียิปต์ ตัวเป็นราชสีห์หน้าเป็น
 ค ก็มาตรงกับ "นรสีห์" ของเรา ที่จริงนรสีห์ก็ไม่ใช่สัตว์หิมพานต์
 ที่ไม่เคยผูกขนตามนทานอดดาวปางหนึ่ง พม่าก็ทำ สัตว์หิมพานต์ขงกลาง
 ใต้ เข็มกรไทรภูมิเป็นต้น ก็เป็นสัตว์บ้าเราตามปรกคณนเอง หาได้เป็น
 สัตว์อย่างพดกกกกอะไรไปไม่ เห็นได้ว่าสัตว์หิมพานต์ทมรูปพดกกกกอ
 ใต้ เกิดขึ้นที่หลัง

มังกร ถึงอย่างไรก็เป็นงูไม่ได้ เพราะมดคน งูไม่มีคน จะต้องเป็น

๕) ตามที่ครัดบอกถึงเมืองเการิมแม่น้ำเก่า ระหว่างเมืองสุโขทัย กับกำแพงเพชร ซึ่งทรงสันนิษฐานว่าตำนานน่าจะมาจากสถานที่ และทรงสันนิษฐานว่าเมืองเก่าจะชื่อเมืองคางนหนัดเทศ ทำให้รู้เศษได้ว่าเมืองคางนหนัดจะอยู่ที่ไหน

๖) เรื่องเครื่องทำเงินหมุนด้วยแรงคน ซึ่งเกิดจากระหม่อมมกราบ ทูลว่า เป็นบรรณาการฝรั่งเศสตัน เมื่อใดทรงทราบว่า เป็นบรรณาการอังกฤษ โดยใดทรงพบหนังสือ ก็เบนอนแนกจามากทีเดียว เกิดจากระหม่อมมกราบทูลก็โดยที่ใดฟังคำบอก แดงเกิดจากระหม่อมจะจำผิดไปได้ ด้วยเป็นภานานมาแล้ว แต่อย่างไรก็ตั้งทศกนไปก็เป็นที่พอ อาจถือเอาแทนได้

๗) อีแปะไซโซในชวา เห็นเขาเอามาเล่นเขยกัน เกิดจากระหม่อมก็ไม่ได้หีบคพิจารณาตราว่าเป็นอย่างไร ด้วยเชื่อเอามันเหมาะว่าเป็นอีแปะเงิน เมื่อเป็นเงินของเขาไม่ได้ ไซโซแปะเงิน ครากจะต้องเป็นอย่างอื่น ไม่เหมือนกบอีแปะเงิน เป็นแต่เขาอย่างสันฐานเท่านั้น ซากกับมลายูก็คิดว่าเป็นพวกเดียวกัน ซากทำอย่างโรมมลายูก็ทำอย่างนั้น ทั้งชวา พัทลุง นครศรีธรรมราช ไซโซแปะก็เอาอย่างมลายูมานั่นเอง อีแปะเงินซึ่งเราเก็บร้อยไว้ เมื่อตราต่างกันแดงทวงบักช ได้ไม่ได้ก็เป็นเก็บไว้เงินเท่านั้นเอง

๘) เรื่องสมหลัง ตามที่ทรงคิดสันว่าแม่ไม้มืดจางเหลือ จึงนับว่าเป็นหงตั้งได้นั้น ก็ถูกโดยปริยายอย่างหนึ่งซึ่งเถียงไม่ได้ แต่ดูเหมือนจะมีคน อย่างไม้มืดจางนั้นจะเป็นหงตั้งอย่างอกฤษฏ์ หงตั้งคางานนคม เช่นอะไรอยู่แต่ริมฝีปากแต่ปากไม่ออก เหมือนหงกรมพระสุมมตครัดเล่าว่ามีหม่อชราคนหนึ่งเขาคามเอาไปนอนเฝ้าไซโซ เจาบ้านอยากจะปฏิบัติหม่อให้

ได้อะไรเต็มใจนึก จึงถามว่าอยากกินอะไรบ้าง ตาหมอนักชอตั้งทอยากกิน
ไม่ออก จึงบอกจำอยากกินอะไรอายุไม่ ๆ นั้นแหละ เจ้าบ้านจึงเดาให้ว่า
หน่อไม้หรือ ตาหมอบอกว่าเขอนั้นแหละ

นึกได้อาเคยเห็นรูปในหนังสือพิมพ์ เขาตีพิมพ์มาเป็นว่าหิ้งคน (คือ
ความคิด) จัดโต๊ะเป็นสามชั้น เขาเขียนจุดพจนเรณ ชนบทเป็นรูปคนผู้ใหญ่
ชนกลางเป็นรูปเด็ก ชนตาเป็นรูปสัตว์เดยวีจณาน (คือลง เห็นจะเดอกเอา
สัตว์เดยวีจณานทุกสายคน) คำอธิบายว่ามนุษย์เราอาจเปลี่ยนฐานะไปตาม
รูปทเขียนนนได้ ด้วยมอเป็นไปต่าง ๆ เช่นคกมาเป็นคน ผู้คนนคองจะ
คคแบ่งเป็นสามชน คือ วัฒนชอบมาก และวัฒนชอบน้อย กับไม่วัฒน
ชอบเลย เกิดากรรมมอเห็นวามนเป็นแบ่งอย่างหยาบ คอวจะแบ่งละเซียด
ไปก้ออีก เขาอย่างค่าเช่นสัตว์เดยวีจณาน ถึงกับคางคกคความวุฒคชอบก
ผิดกัน

ในคำว้าหลงนนให้เกิดความสงสัยมานานแล้ว ว่าอย่างไรจึง
เรียกว้าหลง ทแปดค่าบาด โมหะ ว่า หลง นน หนักไปในทางว้าไม่รู้
คความไม่รูนนมอคคัพทหนงคางหาก เรียกว้อวิชา ดูเป็นแปดเอา โมหะ กับ
อวิชา มาปนกันเดี่ย ทางเขมรวเขาแปด โมหะ ว่าจ้งเจง เขาจะเข้าใจว้า
ค่าจ้งเจงเป็นประการใดไม่ทราบ แต่คความเข้าใจทางเราคูไกลจากคความไม่
รู้อยู่มาก ได้ปริกษาคัมเตจพระพุททโมษาจารย์ถึงค่า หลง จ้งแปด โมหะ
ทานเห็นว้าคความหลงนน จะคองเป็นสังทรอยแฉอว้าไมคแต่ชพท่า เช่น นก
เตงส์ว้า รู้อยแฉอว้าส์ว้าเป็นของชอแต่ชนกันฉะนน ทานว้าเขาทอยู่มาก
แต่ตั้งเกศค่า หลง ทไซอยู่ในภษาของเร เป็นอย่างททานว้ากม เป็นอย่าง
คคกม เป็นอย่างไม่รุกม

บรรเลง

๘) เรื่องกล่าวมนต์เปิดประตูไกรลาศ ในการขณพระอยู่สมเด็จพระเจ้า
 พานพได้สอบถามทางด้านนักพระราชวังแล้ว ได้ความว่ากล่าวก่อนกล่อมทั้ง
 เปิดและปิดประตูไกรลาศ นี้ดูเหมือนจะเป็นการกระทำอันไม่สมควร ควรจะ
 เปิดประตูไกรลาศก่อนแล้วจึงกล่อม กล่อมแล้วจึงปิดประตูไกรลาศ

ส่วนการจำเวียงพระเกศาไฟ ได้ความว่าเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้า
 เพชรรัตนไม่มีพิธีอะไรนอกจากภูษามาตาจำเวียงพระเกศา แต่ก่อนนับได้
 ความงามเจ้านายผู้หญิงผู้ใหญ่จรดพระกรรวบด ไม่มีการใช้กรรไกร เห็น
 เป็นถูกที่สุด คงเป็นเพราะเหตุนี้จึงไม่มีการเชิญผู้ใหญ่ทางฝ่ายหน้าเข้า
 ไปจำเวียง (คือตัด) พระเกศา

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

x x x

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๓

ทูล สมเด็จพระนริศร ๗

ถึงวันจันทร์ที่ ๘ ตุลาคมแล้ว สายพระหัตถ์เจรที่ควรจะต้องถึงบึงใน
 คราวเมธวันพฤหัสบดีที่ ๓ ยังไม่มาถึงหม่อมฉัน คงตกค้างอยู่ที่กลาง
 ทางแห่งใดแห่งหนึ่ง

ถวายปริศนา

๑) เมื่อเมตต์มาคราวก่อน หม่อมฉันได้สัมมุขบทเหเรือมาจากกรุง
เทพฯ เขามาอ่านตเห็นหน้าพิจารณาในทางโบราณคดี ดั่งจะหลุดต่อไป

ประเพณีเหเรือกระบวนหลวง เสด็จพยุหยาตรามาแต่ในสมัยกรุง
ศรีอยุธยา ขอนรโตดอยมโนบทเหเรือของเจ้าฟ้าธรรมชเบศร์ว่า

เรือครุฑยุดนาคหัว

ลวลอยมาพานั้นผยอง

พลพายกรายพายทอง

“ร้องโทเท้อโ้เท้มา”

แต่บทเหเรือทรงเป็นคำว้า และใช้เหเรือกระบวนหลวงในกรุงรัตน
โกสินทร์นั้น มบทเหเรือกระบวนหลวงกรุงศรีอยุธยาบทเดียวเป็นบท
สั้น ๆ เรียกว่า “สระเห้” เป็นภาษาไทยปนกับภาษาอะไวก์ไมรุ ชนพื้น
บ้าน “เห้แลเหือ” ลงปลายว่า “โอด โอด” ใช้เหเมื่อเวลาเรือพระที่นั่ง
จะถึงท่า เราเคยได้ยินมาด้วยกัน บทเห้นอกจากนั้นเดิมเป็นบทเหเจ้าฟ้า
ธรรมชเบศร์ ทรงแต่งสำหรับเหเรือทรงของท่านเอง มีใช้บทหลวง ความ
ในบทเห้ก็ไม่เข้ากับจะเหเรือกระบวนหลวง เห็นได้จากพงศาวดารเขาไชยเป็นบท
เหเรือกระบวนหลวง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และเมื่อก่อนจะพงไช
เมื่อรัชกาลที่ ๕ ดอยเข้าไป เพราะใน “โคลงพยุหยาตราพระที่นั่ง” ซึ่ง
กรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ทรงพระนิพนธ์เมื่อรัชกาลที่ ๓ ไม่มถด่างถึง
เหเรือเลย ถ้ามเหเรือคงต้องกต่างถึง

บทเหเรือของเจ้าฟ้าธรรมชเบศร์นั้น ความบังคิดว่า บทเห้ชม
เรือกระบวนและชมปลาสมนกชมไม้ ทรงแต่งสำหรับเหเรือเมื่อตามเสด็จ
ชนพระบาท ดอยมความชดว่าออกจากพระนครแล้วเวลาเช้าเวลาเย็นถึง

ท่าเจ้าต้นก ล้วนบทเห่เรื่องสังวาล์นั้นเอาความขำขันในพระหฤทัยมาแต่ง
 กงต้องเห่เรื่องแต่เจดาศรีศกเทยอประพาส เช่น เต็มทุ่ง โดยลำพังพระองค์ลง
 บทเห่เรื่องทพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชณพนธ์ ทง
 เรื่องชมกับชาวของกินและเรื่องสังวาล์ ก็คงทรงแต่งในรัชกาลที่ ๓ สำหรับ
 เห่เรื่องเสด็จประพาสเด่น โดยลำพังเอง เขามารวมเข้าเป็นคำราเห่พร้อม
 กับบทของเจ้าฟ้าจรรนงเบศร์

กระบวนการเห่เรื่อง สังเกตตามข้อที่บอกไว้ในคำราช่างหน้าบทประกอบ
 กับที่ใดเคยเห็นลักษณะพายเรือเข้ากับเห่ ก็มี ๓ อย่าง เรียกว่า สังวาล์
 (น่าจะมาจากคำสังวาล์) อย่าง ๑ "ซ้าสังวาล์" อย่าง ๑ และ "มุละเห่"
 อย่าง ๑

บทสังวาล์เป็นบทชนเดิม น่าจะมีมาเก่าแก่มาถ จึงคัดลงใน
 จดหมายนเดิมด้าเนา

- ๑ เห่แลเรือ เหละเห่เห เห่โหวเห่โหว เห่โหวเห่เห เห่เหเห่เหเห
 โอละเห่
- ๑ สาละวะเห่ โทเห่เห เห่เห เห่เหเห โอละเห่
- ๑ ซ้าละวะเห่ เห่เห เห่เหเห โอละเห่ เจ้าเอยกก็พาย พักพาย
 พายเอยลงพายลงให้เต็มพาย โอวโอวเห่
- ๑ ซ้าละวะเห่ โทเห่เห เห่เห เห่เหเห โอละเห่ มุละเห่
 มุละเห่เห่เห โอเห่มาลา โอเห่เจ้าซ้า โอเห่เจ้าซ้า มาราชัยโย
 ลีเอยไชย ลีไชยแก้วเอย ไชยแก้วเอย ไชยแก้วพ้อเอย โอวโอว

สังเกตดูมคาศทเรียกชื่อเห่อยู่ในบทสังวาล์เห็นทง ๓ อย่าง คือ "สัง
 วาล์" (สังวาล์) "ซ้าสังวาล์" และ "มุละเห่" น่าสงสัยว่าบทเห่เรือ

เดิมที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ว่า "โหน้โหน้" จะเป็นบทสระเห็นเอง เดิม
เห็นจะยาวกวาง และอาจจะมีภาษาตั้งสักฤกษ์ประปน แต่หากขาดจนแปร
แปร่งมาโดยลำดับ ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๕) จึงเอาบทเห็น
ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ใช้ให้เรียกระบอบหลวง

ข้อที่ ๓ อย่างนั้น สระเห็นจะเป็นคำบุชา ซ้ำสระเห็น เช่นเห็นด้วย
บทว่า "พระเดด็จโดยแดนชล ทรงเรือคันทามเฉิดฉาย" พายจึงหว่า
สำหรับพายเอางาม เมื่อเรือล่องนำ มืดระเห่ เช่นเห็นด้วยบทว่า "พิศพรรณ
ปลาจ่ายเคล้า คิดถึงเจ้าเคว้าอารมณ์" พายจึงหว่าเร็ว สำหรับพายทอน
นา ลักษณะเรือน่าจะเป็นเช่นนี้ ขอให้ทรงพิจารณาดู

หม่อมฉนเขียนจดหมายแฉลบกับนรรัตนกวีสันไป เพราะไม่ได้รับ
ลายพระหัตถ์ ไม่วางเรื่องทูลสนองเหมือนเช่นเคย จึงถวายแฉลบนิทานโบราณ
คดีมาทรงอ่านเล่นออกเรื่อง ๑

๒) พอเขียนจดหมายหมด เรื่อง เวลาเที่ยงวันจันทร์ที่ ๗ พนักงาน
ไปรษณียกรเอาลายพระหัตถ์แฉลบลงมาถึง ๓ ตุลาคม มาถึง คราวนั้นของ
เรียบร้อยดไม่วางเปิดทบบน ทถูกเปิดมา ๒ ฉบับเห็นจะเป็นด้วยเปิดย่นต่อ
ผู้ตรวจ เมื่อหม่อมฉนอ่านลายพระหัตถ์แล้วคิดว่าไม่มีเวลาจะคิดเขียน
สนองลายพระหัตถ์ฉบับนี้ให้ทันกำหนดทั้งไปรษณีย์ได้ เพราะฉะนั้นขอ
ประทานรอไว้ทูลสนองในสัปดาห์หน้า

วรคมีควรแล้วแต่จะไปรด

๑๖ ทรงอักษร

เรื่องพระครูวัดฉลอง

เมืองภูเก็ตเดิมชื่อยู่ในกระทรวงกลาโหม จนเมื่อต้นเป็นเสนาบดี
 กระทรวงมหาดไทยแล้ว จึงได้โอนมาชนกระทรวงมหาดไทย ฉะนั้นไป
 ครองราชการที่เมืองมณฑลภูเก็ตครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ เวลาฉันท
 ยู่ที่เมืองภูเก็ตพระครูวัดฉลองซึ่งท่านอาจารย์ เป็นที่ตั้งปากมอญเมืองภูเก็ตอยู่
 ณ วัดฉลอง มาหา พอฉันแต่เห็นกเกิดพืดวงดอยทหน้าแข้งของท่านมรอย
 บิดทองคำเปลวแผ่นเล็ก ๆ ระวังไป ราวกับพระพุทธรูปหรือเทวรูปโบราณ
 ทคนบนบาน เมื่อพูดจาปราศรัยตกเป็นผมกรยาชชฌาศัยเวียบร้อยอย่าง
 มุหลกผู้ใหญ่ เวลาหนดเหมือนจะมอายุได้สัก ๖๐ ปี ฉันทถามท่านว่าเหตุ
 ไฉนจึงบิดทองทหน้าแข้ง ท่านตอบว่า เมื่ออาตมาภาพเข้ามาถึงในเมือง
 พวกดชาวดาดเขาชอบด ฉันทฟังอย่างนหนักเกิดชยากรู้ว่าเหตุใดคนจึง
 บิดทองท่านพระครูวัดฉลอง จึงด้นตามเรื่องประวดคของท่าน ได้ความตาม
 ทศจท่านเองเล่าให้ฟังบ้าง ชาราชการเมืองภูเก็ตเขาเห็นเจ้าให้ฟังบ้าง
 เห็นเป็นเรื่องประหลาดจึงจะเล่าต่อไปน

ท่านพระครูองค์มชอแฌม เป็นชาวบ้านฉดอง ยู่ห่างเมืองภูเก็ต
 ดักสามสี่ร้อยเดิน เดิมเป็นลูกศิษย์พระยู่ในฉดฉดองมาตงแต่ยังเด็ก ครน
 เดิบใหญ่บวชเป็นดามเณรเจ้าเวียนอยู่ในฉดฉดองมาตงครบอุปถัมบท ทบดช
 เป็นพระภิกษุเรียนหนังสือส่นาธุระและคาถาอาคมต่าง ๆ ต่อมาจนมีพรรษาอายุ
 มากได้เป็นดัมภารฉดฉดอง เรื่องประวดคแต่คนจนคตอนนไม่แปลกอย่างไร
 มาเวมมอภนหารเป็นข้อจรรยเมื่อเกิดเหตุ ดอยพวกดจนกรรมกรทำเหมืองแ
 ทเมืองภูเก็ตเป็นชบด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ เวลาฉันทรัฐบาลไม่มีกำลังพอจะ

ปรากฏปรากฏกันจนชบถให้ราบคาบได้ ได้แต่รักษาตัวเมืองไว้ ตามบ้าน
 นอกออกไปพวกจนเที่ยวปล้นสะดมฆ่าฟันผู้คนได้ตามชอบใจ ไม่มีใครต่อ
 สู้จึงเป็นจลาจลทั่วไปทั้งเมืองภูเกศ เรื่องที่เล่าต่อไปคือนนเขียนตามคำ
 คำท่านพระครูวัดฉลองเล่าให้ฟังเอง ว่าเมื่อใดชาวไปถึงบ้านฉลองวาจนจะ
 ออกไปปล้นบ้าน พวกชาวบ้านกลัวอันตรายก็พากันอพยพหนีไปซ่อนตัวอยู่
 ตามบงกุเขา โดยมาก เวลานั้นมีคนทศเคยเป็นลูกศิษย์ของท่านตั้งตั้งด้อมด้อม
 คนไปซ่อนให้ท่านหนีไปด้วย แต่ท่านบอกว่า “ข้าอยู่ในวัดนี้มาตั้งแต่วัย
 เป็นเด็กจนอายุถึงปานนี้แล้ว ทั้งเป็นสมภารเจ้าวัดด้วย จะทิ้งวัดไปเสีย
 อย่างไรได้พวกสูจะหนักหนเกิด แต่ข้าไม่ไปละ จะต้องตายก็ตายอยู่ในวัด
 อย่าเป็นห่วงข้าเลย” พวกลูกศิษย์ออกนอกนทหาใดท่านกษนคำอย่างนั้น
 เมื่อคนเหล่านั้นเห็นว่าท่านไม่ยอมทิ้งวัดฉลองก็พูดกันว่า “เมื่อขรัวพ่อไม่
 ยอมไป จะทิ้งให้ท่านตายเสียอย่างไร” จึงเข้าไปพูดว่าแก่ท่านว่า “ถ้า
 ขรัวพ่อไม่ไปพวกผมก็จะอยู่เป็นเพื่อน แต่ขออะไรพวกคุณจงตั้งใจอย่างหนึ่ง”
 ท่านจึงเอามาชาวมาตั้งยหนักเป็นมาประเจียดแจกให้คนละผืน พวกนั้นไป
 เทียวเรียกหาเพื่อนใดคนมาเพิ่มเติมมารวมกันตั้ง ๓๐ คน เชิญตั้งท่านให้
 ลงไปอยู่ที่ในโบสถ์ พวกเขาไปเที่ยวหาเครื่องสำตราธรรดำหีบคองแดงกพา
 กันมาอยู่ที่ในวัดฉลอง พออีก ๒ วันพวกจนพวกหนึ่งก็ออกไปปล้น แต่
 พวกจนรู้ว่าชาวบ้านหนีไปเสีย โดยมากแล้ว เดินไปโดยประมาณไม่ระวัง
 ศึก พอถึงวัดฉลองพวกไทยก็แอบเอากำแพงแก้วรอบโบสถ์บังตัว ยิงพวก
 จนแตกหนีไปได้โดยง่าย พอมีชาววังพวกลูกศิษย์ท่านวัดฉลองรับชนะจน
 ชาวบ้านฉลองที่หนีไปซ่อนซ่อนอยู่ตามภูเขากพากันกลับมาบ้านเรือน ที่เป็น
 ผู้ชายก็ไปหาท่านวัดฉลองขอรับอาสาช่วยรบพวกจน ด้วยเชื่อว่าพวกจนคง

ยกไปอีก แต่ท่านตอบว่า "ข้าเป็นพระสงฆ์จะรบราฆ่าฟันใครไม่ได้ ผู้จะ
 รบพุ่งอย่างไรก็ไปคิดอ่านกันเองเถิด ข้าจะให้แค่เครื่องคุณพระสำหรับบ้อง
 กนาค" คนเหล่านั้นไปเที่ยวชักชวนกันรวมคนใดก็จั่วร้อยคน ท่านจัดฉลอง
 ถัดมาประเจียดแจกให้ทุกคน พวกนั้นพากันเอามาประเจียด โปกหัวเป็น
 เครื่องหมาย ท่านเองอย่างเครื่องแบบทหาร พวกจีนเลยเรียกว่า "อ้าย
 พวกหัวขาว" จัดกันเป็นหมวดหมู่มีนายกองควบคุม แลวงเลือกทมิฬตงกอง
 รายกัน เขาจัดฉลองเป็นทบญชากาญ คอยต่อสู้พวกจีน ในไม่ช้าพวกจีนก็ยก
 ไปอีก คราวนี้ยกกันไปเป็นกระบวนรบ มีธงนำและกลองสัญญาณจำนวน
 คนทยกไปก็มากกว่าครั้งก่อน พวกจีนยกไปถึงบ้านฉลองในดอนเซ้า พวก
 ไทยเป็นแต่คอยต่อสู้ในทมิฬเขาบึงกราดใจ พวกจีนเข้าไปในหมู่บ้าน
 ฉลองไม่ได้ก็หยุดยั้งอยู่ภายนอก ต่างยิงโต้ตอบกันทั้ง ๒ ฝ่ายจนเวลาครุวัน
 เที่ยง พวกจีนหยุดรบไปกินข้าวต้ม พวกไทยได้ทีเขารกล้อมไล่ยิงพวกจีนใน
 เวลากำลังสำระอนกินอาหาร ประเดี๋ยวเดียวพวกจีนก็ล้มตายแตกหนกระจัด
 กระจายไปหมด ตามคำท่านพระครูว่า "จีนรบสู้ไทยไม่ได้ถวยมันต้องกิน
 ข้าวต้ม พวกไทยไม่ต้องกินข้าวต้มจึงเอาชนะได้ง่าย ๆ" แต่นั้นพวกจีนก็
 ไม่กล้าไปปล้นบ้านฉลองอีก เป็นแต่พวกหัวหน้าประกาศตราค่าศีรษะท่าน
 วัดฉลอง ว่าถ้าใครคิดเอาไปให้ใครจะให้เงินต้นพัน ๑,๐๐๐ เหยยญ ขอท่าน
 วัดฉลองก็ยิงโด่งดังหนักหนา เมื่อรัฐบาลปราบพวกจีนจบปราบดาบแล้วยก
 ความชอบของเจ้าอชการแซมวัดฉลอง ที่ได้เป็นหัวหน้าในการต่อสู้พวกจีน
 ขบถในครั้งนั้น และจบเวदानนตาแห่งพระครูตั้งขบปาโมกข์เมืองภูเก็ตต่าง
 อยู่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดตั้งให้เป็นพระครู

อดีตของศาจารย์ ตำแหน่งตั้งสมาชิกเมืองภูเก็ตแต่หน้ามา แต่ทางฝ่าย
ชาวเมืองภูเก็ตเชื่อว่าท่านพระครูวัดคลองมือทชฤทธิในทางวิทยาคม ก็
นับถือกันเป็นอย่างผู้วิเศษทั่วทั้งจังหวัด เรื่องที่เล่ามาเพียงนี้เป็นชนก่อน
เกิดการบดทอนของท่านพระครูวัดคลอง

มุดเหตุที่จะบดทอนนั้น เกิดขึ้นเมื่อคนนับถือท่านพระครูวัดคลองว่า
เป็นผู้วิเศษแล้ว ครึ่งหนึ่งมีคนหาปลาทะเลเมืองภูเก็ตสักห้าคนลงเรือสำเภา
ไปเที่ยวตกเบ็ดในทะเล เผอิญไปถูกพายุใหญ่แทบถึงเรือจะอัปปาง คนใน
เรือพากันกลัวตาย คนหนึ่งออกปากบนเทวดาอารักษ์ทเคยนบถขอให้ลม
สงบ พายุก็สงบลงทันที คนอื่นบนดั่งอื่นทเคยนบถอวาศักดิ์สิทธิ์ ลมก็
ไม่ชาลง จนตั้งคิดมริทจะบนบานอะไรต่อไป มีคนหนึ่งเ็นพวกนั้นออกปาก
บนว่าถ้าวรชดชงคใดจะบดทอนของชรวงพ่อวัดคลอง พอบนแล้วลมพายุก็ชาลง
ทันที พวกคนหาปลาเหล่านั้นรีบกลับมาได้จึงพากันไปหาท่านพระครูขอ
อนุญาตบดทอนแก่ต้นบน ท่านพระครูว่า “ข้าไม่ใช่พระพุทธรูป จะมาบด
ทอนคนเป็น ๆ นอกกรตอย่างนั้นข้าไม่ยอม” แต่คนนั้นก็ตอบได้ว่า “ก็ผม
บนไว้อย่างนั้น ถ้าวรชพอไม่ยอมให้ผมบดทอนแก่ต้นบน ด้วยแรงต้นบน
ทำให้ผมเจ็บไข้ล้มตายลงชรวงพ่อจะว่ากระไร” ท่านพระครูจนถ้อยคำ
ส่านจนอดยดอท่านกเชอเรื่องแรงต้นบน เกรงวาถ้าเกิดเหตุร้ายแก่ผู้นบนบาน
จะตกอยู่แก่ตงท่านกตของยอม จึงเขานาสูบชาแล้วยนออกไปให้บดทอนคำ
เป็ดอทหน้าแข็ง แต่ให้บดเพียงแผ่นเล็ก ๆ แผ่นหนึ่งพอเป็นกริยาบุญ พอ
กินบนกลับไปแล้วก็ต่างเดี่ย แต่เมื่อกัดศพทเถาตอกนไปว่ามชาอเรือรอด
ตายได้ด้วยบนบดทอนท่านพระครูวัดคลองกมผู้นบนเอาอย่าง ในเวลาเจ็บไข้

หรือเกิดเหตุการณ์กลัวจะเป็นอันตราย กับบิดทองท่านพระครูวัดฉลองบาง
 ฝ่ายท่านพระครูมรทจะชดชนอย่างไรกจากของยอมให้บิด จึงเกิดประเพณี
 บิดทองท่านพระครูฉลองชนดอยประการฉะนี้ ตจท่านเคยบอกกับฉันว่า
 ทศกบิดทองหนอยูขางราคาญตจยคนผอหนึ่งตรงทศกของ จนลงของออก
 เลี้ยวแดงงหายแตกไม้กฉาห้ามปรามคนชอบบิดทอง เพราะฉะนี้ท่านพระครู
 เข้าไปในเมืองเมื่อใด พงกทได้บนบานไว้ใครรู้เขาก็ไปคอยตักทางขอบิด
 ทองแกัดนบน กล้ายกับคนได้บาตร ท่านพระครูเห็นคนคอยขยบิตทองร้อง
 นมนตักคองหยุดให้เขาบิตเป็นระยะไปตลอดทาง จนหนท่านกำดังกระมาหา
 ฉนไม่เมเวตาต่างทองคงคิดหน้าเขงมาใหฉนเห็น ดังแต่รักกคนเผอฉนหน
 ท่านพระครูวัดฉลองกับฉนก็เลยชอบพอกันมา ท่านเขาไปกรุงเทพ ฯ เมื่อ
 โดกไปหาฉนไม่ขาด เคยทำผ้าประเจียดไปให้ฉนผน ๓ ผผยเซชนงามคมาก
 ฉนไปเมืองกุเกดเมื่อใดก็ไปเยี่ยมท่านถึงวัดฉลองทุกครั้ง

การที่คนชอบบิดทองท่านพระครูวัดฉลอง เป็นแรกที่เกิดประเพณี
 บิดทองคนเป็น ๆ เหมือนเช่นพระพุทธรูปหรือเทวรูปศักดิ์สิทธิ์ ก็เป็น
 ธรรมดาที่ศักดิ์พทจะเลอของออรบยเกยรตคุณของท่านพระครูวัด ฉลองแพร
 หลาย จนพบถอกนทวไปทุกหึ่งเมืองทางทะเลตะวันออก ใช้แต่เท่านั้นแมฉน
 ในเมืองบึงฉนเป็นอาณาเขตขององกฤษ คนกพากันบถอท่านพระครูวัด
 ฉลอง เพราะที่เมืองบึงผตเมืองเป็นไทยมีหลายร้อย นอกจากนยังมี
 พงกทเป็นเซอถ่ายไทย ผู้ชายเรียกกันฉว “บามา” ผู้หญิงเรียกกันฉว
 “ยอหยา” ส่วนตยพระพุทธรศา์ฉนออกเป็นฉนมาก เขาช่วยกันสร้างฉด
 แฉฉนนศพระสงฆไทยไปอยู่กหลายัด แต่ในเมืองบึงไม่มีพระเถรรพก

ชาวเมืองทงพระแต่ครุห์สัก จึงสัสมคทานพระครุห์ดตอง ให้เป็นพระมหา
เถระดำหริบเมืองบึง ถ้างร้าง โปสถ์ใหม่กนมนต์ ให้ไปผูกพัทธมา กง
อุทบวชนาคเมือกอนเขาพรวิษา กนมนต์ ให้ไปบึงเป็นอุบชณาชบวชนาค
แต่ทลัดแม่พระสังฆิ เกิดอชกรณกนมนต์ไปโตล้งนพพากษา ทานพระครุ
พพากษาอ่าอย่างโรคเบณต์ทชชาติ จึงเป็นอย่างสังฆปาโมกชเมืองบึง
ดวยชอกเมือง ๓ ผดกยเมืองกเกิดเพียงเบณต์ดวยสังฆนตจทานเองมิไซ ในทาง
ราชการ ดวยไนล์มยหนยงไม้มทกกรไฟ ชาวกรุงเทพ ฯ กับชาวเมือง
บึงยงห่างเหินกนมาก แต่เมื่อเมดไปมาในระหวางเมืองบึงกับเมือง
ภูเกดทุกดปีคาหะ ไปมาหากันไถ้งาย ทานพระครุห์ดตองอยมาจนแก่ชรา
อายุเห็นจระกว่า ๕๐ ปีจึงถึงมรณภาพ แต่เมื่อฉนออกจกตำแหน่งเสนาบดี
กระทรวงมหาดไทยแล้วไม่ได้ไปเมืองกเกิดกว่า ๓๐ ปี จนถึงรัชกาลที่ ๗
ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไปเมืองภูเกดออกครึ่งหนง ใน
พ.ศ. ๒๔๗๓ เมื่อทานพระครุห์ดตองถึงมรณภาพเสียนานแล้ว ฉนคดถึง
ทานพระครุห์จึงเลยไปถึงจดตองดวย ไปคราวนล้ะดจกดวยเมืองภูเกดม
ถนรถยนคไปไถ้หลายทาง ฤถยนคไปครุ่เคยออกถึงจดตองเห็นจดครกครน
ชนกว่าเคยเห็นแต่ก่อนจนแปลกตา เป็นคนวากูญเจ้าอาวาททานพระครุ
เคยชกตกตายเบณต์ถ ๒ ชน กูญพระสังฆิ และศาพาทกอดร้างเพม เตม
ชนกมชกหลายหลัง เขาบอกรามผู้ร้างตจายทานพระครุเมื่อภายหลัง
แต่เมื่อมผไปร้างสังค่าง ๆ เหล่าฉน ทานพระครุไม่ยอมให้แก้ไขในบริ
เวณ โปสถ์ททานเคยดงไปอยเมยคอดู้พวกฉน กวแพงแกวทพวตตูกศษย
เคยอาศษบงศตรบจนครนถไม่ให้ออเยงแก้ไข ยังกงอ้อยอย่างเดิม ทใน
กูญของทานพระครุเขาตง ไค้บูชาไว้ มีรูปนายชของทานพระครุชยายเป็น

ขนาดใหญ่ได้กรอบอย่างลึบแจ่มต้งใจเป็นประธานบนโต๊ะนั้น มีรอยคนบิด
 ทองแกัดบนที่กระจกหน้ารูปเต็มไปหมดทั้งแผ่น เหลือเป็นช่องว่างอยู่แต่ที่
 ตรงหน้าท่านพระครู ดูประหลาดที่ยังขอบบิดทองท่านพระครูอยู่จนเมื่อค
 ท่านล่องลับไปนานแล้ว ไม่เท่าของท่านพระครูอนทท่านขอบถือคคมีอ
 กเอาวางใจข้างหน้ารูปและมรอยบิดทองด้วย แต่ไม่เท่าอันนมเรืองแปดก
 อยู่ พวกกรรมการเมืองภูเก็ตเขาเคยเล่าให้ฉันฟังว่าตั้งแต่ท่านพระครูยังอยู่
 ความเด็ก ผู้หญิงรุ่นต่างคนหนึ่งในเมืองภูเก็ต เป็นคนมัวด้วยชอบพูดอะไรเต็ม
 โล้น ๆ ครึ่งหนึ่งเด็กคนนั้นเจ็บออกปากบนตามประด้าโตมว่า ถ้าหายเจ็บจะ
 บิดทองตรงที่ขอบของขวี่พอดจุดสอง ครึ่งหายเจ็บถือว่าพูดเด็กเพิกเฉยเฉย
 อยู่มาไม่ช้าเด็กคนนั้นกลับเจ็บไปอีก คราวนั้นเจ็บมากหมอรักษาอาการก็ไม่
 คิดตายจน พ่อแม่ตั้งสัจว่าจะเป็นตายถูกผีหรือคด้วยแรงต้นบน ตามคเด็กว่า
 มันโดยนบนใจบางหรือไม่ แต่แรกคเด็กจะอายไม่รับว่าได้บน ใจเช่นน
 จนทนอาการเจ็บไม่ไหวจึงบอกความตามจริงให้พ่อแม่รู้ ก็พากันไปเล่าให้
 ท่านพระครูฟัง แล้วปรึกษาว่าจะควรทำอย่างไรดี ท่านพระครูว่าบนสักปรก
 เช่นนั้นใครจะยอมให้บิดทองได้ ข้างพ่อแม่เด็กก็เผื่ออ่อนอ่อนคด้วยกลัวถูก
 จะเป็นอันตราย ท่านพระครูมรทจะทำประการใด จึงคทำอย่างฉนยกรรม
 เขาไม่เท่าอนนดอดเขาไปคตหนึ่ง แดงให้เด็กบิดทองปลายไม่เท่า ผู้เล่า
 ว่าพ่อแกัดบนแต่อกหายเจ็บ ฉันได้ตามท่านพระครูว่าเคยให้เด็กหญิงบิด
 ทองปลายไม่เท่าแกัดบนคตจริงหรือ ท่านเป็นแต่ยมอยู่ไม่คอบรับหรือปฏู่เงช
 จึงนคจาเห็นจะเป็นเรื่องจริงตงเขาเล่า

เรื่องพระครูจุดคตของขงได้เห็นอที่จรรยคออกมาอก เมื่อฉันไปอยู่เมือง
 บึงใน พ.ศ. ๒๔๗๗ ไปทงคคีร์ว่างอารมณ์เห็นรูปฉายท่านพระครูจุด

ฉลองเขากวอบดบแดงอยู่บนโต๊ะเครื่องบูชาข้างพระประธานที่ไม้โบสถ์และ
มรอยบิตทองเกดบนบนเคมไปทงแผ่นกระเจก เช่นเคยจนกนทเมืองฤเกต
เคยจนรบนนทงอยทอศร์สวางอารมณ์นทพศอง พเคราะห์ตามเรื่อง
ประวดเห็นจากรนบจวพระครูจตุททวงคัจจราย (แหม่ม) จดฉลอง เป็น
ขจรขยบรุษใดคนหนงทวยประการณะน.

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๔๗๓

กราบทูล สมเด็จพระราชาธิบดี ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

ถอยหลังเข้าคลอง

๑) จะขออนุญาตกราบทูลเรื่องสังคหิมพานต์ เพราะว่าจับใจใน
พระดำรัสขิงนุก

ทรงขอเจ้าสังคหิมพานคณน หมายถึงสังคหิตทาทประกอบด้วยกนท

ทกทงยไม่ได้หมายถึงเป็นสังคหิตทอยในป่าหิมพานต์ อนึ่งสังคหิตทอยในป่าหิม-
พานคณน กเป็นสังคหิตทอยตรงๆ คอๆ เช่น พรรณนากิงส์ระอโนตาตักว่า
มีทางนาไหลออก ๔ ทิศ ทางนาไหลออกนบนเป็นหน้าม้า หน้าช้าง หน้าโค
หน้าสิงห์ (คือ lion) แลงก็กลไปเป็นลำนาไหลไปสู่อันตงเหล่านนอย
ไม่ปรากฏว่ามีสังคหิตทอะไรขงไม่มีอยู่ทอน

สัตว์ซึ่งประกอบไปด้วยกนกทุกทวย อันเรียกว่าสัตว์หิมพานต์นั้น เห็น
ทจะมาแต่ตั้งหรือตั้งหมากกว่านั้น เพราะไฟดาวประเทศไม่มีดวงจริงจนทำ
ให้ไม่รู้จัก จึงเขียนเอาไปตามชอบใจ แล้วก็จำไปทำต่อ ๆ กันไป

ทหลังพวกคำพูดเปรียบต่าง ๆ เช่น คชสีห์ ก็เปรียบจากช้างกลา
วากับวา สีส หรือ นรสิงห์ ก็เปรียบจากนกกลาวากับสิงห์ เมื่อไม่เข้าใจ
ว่าเป็นคำเปรียบก็ทำรูปเป็นครึ่งช้างครึ่งสิงห์ และเป็นรูปครึ่งคนครึ่งสิงห์
ก็เป็นอย่างนั้นไปเรื่อย ๆ เอาเรื่องเขากับสัตว์ซึ่งเขาทำจน เรียกว่าสัตว์หิม-
พานต์ แต่ที่จริงในป่าหิมพานต์หาได้มีรูปฉับตาดีเช่นนั้นไม่เลย

บรรดาสัตว์ซึ่งเรียกดัตว์หิมพานต์ ดังเกิดจิตได้อารมณ์ ๕ จำพวก คือ

(๑) เป็นสัตว์ตรง ๆ (๒) ลอกอย่างเขามา (๓) คิดขึ้นจากคำ กับ
(๔) ผสมเอาตามชอบใจ อย่างทว่าเขามาเป็นสัตว์ตรง ๆ นนทเช่น ช้าง มา
เป็นคน อย่างทว่าลอกอย่างเขามา นนทเช่น สิงห์ สีส เป็นต้น ทคิดมาแต่
ผิดจากเดิมไปนั้นเป็นธรรมดาที่ปลายมือของช่าง อย่างทว่าคิดขึ้นจากคำ
ก็คือ ทักทอ และ ส่างแปรง (หรือแปลงก็ไม่ทราบ) เป็นต้น คำ “ทัก
ทอ” ก็มาจากในคำกลอนว่า “ทักทอนรสิงห์เม่นหม” ทักทอ จะเป็นตอ
อะไรก็ไม่ทราบ ส่างนนมคำอยู่ว่า “เดื่อต่าง” มีคนเดื่อว่าเป็นเดื่อช้าง
คำ “ต่าง” เขาเห็นว่ามาแต่ต่าง จากเขาที่ แต่มาจะเป็นไปทางผิดได้
คือยืมคำอยู่ว่า “มต่าง” อย่างทว่าผสมกันเช่น “เหมราอัสคิร” ตามที่
กราบทูลมาก่อนแต่ก่อน

๒) จะยอนหลังกราบทูลออกอย่างหนึ่ง ซึ่งเขียนขอชมใจในพระ

คารุณาสงี่ยมอนกน ทว่าถาวรสิ่งเกิดจนเดือนปีด้วยสิ่งทเห็นอยู่หลาย ๆ นน
ในคำที่เรียกว่า “เดือน” ก็หมายถึงดวงจันทร์ คือ ดวงพระจันทร์ เมื่อเพย

ถึงเพญกษัตริย์เดือนหนึ่ง แต่แรกทกจะนับเป็นเดือนที่ ๑ ที่ ๒ ที่หลังกตั้งเกิด
 ว่า เพญที่ดาวฤกษ์อื่นใดก็เอาฤกษ์นั้นมาให้ชื่อเดือน นวตามคคทางอินเดีย
 แต่เราคงถือเอาเดือนที่ ๑ ที่ ๒ เป็นเกณฑ์ อย่างเดียวกับจีน แต่กตั้งด้วย
 ชื่อจากดาวฤกษ์นั้นนับเอาฤกษ์อื่นเป็นคนอื่นชื่อเดือนมาแต่ภาษาตั้งตั้งฤกษ์
 ซึ่งเรียกว่า "อศัณ" แต่ภาษามคธเรียกไปเสียอย่างหนึ่งเป็น "อัสสังข" ^๑
 ชื่อเดือนก็ไปตามภาษามคธ แต่ทำไมชื่อฤกษ์นั้นจึงไปตกอยู่ที่เดือน ๑๑
 หรือเขาจะถือเอาการออกจวดส์ดาเป็นขณฤกษ์หน้าดวงคนบใหม่ที่เดือน ๑๑ พระ
 เจนจักษ์กรกเศยบอกดา ข้างจนเป็นจันขบใหม่มา ๕ ตกแล้ว แต่แรก
 เป็นขณเดือน ๓ แล้วเปลี่ยนเป็นเดือน ๑๒ แล้วเปลี่ยนเป็นเดือน ๑๑ แล้ว
 เปลี่ยนเป็นเดือน ๓ ดังอย่างเก่า ทางเขมรก็เรียกเดือนว่า "แซ" ตรง
 กับว่า "เดือน" ของเรา เป็นอันว่าตั้งเกิดเอาดวงพระจันทร์เหมือนกัน
 แต่ชื่อเดือนเขาเรียกตามดาวฤกษ์อย่างอินเดีย ไม่ได้เรียกเดือนที่ ๑ ที่ ๒
 อย่างเรา

ลายพระหัตถ์

๓) ลายพระหัตถ์ของลงจหนท ๑ ตุลาคม ๑๒๖๖ ๒๖๖๗ ๒๖๖๘
 เล่าว่า ตุลาคมจหนท ๕ แต่ไม่บริสุทธิ์ มีการตดตรวจทอปปพิศไปรษณียบนง
 บิตตราทรอยคคมา

พดถึงคราคนกเห็นชนในถารกตบไปกตบมา ประเพณเราแต่ก่อน
 ถ้าใครมกจะตองเขนชอแดงกตองทาทราชนประจาดจ ไซประทบเขนเชนชอ
 คองเป็นภาระอนใหญ่ในถารกตบมาใจ มีให้ใครดกเอาไปประทบได้ ท
 หลงมการไซเชนชอแทนตรา ก็เขนอเด็กตราคนไปได้มาก นับวาทชนท
 ไม่คองเป็นภาระรักษาตรา ทหลังกตบทาทราเขนชอชอกคอกอชอหลัง

คลองไปใช้ครานั่นเอง
ลำบากมาก

แต่วิธีที่งั้นเกล้ากระหม่อมไม่ทำตามด้วยเห็น

คือไปนี้จะกราบทูลต้นของความในลายพระหัตถ์แต่อย่างข้อ

๕) พระดำรัสเรื่องทูลเกล้าฯ และชายชวาหฬาสงหน คิดต่อพระดำรัส

ไปไหนจะเป็นไคตงน

การถือทศกระวั้นออกว่าเป็นใหญ่หน กงเป็นการทอมาก่อนตาม

พระบาตเช่นกระแด้พระดำรัส ส่วนทอจากทศเห็นเป็นใหญ่เห็นจะมากดยกัน

ชหลังทางเรา โดยคำเรียกทศว่าเห็นอไค เห็นอไคต้องเป็นสูงกว่าไคอยู่เอง

ทเรียกทศไคจาหวนอนนหน ทจะเป็นการเคารพทานผู้ใหญ่คจนอนหนนหัวไป

ทศนหน เมืองชงทานผู้ใหญ่อยู่มกตงอยู่ทางไค ขอทชางบกษ ไคเรียกทศ

ไคจาหวนอนนเหมือนชางเห็นอนนเคยไคยนเขาพูดกนเงา ขางบกษ ไคนหนเดิม

เป็นชางเมืองเห็นอ ถูกกวาดกรังเขาไปไคทางไค จะเขาไปไคเมื่อไร จะ

จริงหรือไม่จริงกยงไม่ทราบเลย แต่เห็นมพยานอยุทคาสางคำชองชาง

บกษ ไคชามไปเหมือนกบคำชองชางเห็นอกม เช่น "ญาณค" เป็นต้น ถ้า

เป็นความจริงเขาจะเรียกทศ ไควหรืออนนทไม่ประหลาด เพราะความเคย

เท่านพเอง ในการททาโบสถ์หันหน้าไปตะวันออกนนั้น ไปต้นนษฐานไคจาก

คมภร "อมิตายะ" ว่าเมืองผู้ชางคทพระพุทธเจ้าปรทบอยุ่นนอยทางทศ

ตะวันออก ถ้าเป็นเพราะเหคุนนทเป็นความตงใจจะ ให้คทไปไหว้พระหันหน้า

ไปทางเมืองผู้ชางค จะต้นนษฐานถูกหรือไม่ถูกก็ไม่ทราบ

๕) เรื่องพระยาอุทัยธรรม อยากทราบอยุทเคยจ ฉาเมืองแด้นปาง

อยุทไหน ทราบแต่เพียงจากคูกบเมืองอคบอ แต่หนักปากไปไม่ได้ทูลถามมา

พอดทศรสบอกให้ทราบ โดยไม่คองทูลถาม เป็นพระเดชพระคุณต้นพ

๖) ชนนายกได้แก่นาพกาแต่ตนเอง แต่ทจิตตวยยงเทานนทา
ไปควยเขาใจผิด คอระจะมีหลกบกใจแดงแยงเงาเป็นชจโมง

๗) จมนมณเทษรพทกษ แมแต่ครัสบอกรแฉงกมดเคมท แต่พระ
ณรงคจจตครัสบอกรว่าพรหมชบาตจรนนชมชบาต เพราะรจกตจ

๘) เรื่องเตร็จโบราณคดี ซึ่งโปรดประทานสำเนาพระนิพนธ์ไป
คราวนเป็น "เรื่องเล่อใหญ่เมืองชุมพร" อ่านล่อกดี พอจบลงกนกลอง
เรื่องทพระยาส โมลร์เคยเด่าให้พง เป็นเรื่องเขาใจผิดเกยอกบเล่อเหมอนกน
จ่าผ้าพระบาทครัสไซให้ไปข้างไหนล่อกดีแลแล้ว มีพระยาปอกเจยกเป็นหัว
หน้า (ชอนเรียกตามลูก โดยเหตุทแกเล่อกบ่างทพระพุทชบาต แกเป็น
พระยาดจลด์ชยารกษหรืออะไรจ่าไม่ได้แน่ คอ หลงงก่าจิดเก่า เพราะจ่าชอ
แกไม่ได้จิงเรียกว่าพระยาปอกเจยกตามลูก) จ่าคราวนไปนอนพักชยท
ศาลากกลางทางในบ้ำ คนเขาชนพระยาปอกเจยกตกใจมาก เพราะเห็นพน
ศาลาแดงเล่อกเป็นทางไปล่อกดีจ่าเล่อค เขาใจจ่าเล่อคคอกมากคเค่าใครใน
พดกทไปควยไปกนเล่อคคนหนึ่ง ถึงนบคจคนทไปควยกน (ลงนจชเขาอก
นบคจเองเป็นคนก่อน) ก็ปรากฏว่าอยู่ครบกนหมดไม่มีใครชาดไป เมื่อ
ปรากฏตงนจกเกิดไคล่อกชชนว่าชายนวแดง ๆ นนเป็นอะไร ไคคความจ่า
ใครทไปควยมดคคานงแดงทงไค ในเวลากลางคนฝนตกลงมา หลังศาลา
รจ นายฝนไหลลงมออกคคานงแดงชงชอมคจยล่อกกามะจจ ทำให้เป็นล่อกแดง
ไหลเอือบอบไปทพนศาลา ไม่ใช่เล่อค

ปัญหา

๘) ในเรื่องเตร็จโบราณคดี ซึ่งโปรดประทานสำเนาพระนิพนธ์ไป
คราวน มีครัสเล่อคได้เล่อคไปเมืองครระเมืองระนอง ทำให้คจกนอยากรู้

เรื่องด้านวาระการเวียนจนกราบทูลถามมา ทจริงใดเคยตรัสตั้งถามมานั้นมา
แต่ก่อนแต่ แต่ไม่พอแก่ความอยากกรูจงกราบทูลถามอีก เพราะไม่เคยไป
ถึงเมืองพระเมืองระนองเลย ไม่รู้ตำบลแห่งหนอะไรทั้งหมด

เขาใจจำไปเมืองระนองทางเรือ ต้องเข้าปากน้ำปากจนตกหรือไม่
ได้เคยเห็นแผนที่แม่น้ำปากจนเป็นรูปกรวยอย่างอื่น ๆ ทงมีบอกไว้ว่าชอก
โหนดเรือเข้าได้และไม่ได้ เขาใจจำหมายถึงถึงเรือใหญ่ เรือใหญ่เข้าไปได้ถึง
โหนดยังไม่ทราบตาเขาใจคิดว่าเมืองระนองอยู่ในปากจนนั้นแล้ว หวังนาท
เมืองระนองกว้างตึกมากน้อย จึงข้ามไปถึงฝั่งข้างอังกฤษ ในกาเรทเขา
ไปถึงเมืองพระต้องไปตั้งยเรือเล็ก นนทราบแล้ว

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

บ้านชนนามอน บณ

วันที่ ๓๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๓

ทูล สมเด็จพระนครินทรา

หม่อมฉันได้รับสายพระหัตถ์จดหมายลงวันที่ ๘ ตุลาคม เมื่อฉัน

เสด็จที่ ๓๓ เวลาเช้า แต่มรรอยคดีเบ็ดหมกที่บณ และทราบความในสาย

พระหัตถ์ฉบับนี้อาจตีพิมพ์โดยไปเมื่อคราวเมื่อก่อน ก็ถูกตัดเป็น
แผ่นเหมือนกัน ยุติได้ว่าเป็นเพราะเขาตรวจเข้มงวดจน

มูลของความในลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๑ ตุลาคม

๑) เรื่องเสด็จประพาสต้นนั้น หม่อมฉันได้เขียนแจ้งตั้งแต่ใน
รัชกาลที่ ๕ แต่งเป็นจดหมายของ “นายทรงอำนาจ หุ้มแพร” ถึงเพื่อน
เป็นฉบับ ๆ ถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงพิมพ์ในหนังสือทอ
บายปัญหา ค่อยมาตีพิมพ์เต็มเป็นสมุดเรียกว่า “จดหมายเหตุประพาสต้น”
พิมพ์แสดงหลายครั้งเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ฟังสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสเล่า
ถ้านักเรื่องใดได้เห็นเหมาะเมื่อใดก็คงแต่งในนิทานพวกนี้ หม่อมฉันนึก
ซนถึงเรื่องซึ่งเห็นหน้าตงจนได้อีกเรื่อง ๑ คือ “เรื่องคำดาอินเด” แต่
พระองค์ท่านจะทรงแต่งได้ดีกว่าหม่อมฉันมาก เพราะเป็นผู้ทรงพระคำไว้แต่
ทรงทราบรายการ เช่น การเล่นต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งหม่อมฉันไม่ทราบอยู่มาก

๒) ชื่อที่เรียกว่า “นิทาน” นั้น ก่อนเมื่อจะยุติหม่อมฉันได้คิดขอ
ให้ด้ายอย่าง เห็นว่าเรียกนิทานตรงกับเจตนาที่หม่อมฉันจะแต่งเป็นรูปนิทาน
คือ จะเลอกเรื่องมาเล่าตามชอบใจไม่มีการกวดเกณฑ์ ถอดหักแต่ถ้าเป็น
เรื่องจริงที่หม่อมฉันได้รู้เห็นมาเอง เรียกงานท่านเป็นคำที่เขาใจกันชมทรา
บ ส่วนคำของเรื่องนิทานปล่อยให้คนอ่านเห็นเอาเอง แต่เมื่อท่านทรงทบทอง
มากก็จะต้องคิดหาคำใหม่ขอประทานครองต่อไปก่อน

๓) ที่ครีดีเล่าเรื่องปลอมนพระองค์ไปกตแตกที่สระพยานน หนัก
แต่ไม่ประหลาด หม่อมฉันเห็นว่าเพราะเจ้านายได้รับคณาบบรมมา

ผิดกับผู้นั่งเคียงยอมเขาดจนเคบใหญ่ ไม่รู้จักกรยาขาว หรือกรยาอุ
 บุครทใดเดอญศชนเป็นขุนนาง ถึงจะบิดบงอย่างไรกรยาเจ้าคง ไม่ได้ออก
 มา ชื่อนอการทเขาเรียกว่าดง่าไม้ได้ เมื่อส้มเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จ
 ประพาสคันทเมืองกาแพงเพชร วันหนึ่งทรงเรือเล็กไปจอดที่บ้านแห่งหนึ่ง
 เพื่อจะทรงฉายรูป เจ้าของบ้านจึงมารับด้วยสำคญว่าเป็นพอกข้าราชการท
 ตามเสด็จ ดำรัสสั่งให้พระยาโบราณออกหน้าเป็น “เจ้าคุณโบราณ”
 สำหรับทักทายปราศรัยเจ้าของบ้าน พระองค์เองเสด็จตามหลังเป็นทนาย ไม่
 ช้ำเท่าใดหรอกแต่ก เพราะท่าทางพระยาโบราณแกปอดคังเดินเหลยงหลัง
 กอยชาเดอญศทนายอยู่เลมอ พอกทนายคนอนกไม่เดินเวียงรอกคอกไห้กับ
 ทนายคนสำคญ ยิงชาทนายคนสำคญเองบางทักเผลอ เรียกเขากดอชก
 รัปหรือตั้งช่นจากเพื่อนทนาย ลงปดายเจ้าของบ้านก็หันไปเคารพทนายคน
 สำคญยงกว่าเจ้าคุณโบราณ ครังส้มเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จไปเสวยที่
 บ้านราษฎร ในคตของตำเนนส์ตอก ทลกกตกเจ้าของบ้านจับไคนน ชากดบ
 มากตางทางกตริสแกหมอมฉนฉว “อนนเห็นจะหนยาก” หม่อมฉนกราย
 ทุดว่า “ถ้าเสด็จชอกนชกมฉนทลกรุงเทพฯ ขาพระพุทธเจ้าถวดยเวตาให้
 ห็น ๗ วัน จะตามจับไห้ได้” ที่ทุดนนโดยมีหลังฐาน จะทุดควอย่างท
 หม่อมฉนยงจำไ้เวฉาน ๒ เวอง ครัง ๓ ลุกสำวผู้มีบรรดาศักคตสูงคณหนึ่ง
 หนีตามผู้ชายไป ผู้ปกครองมาขอไห้หม่อมฉนชวขดบเสาะ หม่อมฉนยง
 ไ้เมทนมคาลังกไ้รับ ไ้โทรเดชบอกมาจากเมืองอศรคคต ฉามชายหนุ่มพา
 หนียงสำวชาอศรุงเทพฯ ขนไปทเมืองอศรคคต ผู้หนีงเขาแหงนเพชรออก
 ชายเห็นแปงก ตั้งสัยว่าจะเป้นลुकผู้หนีไป อีกเวองหนึ่งเจ้าชายทิดสำกรใน
 ส้มเด็จพระพรยาเทวองค้เทยฉวฉวฉวฉวในกรุงเทพฯ พระบิตาเสด็จคตตาม

เองก็ไม่ได้คว มาครัดบอกหม่อมฉันว่าเห็นจะหนีออกไปหัวเมือง ให้ชวย
จับบดักที ยงไม่ทันตั้งกรมขุนมรุพงศ์ ๓ ก็จับตั้งเขามาจากเมืองฉะเชิง-
เทรา หม่อมฉันเคยตั้งเกณฑ์เห็นว่า ถ้าคนหนีซ่อนตัวอยู่ในกรุงเทพฯ ๓ จับยาก
กว่าหนีออกไปหัวเมือง เพราะฉะนั้นจึงปรากฏว่าจับตัวผู้ร้ายหัวเมืองได้ใน
กรุงเทพฯ ๓ แห่ง ๓

๕) "อวิชชา" กับ "โมหะ" เป็นกิเลส น่าจะมีได้แต่แก่ผู้
รักความ จะมิแก่ผู้ไม่รักความเช่นทารกในผ้าอ้อมไม่ได้ อวิชชาเห็นจะหมาย
ความไม่รู้ อย่างเช่นเห็นของกาไหลสำคัญโดยเชื่อว่าเป็นทอง โมหะ นั้น
หมายความว่ารู้แต่นิยมไปข้างผิด อย่างเช่นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ท่าน
พูดอธิบาย ว่าเหมือนคนรู้อาสุราเป็นของชองแต่ชนเล็ดพดฺร่าฉะนั้น ความหลง
จึงผิดกันเป็นอวิชชาอย่าง ๓ โมหะอย่าง ๓

ทูลสนองความในลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๘ ตุลาคม

๕) ลักษณะรูปสัตว์หิมพานต์นั้น หม่อมฉันเห็นว่าอธิบายที่ประทาน
มาว่าเป็น ๘ จำพวกนั้นถูกต้อง คำที่เรียกว่าสัตว์หิมพานต์ก็หมายความว่าเพียง
สัตว์เช่นนนโมมัตถัน หรือถ้าออกอย่างหนึ่ง ช่างเขียนรูปสัตว์หิมพานต์
มีแต่ความคดกบผิด ไม่มีความรู้เหมือนจะเป็นเช่นนนโมมัตถันหมด
ทุกชาติ

๖) ททรวงปรารถนถึงการประทับตราลงขอตั้งฉายาเป็นสำคัญ
ในจดหมายนั้น เป็นเรื่องที่หม่อมฉันได้เคยพิจารณาและเกี่ยวข้องกับ
เปลี่ยนแปลงมาบ้าง จะทูลเล่าถวายต่อไป ททรวงตราเป็นสำคัญของตัว
บุคคลเป็นประเพณีของประเทศทางตะวันออก ตั้งแต่เคยไปจนเมืองจีน
และญี่ปุ่น ทุกชนนจนแต่ญี่ปุ่นก็ยังไม่เลิกใช้ตราเป็นสำคัญ จึงตั้งขอตั้ง

ลายมือคหิมือนฝรั่ง จะพาออกมาเป็นเยี่ยงอย่าง จึงมักใช้แต่ในกิจการที่
เกี่ยวข้องกับฝรั่ง

ในเรื่องคหิวอย่างนี้จะเล่าถวายเรื่อง ๓ ถึงที่พระเจ้ากรุงธนองค์หลัง
ใช้พระนามอย่างฝรั่งว่า Henry พระเจ้ากรุงธนองค์นั้นตั้งราชย์แต่ยัง
ทรงพระเยาว์ ผู้ปกครองจัดการให้ศึกษาทั้งภาษาจีนและภาษาอังกฤษ ให้
มีสเตอร์ (ภายหลังเป็นเซอร์) เรเชนดล จอนสัน เป็นพระอาจารย์สอน
ภาษาอังกฤษ ตัวเซอร์เรเชนดล จอนสัน เค้าเอง ว่าเมื่อพระเจ้ากรุงธน
ทรงพระเจริญเป็นหนุ่มชนโตขึ้นมาคนเคยกับฝรั่ง ครึ่งหนึ่งทรงพระเมตตา
จะประทานพระรูปฉายแก่ฝรั่งคนหนึ่ง เซอร์ จอนสัน ทูลว่าตามธรรมเนียม
ฝรั่งต้องเขียนพระนามด้วยลายพระหัตถ์ลงในพระรูปที่ประทานด้วย จึงเป็น
ของมีค่า พระเจ้ากรุงธนตรัสแก่ เซอร์. จอนสัน ว่าการเขียนลงชื่อด้วย
ลายมือไม่มีในธรรมเนียมจีน ถ้าจะต้องเขียนพระนามก็ใช้พระนามอย่าง
ฝรั่ง ให้ เซอร์. จอนสัน หาพระนามซึ่งดีสมควรจะใช้ถวาย เซอร์. จอนสัน
จึงเอาบัญชีรายชื่อพระนามพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษถวายทอดพระเนตร พระเจ้า
กรุงธนทรงเลือกพระนามพระเจ้าเฮนรี่เขียนลงไปใพระรูปฉายเป็นครั้งแรก
แต่นั้นก็ใช้ตั้งพระนามอย่างฝรั่งว่าเฮนรี่ ในลายพระราชหัตถ์และหนังสือ
ภาษาฝรั่งต่อมา

ในเมืองไทยเราเดิมก็ใช้แต่พระทับตราอย่างเดียว การลงชื่อด้วย
ลายมือ จากตามเค้าเงอนที่ใครพบ ดูเหมือนทุกครั้งที่หม่อมเมื่อยังผนวชทรง
ใช้ก่อนคนอื่น ด้วยมีลายพระหัตถ์เป็นภาษาอังกฤษตอบฝรั่งเพื่อง ๆ ตั้ง
พระนามว่า Fa Yai ครั้นตั้งราชย์เปลี่ยนเป็น S.P.P.M Mongkut ตั้ง
พระนามเป็นอักษรไทยว่า สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เห็นทรงลงพระ

นามไทยแต่ในใบพระราชทานพระนามพระเจ้าดุกยาเชอ กับในสัญญาบัตรเท่า
 นน นอกจากนั้นทรงใช้แต่อักษรฝรั่ง จึงเรียกกันว่า "ลายเซ็น" เป็นประ
 เພີนมาจนในรัชกาลที่ ๕ ส้มเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเห็นว่า Chulalong
 Korn กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ทรงเห็นว่า K.P.R.W.A.S. Mongol
 กรมสมเด็จพระบวรราชปักษ์ทรงเห็นว่า Maha Mala แต่ตั้งเกิดจากการ
 ลงพระนามด้วยลายพระหัตถ์ชนแรกที่ใช้ในหนังสือราชการ มักใช้แต่ในสิ่ง
 ฎีกาหรือเรื่องราว เมื่อการเขียนเป็นจดหมายไปมาดังกนหม่มากจนจึงใช้ลง
 นามเป็นอักษรไทย

หนังสือราชการ เช่น ท้องตราสั่งราชการหัวเมืองใช้แต่ประทับตรา
 มานานดูเหมือนสมเด็จพระยาเทววงศ์ฯ เมื่อเป็นเสนาบดีกระทรวงการ
 ต่างประเทศจึงใช้ลงพระนามก่อน แต่ก็ลงพระนามเพียงในตราน้อย อัน
 เป็นจดหมายสั่งคนใดเสนาบดีถึงทุกที่ไปอยู่ต่างประเทศ ส้มเด็จพระพุทธเจ้า
 หลวงดำรัสสั่งให้กระทรวงมหาดไทยกตลา โหมทำอย่างเดียวกัน เจ้าพระยา
 รัตนบัณฑิตรฯ กระทรวงมหาดไทย ไม่สันทัดลงลายมือ หรือจะเป็นดวย
 คอสมท้องตรามากกจากกระทรวงอื่น เสนาบดีตลอดทั่วตราเป็นดวยอักษรลาย
 มือของท่านสำหรับประทับแทนลงชื่อเอง (เข้าใจว่าพระองค์ท่านก็จะได้เคย
 เห็นลายตราหน) แต่จะเป็นเพราะเหตุใดไม่ทราบในตำราใหญ่ ไม่ลง
 ลายมือเสนาบดีมาจนหม่อมฉันเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จึงลงลายมือ
 ดวย แต่หนักตั้งชื่อและประทับตราดวยกันทั้ง ๒ อย่างสืบมา เคยเกิดจ่า-
 บากแก่หม่อมฉันครั้ง ๑ เพราะกระทรวงมหาดไทยของสั่งประหารชวดคน
 ในหัวเมือง ตำราสั่งประหารชวดคนพยอมเขียนสั่งว่า "ให้ประหารชวดอายุ"
 คนหนฯ ข้างใต้ประทับตราพระราชสีห์ใหญ่ แต่ประทับตราจักรีลงบน

กำลังกับชอคนที่จะประหารชอต ครึ่งหนึ่งหม่อมฉันลงชื่อในสารตราไปแล้ว
เต็มยศตราเอามาคน บอกว่าขอให้เขียนสารตราใหม่ เพราะหม่อมฉันลง
ชอลากคนอุทคาคา "มู" เข้าไปใกล้ชอนักโทษนัก ไม่मतพอจะประทับตรา
จักรลงไปได้ หม่อมฉันถามว่าชดชวางอย่างไร จึงได้ทราบคตชดชคนมา
แต่ก่อน ว่าถาเส้นตราจักรทบอะไรเป็นอปมงคตแถ่งงน

คิตตปุระ โยชน์ของการใช้ตรากับดง ดายมือ มีคุณ และ โทษ ผดกน
ชอบกต ตราตักว่าดงดายมืออย่าง ๑ ทดองตราเป็นดำคัญอยู่เสมอ ถึง
เปลี่ยนคตคนถอกไม่ทำให้เขาใจผิด แต่มโทษบางอย่าง คือ ทคองให้คน
อินรักษาเหมือนดวงใจทศกรรัฐ อาจจะถูกแถะเคชถูกดกประทับดงการเป็น
ทจรวต ชกอย่างหนึ่งสารตราขอมโซนามได้นabt เช่นว่า "เจ้าพระยาจักรี"
เหมือนกันหมด ตามแต่ดวงตราพระราชสัท นานไปรู้ไม่ได้ว่าได้นabt
กระทรวงมหาดไทยคนไหนเป็นผู้ตั้ง ส่วนดงดายมอฉัน มีคตทคตวได้นabt
มูรบผดชอบคองรุเห็นเอง แต่มโทษทคองเปลี่ยนตามคตคนอยู่ใกล้ถึงเกศ
ชากกว่าดวงตรา เพราะฉะนนมคตดวยกนทงตราและดายมอจงเป็นคต ททา
ตราขางเป็นดายมอสำหรับประทับหนึ่งสอแทนดงชอนน เกิดคตคตคองมี
จลหมายมากมกจ่ายจงทาเชนนน เมื่อหม่อมฉันจากการกระทรวงมหาดไทย
มราชการขางอย่างทคองมตราตั้งทุกเมือง เวชกกันว่า "ตราหม" คตอง
คตงดงชอการจงระกกว่า ๑๐๐ นบย คนบางทเผดอเขียนชอคคตของผดกม แต่
หม่อมฉันไม่ได้ทำตราขางใช้แทน คตยเลทจจะเกิดโทษดงเช่นทงปรารภ

๑) ดักตเดิมชองพวก "ชาจนคร" นนเป็นชคจจรวช ในหนึ่งชอ

พระราชพงศาวดารว่าเมื่อ พ.ศ. ๑๗๒๗ สัมเด็จพระราเมศอจเรศคจยกกคอง
ทพชนไปคตประเทศชานนาขางฝ่ายเหนือ ถวาคคชนคตคนเป็นเชดชดงมามาก

โปรดให้ส่งพวกชาวตานนาทไคมาครึ่งกระหนไปอยู่เมืองพทลุง เมืองสังขลา
เมืองนครคีรีธรรมราช และเมืองจันทบุรี แต่เดิมหม่อมฉนโม่มหิดกอะไรจะ
ถือบั้งฉนวนนอกจากสิ่งเกิดว่า ถ้าเนียงและคำพูดของพวกชาวละครผิดกับชาว
กรุงเทพ ฯ แต่ที่เมืองจันทบุรีนั้นโม่มเคาเงอนจากคนพวกชาวนครอยู่ทนนเคย
ที่เคยเห็นหนังสือพงศาวดารจะว่าเคยไป เคาเงอนคนเดิมของพวกชาว
นครเพงปรากฏแก่หม่อมฉนเมือครึ่งชำระพระยาตัมกรประสาธ (อยู่) นาย
ทัพหน้าของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เมื่อไปปราบพวกเงยจชบถ คือองหา
ว่าไปประหารชจตเงยอเนียงคอบองกฤษอนหากความผิดมิได้ กรมหลวงพชต
ปรีชากรเป็น मुखาระ องหนังสือเสด็จไปหาหม่อมฉนที่ศาลาลูกขน คริส
บอกหม่อมฉนว่าพวกจลอชจวเมืองเซียงคาเมืองชนเมืองนาน ที่ตั้งมาเป็น
พยานพูดสิ่งเสียงไซถอยตาเหมือนชาวละครจริง ๆ นำพิศวง ให้หม่อมฉน
ไปเรียกมาฟังดูเถิด หม่อมฉนได้ฟังก็เห็นจริงดังนั้น ต้องรีบว่าจริงดังกล่าว
ในเรือพงศาวดาร ว่าพวกชาวละครสืบสายลงมาจากพวกไทยดอยทดนฐาน
อยู่ตลอดชนไปจนเมืองเซียงริง ย้ายถนลงมากว่า ๕๐๐ ปีแล้วองรักษา
ถ้าเนียงและถ้อยคำเดิมใจได้เป็นอกัจจรรย

๘) พระยาบอกรเจกยพนชอดิศ เดิมเป็นที่หลวงกำจัดไพรินทร์
ปลัดกรมกองแกจจนดา ตามหม่อมฉนมาอยู่กระทรวงธรรมการเป็นที่หลวง
ชนลพทกษ แล้วตามหม่อมฉนมาอยู่กระทรวงมหาดไทย แรกเป็นที่พระ
ชนชตพทกษ ต่อมาได้เป็นที่พระยาพชยรัตนรงค์สงคราม ผู้อาราชการ
จังหวัดสระบุรี แกคุมเรือชนไปรบหม่อมฉนที่เมืองเพชรบูรณ์ ทางด้าน
ศึกตอนเหนือเปลี่ยมากและตีครายชุม แกเล่าว่าเงดาจอดเรืออนอกฉาง
กินตองกองไฟล้อมให้คนอยู่แต่ในวงกองไฟทุกคืน ไคยนเสียงศักดิ์อะไร

อย่างหนึ่งมีหมอกมารองเสียดัง บ่อกแจก ๆ อยู่ข้างนอกวงกองไฟ จึง
เกิดคำเรียกแก่ว่า "พระยาป่อกแจก" ต่อมาเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด
พิศตร ได้หาเส้าการเปรียญวัดราชาธิวาสถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงและ
จับพระเสด็จตรวศรพาหะด้วยกนกกับพระยาเพชรพิสัย (แมน) เมื่อยังเป็น
พระเชษฐภคินีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นอดิศัยดิศกุล ออก
รับเบญบานาญในรัชกาลที่ ๖ ได้เป็นพระยาจตุสดมภ์มาจนถึงอนิจกรรม

๘) เมืองระนองนั้นตั้งอยู่ริมทะเลที่ปากน้ำ "ปากจั่น" ทางปาก
ตะวันออก ตรงข้ามกับแหลมวิกคอเรีย Victoria Point ของอังกฤษ ถ้า
นำปากจั่นที่ปากน้ำกว้างขนาดสักเท่าเกาะบึงผิงตราบดับคเคอเวท ททานเคย
ทอดพระเนตรเห็น ด้านปากจั่นย่นขนไปทางเหนือ มเกาะอยู่ในด้านหลาย
เกาะค้อยแคบเข้ไป เรือออบลบรรทศแล่นขนไปได้สัก ๓ ชั่วโมง คอขน
ไปด้านแคบแต่ละคยขน เรือใบบรรทศแล่นขนไปได้ถึงคยคณาจคท
พระยารัชฎาฯ คงเมืองกระใหม่ คอขนไปจากนั้นไปได้แต่เรือไฟเล็กจนถึง
คยคทพหค เห็นขนไปเรือไฟเล็กไปได้แต่เดลาขน เมืองกระเกอขน
เป็นทเคนบคจากเมืองชุมพรไปลงเรอขน กวางสักทาคคองถนนตรงทหน้า
คานุกปคายเนน เวลานางวัดไซเรือไม้ได้ แต่คูนยกลางด้านปากจั่นเป็น
เขตแดนไทยกับอังกฤษแต่ปากจั่นไป จนนยอคด้านปากจั่นสืบคินเขา
บรรทศแล่นเขาบรรทศเทอกนเป็นแดนค้อไปข้างเหนือจนเมืองพม่า

เรื่องเบ็ดเตล็ด

๓๐) ที่เมืองบึงเจลาหมหนงฉายมาเดนเรอหนง เรียกว้าหมอ

ไซคอปต์ Doctor Cyclops เป็นหนังสือ แต่กระบวนคดีพิเศษอย่างละเอียด
ดัดกับที่หนังสือพิมพ์ในยุโรปถือว่าไม่มีใครทำอย่างไร ถ้าหนังสือ
เข้าไปเล่นถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อใดขอให้เสด็จไปทอดพระเนตร

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

ตั้ง ๒๖ กรกฎาคม

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๔๗๓

กราบทูล สมเด็จพระราชาธิบดี ฯ ทราบฝ่าพระบาท

ข่าวราชการ

๑) เมื่อวันที่ ๕ ที่แล้วมา ตำหนักพระราชวังสั่งหมายมาให้ ๒ ฉบับ
เป็นหมายกรู้นัดดวงฉบับ ๑ หมายการพระราชกฤษฎีกาเพี้ยถวาย ใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีฉบับ ๑ มีหมาย
กำหนดการบำเพ็ญพิธีมาด้วยอย่างละ ๒ ฉบับ เกด้ากระหม่อมได้แบ่งสั่งมา
ถวายฉบับหนึ่งแล้ว แต่คงไม่เต็มประโยชน์มากนัก เพราะกำหนดการทั้ง
สองอย่างนั้นเขากดพิมพ์ในหนังสือ "บางกอกไทม์" ซึ่งคงจะได้ออก

พระเนตรทรงทราบแล้ว ทงการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เป็นไปตามเคยด้วย

๒) ข้อต่อไปในเหตุผลประโยชน์ที่จะได้ทรงทราบ เพราะเขาไม่ได้
ถึงพมพ เมื่อวันที่ ๓๓ เขามิหมายบอกมาว่า ส้มเด็จพระพันวัสสาจะทรง
บำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า และสมเด็จพระ
พระเทพศิรินทราวดีพระศรีรัตนศาสดาราม ณ วันที่ ๑๕ ที่ ๑๖ แล้วได้ทราบ
ข่าวว่า วันที่ ๒๖ ตุลาคม จะเสด็จขึ้นไปประทับแรมที่พระราชวังบางปะอิน
จนถึงเดือนจึงเสด็จกลับ และวันที่ ๒๗ ตุลาคม ทรงทอดกฐินพระราชทาน
วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ

๓) ล้อมเกล้ากระหม่อมได้รับหมายให้ไปทอดกฐินพระราชทานณวัด
มหาธาตุยังไม่ได้กำหนดวัน ในหมายบอกทางไว้ ว่าจะรับเอาเครื่องกฐิน
ไปก็ได โดยอุทธรณ์เอาเครื่องกฐินพระราชทานไปทอดอย่างงบบงเป็นส่ง
คือ เกล้ากระหม่อมเห็นว่าเป็นการทำไม่ถูก กฐินพระราชทานนั้นแปลว่า
โปรดเกล้าฯ ให้ไปทอดแทนพระองค์ ถ้ารับเอาเครื่องกฐินพระราชทานไป
ทอดอย่างงบบงบกเป็นชาติพระเกียรติยศ ททางงบบงนั้นคิดจะหลบหลีกการ
แจกจ่ายเจ้าพนักงาน เป็นประเพณีเมื่อไรว่าจะต้องแจกจ่ายพนักงาน เป็น
การแต่คงนำใจอันดีของผู้ไปทอดต่างหากไม่ต้องแจกก็ได้ การทอดกฐินพระ
ราชทานนั้นคิดเสียอีกที่จะได้ การทอดกฐินส่งจนต้องเสียขอกษอมกะไม่ได้ หรือ
หรือจะเป็นด้วยไม่เคยทำก็ไม่ทราบ เกล้ากระหม่อมเคยไปทอดกฐินส่งจนตั้ง
ทอดคสของเตยทหนึ่ง ออกจะเซ็ด ๆ ด้วยกะไม้ถูก เป็นคนจำพอชาวบ้าน
เขารู้ว่ามกฐิน เขาก็จะไปหยิบฉวยเอาเรือของใครมาส่งกันเต็ม ๆ ถ้า แล้ว
มาพายแข่งกันข่งงานของเรา เราได้คิดเมื่อไรว่าจะมีเรือแข่ง แต่หน้าเรา

ใหญ่เรากองแจก ของแจกกัไม่ใช่วิเศษอะไร มาชูปหน้าอบคนละแผ่นเท่านั้น
แต่เพียงเท่านั้นของวงหวักระทบกัน เพราะไม่ได้กระเตรียมได้

กราบทูล

๕) ในคราวนี้ เกิดการหม่อมใต้ทาบหนักเรื่อง "เห็บ" ถวาย
มาด้วยทำเป็นส่งหนังสือมาต่างหาก อย่างเดียวกับหนักเรื่อง "พิศครูษ"

ย้อนหลัง

๕) คำนั่งขจร โดยนว่าอยู่ทางบักษไต เกิดการหม่อมเคยคาด
อำจะเบนรชองท้อออกไปเมืองตระนาวศรี ทหลังเห็นหนังสือพิมพ์เขาพลึงเมือง
พม่ามชอ "ตั้งขจร" แต่ไม่ได้คองามชคควาเป็นอะไรจึงไคดูแผนที่ลอบ ทใน
แดนเราตรงออกไปเมืองตระนาวศรีไม่หนังสือจคใจจากระไรเลย แต่ไปพบ
คำ "ตั้งขจร" ในวงเล็บเขา จคไคคคคคอกกับเมืองตั้งหิ ขงมปราสาทหิน
ทแมนาแควนอยกาญจนบุรี คเป็นทควาเมืองตั้งหิจจะเป็นตั้งขจร ไม่ใช่ตั้งหะ
อยู่เหนือตาน พระเจดยสามองคชนไปอก ออกจะคณขจค ถ้าคำนั่งขจรอยู่
ครงนหนักคยเป็นชองออกไปเมืองทวาช เพราะอยู่ครงกัน ลอบพระนพนค
เรื่องเรารบพม่า มในหน้า ๒๗๓ ว่า "ให้เจ้าพากรมหคองพทกษมนคกรคกับเจ้า
พระยาพดเทพ ลงไปรวมพลจคเป็นกองทพทเมืองเพชรบุรีอกทพ ๓ คอยคค
คูปมาเผอจะยกมาทางคานตั้งขจร" ในทนเป็นคานตั้งขจรอยู่ทเชอองเพชรบุรี
แต่ไม่หนังสือจคใจในแผนที่ หริจายอยู่ครงไหน ล้วนคานแม่ลคคนเห็น
แผนที่ทให้เขาใจไคแจมแจง มแมนาตาทนงคคมาแต่เขาแดนจคหนังสือ
จแม่ลคค แต่หนังสือจคใจในวงเล็บคคไปจว่า "แม่จแม่" แลจม
พทอยู่ขางคานานน คองเขาใจจควาหมายเป็นเมือง เมืองนคของเบนเมือง

ฉอด จ้านานนจรตองซอ "แม่ตำเมา" ที่เปลี่ยนชื่อเป็น "แม่ฉอด" ก็
 ศึกษานานเมืองฉอดนำไป

๖) นักถึงตั้งเจตเจณเคื้อนบื้ออย่างหยาบ นักได้ตั้งหลักศิลาขุนราม
 กำแห่งครงนนเรยกบื้อ "เซ้า" หมายถึงทำนาปลูกข้าวได้คราหนึ่ง ไม่
 จำอะไรหมก แต่ก่อนนปลั่งเกดกนหยาบ ๆ จำเพาะแต่เทาทตองการ เช่น อดใจ
 หนึ่งต้องอดใจเป็นคณ เขาเป็นแม่ไม่ได้จำนานเท่าไร ค้อมามนักปราชญ์
 รอดบรมเขาควมตั้งเกดอย่างหยาบมาทำเป็นมาตราชน เช่น ทมในหนังสือ
 เวียน "มุดบทบรรพกิจ" ว่า ๖ เพชรนาทเป็นปราชญ์ ๑ เขาใจว่าปราชญ์
 นนหมายเขาอดใจนตนเอง อันมาตรานนพงยาก เคยพาหลงไปหลายหนแต่
 เป็นคณจำไซชน ๑ ซึ่งเคยกราบทมมาก่อนแล้ว จะเป็นจำอย่างเท่าไรก็ชอบ
 เขาแม่ไม่ได้ ที่แท้กประมาณเขาหยาบ ๆ เท่าพัน

ในเรื่องเครื่องวัดเวลา เมื่อเร็ว ๆ นพระองค์เจ้าธรรมาภคินตามมา
 ถึงนาฬิกา คอกระดามะพร้าวตอย อันเป็นมุดแห่งชอโมง คอยคตจำจะได้
 เคยเห็น จะเคยเห็นอย่างไรได้ คงแต่เกดมากเห็นเขาไซนาฬิกาตกลันเดี่ยว
 แล้วได้เคยเห็นแต่ "อน" เขาตักไก่ เป็นจอกเงารกนตอยในชน ก็ได้บอก
 เธอไปคามที่เธอคณตามมานน เพราะนายแสงภาคเทพจารณาบทกฐินหมาย
 พบทพุดถงกรลาตอยลุ่ม แก่ไม่เข้าใจพอดจกามเธอ เธอจจนจงมากคณคาม
 ออกคองหนึ่ง

ลายพระหัตถ์

๗) เมื่อเมตเจณเด้าร์ตุลาคม วันที่ ๑๒ อันเป็นกำหัตควรไตรีบ
 ลายพระหัตถ์เดรคไม่ไตรีบ มาไตรีบเอารุงชนจวนฮาทคย ลายพระหัตถ์นน
 มรอยคตตรวจทพนงเช่นคราจกอน ให้นักหนักทไม่ได้ทรงรับหนังสือเจร

คิดจะให้หญิงงามคิดสำเนาตั้งมากขายด้วยแต่จึ่ง ที่สุดก็ทราบในท้ายสาย
พระหัตถ์ทรงไต่รับต่อไป

๘) ในเรื่องเห่เรือ จะกราบทุกความเห็นอันตจะแหกกระแซง แต่
ไม่จำเป็นจะต้องทรงเชื่อเป็นมั่นเหมาะ จะไม่ทรงฟังก็ได้ ที่แท้ก็เป็นแต่
เท่านั้น อาจถูกหรือผิดก็ได้

คำ "มุดเห่" อาจถือเอาเป็นคำหลักได้ ว่าหมายถึงพนบทเห่เรือ
แต่คำว่า "ชาลจะเห่" นั้นเป็น ชะ-แหละ-จา-เห่ ซึ่งไม่เกี่ยวแก่ทำนอง
จากร้องอย่างไร คำว่า "ลจจะเห่" จะหมายถึงเห่อย่างลจจะ คือ ต้องเอะอะ
ไปตามบุญตามกรรมก็ได้

อย่างไรก็ดี เรือทุกลำจะต้องพายด้วยเหตด้วยนบนเป็นแน่ แต่กระบวน
ของเจ้าฟ้าบรมมธิเบศร์ ซึ่งไม่ใช่กระบวนหลวงยังคงมีเห่ การเห่
แต่งจากรบเร่ นับประสาอะไรแต่จากไม่ยังมีของ "ชาลพาเฮ็ด" คำนวาท
เมืองตามกรือของพายเรือด้วย คำที่ไม่เป็นภาษานนิกาเนตมาตงแต่เคนแรง
เคนกาเมอสูกนชนะ ความชนะเป็นสังขงปรารภนา เพราะฉะนนเรือทหาร
ที่จะเขารบจึงใคร่องเห่เห่ไปทอกัน ทหลังกมณูเอาคำที่เป็นภาษาแกมเขา
กับคำที่ไม่เป็นภาษา เช่น "โอเห่เจ้าข้า ปราไซโย" เป็นอย่าง นักเห่
อยู่แต่จว่าหมายถึงชนะศัตรู แลจเคมคำที่เป็นภาษาให้มากเขาอก กกตาย
เป็นบทเห่เป็นกาพย์กลอนไป ทางอันเคยมเห่เรือเหมือนกันก็ไม่ประหลาด
คงเป็นไปโดยหลักอย่างเดียวกัน แม้เราจะจำอย่างเขามากจะจำแต่รูปแห่ง
การกระทำ ไม่ได้จำเอาคำร้องของเขาได้ด้วย คำที่เราเองก็นอยดักเหตจๆ
ไม่เห็นมภาษาดังสังกฤตปนอยอันจะฟังถึงเกิดได้จว่าจำเขามา คำว่า เฮ เห่ เห
เห็นจว่าเป็นคกเดียวกัน

ขอได้ทรงพิจารณาในคำว่า "สี่ไชย" จะเป็นคำเดียวกับที่เราพูด
ว่า "สี่พาย" ไช้หรือไม่ไช้

๕) เรื่องพระครูวัดดอนตองตุนุกต เมื่อเกิดอาการหม่อมไปเมืองภูเก็ต
กตงใจที่จะพบท่าน ด้วยได้เขียนขอเล่าต่ออยู่มาก พอไปถึงท่านก็มาหา แล้ว
เกิดอาการหม่อมก็ไปหาท่านทัก เป็นการศึกษาตอบจดอยเพื่อศึกษาเองตท
ท่านคือลูกบพอกจนตอง

เมืองภูเก็ตนั้นพนทบ้านเมืองตโตมท เป็นหลวมเป็นบ่อไปตวยการชุต
แรทงนท จะหาคนไม่ล็กคนหนังกยาท ทงตตตองนทเหตคคตอยมคตทหมาก
รากไม้อะไรมากหนอย ทเมืองตตางนทคต มีหมไม้ไรณา แต่ไม่ตได้ชนไป
เป็นแตงบนเรือไปเมืองพงงาผ่านไปเห็นเทกนท

เมืองกระบี่ แตกอนคตบญชการไปรษณยไม่เขาใจ ว่าทำไมจึงไม่
ไม่มบรชไปรษณย ตอเมื่อไปเห็นจึงเขาใจ ทเบนตวเมืองนทมกนทนอยอยู่ตาย
เตยวตตนทคเตยว ตวพนทงานไปรษณยเตนไปตงเองได้ไม่ยากด้าบาคอะไร
ตวนเขตในจังหวัดทงหมตนทไม่มีหนงลือจระตองเตนตง

ควรนิลวรแล้วแต่จะไปรด

พรส

บันทึก เรื่องเหาะ

ถวาย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

๓) พระนามพระเจ้าอุทอง มณฑลแปดพระนามจาบรรทมพระ
 อุทอง แต่มนุษย์เห็นหลายคนอาจจะผูกพันตามผล คำว่า "อุทอง" จะหมาย
 ความงามของของ คอทเกิดทอง, อย่างเดียวกับคำว่า "อุชางอุณา" ความ
 งามเช่นนกเห็นชอบด้วยอย่างยง บัดนี้มาได้พบตำราลัม โภชเดือนเจ้า
 ปราบกฏเป็นบรรทมพระอุทอง จะเป็นนิทานนั้นผูกแปดพระนามตามทเห็นพระ
 อุทองก็ได้ หรือพระอุทองทำตามนิทานก็ได้ ไม่มีหัดก่อนใดจะทราบแน่ได้
 นอกจากพอใจจะเชื่อวาพระอุทองนั้นทาทาหลัง ทาเขาหานทานแปดพระ
 นามพระเจ้าอุทอง

ในตำราลัม โภชเดือนนั้นเป็นอนชนพระอยู่ ๒ ทน ชนพระอุทองแทน
 ทกายหลังเป็นผุใหญ่เชยเสด็จ (อุม) ให้เวียนเทียนครึ่งหนึ่งก่อน แล้วจึง
 ชนพระอุมาทหลังออกหนึ่งทง ขอผลแมกกันตามทเป็นอยู่ภายหลังนั้น ได้
 กราบทูลทักมากก่อนแล้ว

๔) คำว่า "อุ" กับ "แปด" เห็นจะต่างความกัน "แปด" จะ
 หมายความว่าแขน มคออย่างอยหลายอย่าง เช่น เจ้าเมรุเป็นต้น เอาหัว
 เจ้าพาดไว้บนแปดในเจดาทาพชเตรียมยก เพื่อให้ยกขนได้ง่าย เพราะหัวเจ้า
 ลังอยู่แล้ว และไม้คคอะไร เรียกว่า "ชนแปด" คำว่า "อุ" จะหมาย
 ความงามทเกบหรือทเกิด แล้วทหลังเอามาปนกันเสียเป็นว่าดังเดียวกัน

๖) คำแต่งบทเห่ทั้งหมด เห็นเป็นม้อย ๓ อย่างคือ กลอน กับ
 กาพย์ และ ฉันท กิจจากบทกาพย์และฉันทนั้นของ เคงใหม่ท่หัดงกดิอน
 คิดถึงกระบวนแต่งของเราเท่าที่นักใดเห็นม้อย ๓ อย่าง คือ (ก) โคลง
 (ข) กลอน (ค) ร่าย โคลงนมบงคบทั้งคองเป็นกคำแฉะเอกโทด้วย
 บงคบทำไมคิตว่าเคมจะดำหรับรองเป็นเพลง บงคบเอกโทเพื่อไม่ให้ชดกับ
 เนื้อเพลงทรง แต่จะรองอย่างไรพูดไม่ถูกเพราะไม่เคยได้ยิน กลอนนั้นคำ
 เกาที่ลุดตั้งเกดเห็นว่าเป็นฉรรคละ ๕ พยางค ฉรรคแรกจะน้อยเพงมแต่ ๒
 พยางคเท่าหนักใด เช่น "เมื่อนน" เป็นคน ท่หัดง.เตงกนยาวออกไปทุก
 เมื่อยาวถึง ๘ พยางคก็เรียกกันว่า "กลอนแปด" แฉฉันทแต่ง ๘ พยางค
 นั้นเอง ยอนไปคกลอนเกาพบเท่าที่เขาแต่งคือแฉฉเป็น ๖ พยางค กคองชอ
 เรียกว่า "กลอนหก" เตยฉฉ.เตงคอกนยาวไปฉฉถึง ๑๒ พยางค ก็ควร
 เรียกว่า "กลอนสิบสอง" ส่วนฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
 เท่าไร ๆ อย่างทรงเพลงปรบโกกฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
 ไปฉฉฉ
 เป็นคู้ ฉฉฉ
 ท้องโรงคัด" แฉฉฉ
 ตั้งเกดใดในชอหน้าพาทยฉฉฉ
 ท่หัดงเกดฉฉฉ
 กใดลุดแต่ให้คำทายของฉฉฉ
 กระบวนคำแต่งของเราหนักใดแต่ ๓ อย่างเท่า

ส่วนการแต่งกาพย์และฉันทนั้น เราได้มาโดยทางบาดอนเป็นของ
 ยอนเตยเขามาฉฉฉ
 แม้เราจะมคฉฉฉ

ฉันทอัยกิต্তิ กวีได้จำผูกเอาเองโน้น เห็นได้จากทางมคอธสังสกฤตเขาไม่มี
 สัมผัสกันเลย แต่ทางเราหนอเขาได้สัมผัสกันเป็นลำดับขงใหญ่ แต่งกาพย์พอ
 แต่งได้ ครยมกาทนดแต่เพียงวาตองเป็นกวีแต่ละคองมีสัมผัสคตขงกันเทานน
 แต่ฉันทมบงคบจาคองเป็นกวีคค และบงคบครดหูกคำไปต้อย ทงคอง
 มีสัมผัสตวย แต่งยากเทมท ผู้แต่งมกขณอเอาครใช้ ในทตห เพราะใน
 ภาษาเราหาตหยาก แมผู้ทคคจะไมแต่งขณอกคองเขาคำมครมาใช้ เช่น แต่ง
 ฉันทอศนคตคตคกว่า “น่านาธมาผลธาวา” โดยตงใจจะให้อ่านตูกตามครดห
 ถ้าเป็นฉันทภาษามครแล้วจะอ่านผิดไปไมได้ แต่เมื่อเป็นภาษาไทยก็ไม
 ต่าเรจ เพราะเราอ่านออกเตียงตางคนก็ตางอ่านไปตาง ๆ กัน ไมตงรชย
 เช่นเตียงกัน เช่นคำ “ผล” ถ้าเป็นฉันทภาษามครจะตองอ่านว่า ผลละ ไม
 เป็นอยางอนไปได้ แต่เมื่อเป็นไทยจะมคนอ่านว่า ผล จะไปรตว่ากระไร จง
 ตกเป็นว่าผู้อ่านคองรจกฉนทวจกคณะ ถ้าไมรจกคอ่านให้เป็นฉนทไปไม
 ได้ทตตคเห็นว่าฉนทนนเป็นขงไมคควรแก่ภาษาเรา ไมควรรเอามาเล่นเตย

บ้านปลายเนิน

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๔๗๓

ที่ ๓/๒๕๘๓

หมำยกำหนดกำร

พระรำชพัทธรำบำเพ็ญพระรำชกุศลวันพระลกรัษภำถที่ ๕
ตุลำคม พุทธศัภรำช ๒๕๘๓

วันท	เวลำ	รำยกำร	ที่	แต่งกำย
๒๓	๑๗.๐๐ น.	ตั้งกำรพระบรมรำป ตั้งดมหนักพระ ๒๐ รำป เทศน์ ตั้งดบปกรณพระ ๕๗ รำป	พระตำน พระรำชวังตลิต พระทงจกร	ครังยศ ประดบ รำชอัสรำขำภรณ์

นำยกรฐมนตร ในตำหน่งขงคณบดีปัญชำด้ำนกพระรำชวัง รับ
ปัญชำคณระมู่สำเวจรำชกำรแทนพระองคควำ กำรพระรำชกุศลอนพระลกร
รัชภำถ & โหกำหนดดงน
วันท ๒๓ ตุลำคม พนกกำนพระรำชพัชเชญพระพุทชรูปประจำ
พระชนมวำรขนประดบฐำนเห็นอกดงทอง แล้วยเชญพระ โทศพระบรมมอฐ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ชั้นประดิษฐานบน
 พระที่นั่งพุดตานถม ภายใต้นพปฎลมหาเศวตฉัตร ณ พระที่นั่งจักรมหา-
 ปราสาทในพระบรมมหาราชวัง ประกอบด้วยเครื่องขัตติยราชูปโภค กับ
 แต่งพระบรมรูปปั้นงามราชานุสรณ์พระदानพระราชวังดุสิตไว้

เจดีย์ ๑๑ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ออกจาก พระ
 ราชวังดุสิตไปยังพระदानพระราชวังดุสิต ประทานคณะผู้สำเร็จราชการ
 แทนพระองค์ทรงกางพองคอกไม้ของหลวง และทรงจุดรูปเทียนเครื่องราช-
 สัตถการถวายบังคมพระบรมรูปปั้นงามราชานุสรณ์ แล้วคณะผู้สำเร็จราชการ
 แทนพระองค์ออกจากพระदानพระราชวังดุสิตมาสู่พระบรมมหาราชวัง ชั้น
 พระที่นั่งจักรมหาปราสาท ประทานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรง
 จุดรูปเทียนเครื่องราชสัตถการถวายบังคมพระบรมรูปปั้นงามราชานุสรณ์ แล้วทรงจุดรูปเทียน
 เครื่องนมัสการ พระสงฆ์ ๒๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบแล้วทรงจุดรูปเทียน
 เครื่องทรงธรรม พระราชาคณะถวายพระธรรมเทศนาถณที่ ๑ ครั้นจบแล้ว
 พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ประทานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรง
 ประเคนเครื่องไทยธรรมบูชาถณที่เทศน์ แล้วทรงทอดผ้าพระสงฆ์ทงน
 ตัดบปกรณ แล้วพระสงฆ์ ออก ๕๗ รูปตัดบปกรณ

การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบครึ่งยศ ประดับราชอิสริยาภรณ์

สำนักพระราชวัง

หมายมา ณ วันที่ ๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๓

ที่ ๖/๒๕๘๓

หมำยกำหนดการ

พระรำชพัชพระรำชทำนผำพระกำน

ตุลาคม พุทศศักรำช ๒๕๘๓

วันท	เวล่ำ	กระบวน	วัด	แต่งกำย
๒๓	๓๒.๐๐ น.	รภยหนด	มกุฏกษัตริย์ เทพศิรินทร์ ดุสิต	ศรีงยศ ประตัยรำช อิสริยำภรณ์
๒๔	๓๒.๐๐ น.	รภยหนด	บจรมเจด	เศมยศ จักร ทรช
			รำชบพิร	จุตจอมเกล้า
			พระเชตพน	
๒๕	๓๒.๐๐ น.	รภยหนดแฉะ เรอขหนด	เบญจมบพิตร รำชธิงวำดี อรุณ	เศมยศ นพวดีน หรมงกุฎไทย

นายกรัชมนตรี ในตำแหน่งผู้บังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับ
 บัญชาคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ว่า การพระราชกุศลพระราชทาน
 มาพระกรุณเป็น โปรดให้กำหนดดังต่อไปนี้

วันที่ ๒๑ ตุลาคม เวลา ๑๖ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทน
 พระองค์ฯ ทรยศยนต์หลวง ออกจากพระราชวังดุสิตผ่านพระลานไปตามถนน
 ราชดำเนินเลยวัดถนนเกษมทางขวา ไปหยุดรถหน้าวัดมกุฏกษัตริยาราม
 ชั้นผู้ประหาร ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พระราชทานผ้า
 พระกรุณเป็นฉัตร ๓ เสด็จแล้ว คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ออกจาก
 วัดฯ ไปตามถนนเกษมเขารัดเทพศิรินทร์ท้าวเจ้า หยศทประศุโน เข้า
 ผู้พระอุโบสถ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระราชทานพระ
 กรุณเป็นฉัตร ๒ เสด็จแล้วคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ฯ ออกจาก
 วัดไปตามถนนเกษมเลยถนนบำรุงเมืองทางซ้าย หยุดรถหน้าวัด
 ศักดิ์เทพวราราม เข้าผู้ประหาร ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระ
 องค์ทรงจุดธูปเทียนถวายนมัสการพระศรีรัตนโกสินทร์ คณะผู้สำเร็จ
 ราชการแทนพระองค์ไปผู้พระอุโบสถ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทน
 พระองค์ฯ พระราชทานผ้าพระกรุณเป็นฉัตร ๓ เสด็จแล้ว คณะผู้สำเร็จราช-
 ราชการแทนพระองค์ฯ ทรยศยนต์หน้าประตูวัดถนนยุวนากรรัตนกตบ

วันที่ ๒๔ ตุลาคม เวลา ๑๖ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทน
 พระองค์ฯ ทรยศยนต์หลวง ออกจากพระราชวังดุสิตผ่านพระลานไปตามถนน
 ราชดำเนินเลยวัดถนนพระสุเมรุทางขวา หยุดรถหน้าวัดบวรนิเวศวิหาร เจ้า
 ผู้พระอุโบสถ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระราชทานผ้า
 พระกรุณเป็นฉัตร ๓ เสด็จแล้ว คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ฯ ทรยศยนต์

จากถนนพระสุเมรุ เที่ยงถนนดินสอทางขวา เที่ยงถนนราชดำเนินทางขวา
 เที่ยงถนนบ้านตลาดหน้าทางซ้าย ไปถนนเฟื่องนคร เที่ยงถนนราชบพิธทาง
 ขวา หยุดที่หน้าวัดราชบพิธ เข้าสู่ประตูโบสถ์ ประธานคณะผู้สำเร็จ
 ราชการแทนพระองค์พระราชทานผ้าพระกฐินเป็นองค์ที่ ๒ เสร็จแล้ว คณะ
 ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ขบวนรถออกจากถนนราชบพิธ เที่ยงถนนเฟื่อง
 นครทางขวา เที่ยงถนนเจริญกรุงทางขวา เที่ยงถนนสนามไชยทางซ้าย
 หยุดที่หน้าวัดพระเชตุพน เข้าสู่ประตูโบสถ์ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการ
 แทนพระองค์พระราชทานผ้าพระกฐินเป็นองค์ที่ ๓ เสร็จแล้ว คณะผู้สำเร็จ
 ราชการแทนพระองค์ขบวนรถกลับ

วันที่ ๒๕ ตุลาคม เวลา ๑๖ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทน
 พระองค์ขบวนรถทอดวง ออกจากพระราชวังดุสิตผ่านพระลานไปเสวย
 ถนบกัวยุชยาทางซ้าย เที่ยงถนนนครปฐมทางขวา หยุดรถที่หน้าวัด
 เบญจมบพิตร เข้าสู่ประตูโบสถ์ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระ
 องค์พระราชทานผ้าพระกฐินเป็นองค์ที่ ๓ เสร็จแล้ว คณะผู้สำเร็จราชการ
 แทนพระองค์ออกจากวัดขบวนรถไปตามถนนนครปฐม เที่ยงถนนศรีอยุธยา
 ทางซ้าย เที่ยงถนนสามเสนทางขวา เที่ยงเข้าถนนวัดราชาธิวาส เมื่อดวง
 แล้วลงเข้าสู่ประตูโบสถ์ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระราช
 ทานผ้าพระกฐินเป็นองค์ที่ ๒ เสร็จแล้ว คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
 ไปลงเรือขบวนทอดวงที่ท่าวัดราชาธิวาส แล่นไปเทียบท่าวัดอรุณราชวราราม
 ขบวนผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระราชทาน
 ผ้าพระกฐินเป็นองค์ที่ ๓ เสร็จแล้ว คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
 ลงเรือที่ท่าวัดอรุณราชวราราม แล่นมาเทียบท่าราชวรดิฐ ขบวนรถกลับ

การแต่งกาย

วันที่ ๒๑ ตุลาคม แต่งเครื่องแบบครึ่งยศ ประดับราชอิสริยาภรณ์

วันที่ ๒๔ ตุลาคม แต่งเครื่องแบบเต็มยศ ประดับราชอิสริยาภรณ์

สวมสายสะพายชดศยราชอิสริยาภรณ์มหาจักรี หรือ
ราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า

วันที่ ๒๕ ตุลาคม แต่งเครื่องแบบเต็มยศ ประดับราชอิสริยาภรณ์ สวม
สายสะพายนพรัตนราชวราภรณ์ หรืออิสริยาภรณ์

มงกุฎไทย

สำนักพระราชวัง

หมายเลข ๗ วันที่ ๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๘๓

พิมพ์

โรงพิมพ์วิจิตรสาร Vajirasarn Press

เลขที่ 149/2 ซอยรามบุตร ข้างท่าอากาศยานอำเภอพระนครศรีอยุธยา

นายเดชา ประภาสเวชกิจ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา

พ.ศ. 2501